حکومەتا هەرێما کوردستانێ - عیراق
وەزارەتا پەروەردێ
ڕێڤەبەریا گشتی یا پرۆگرام و چاپەمەنییا

زمان و ئەدەبێ کوردی

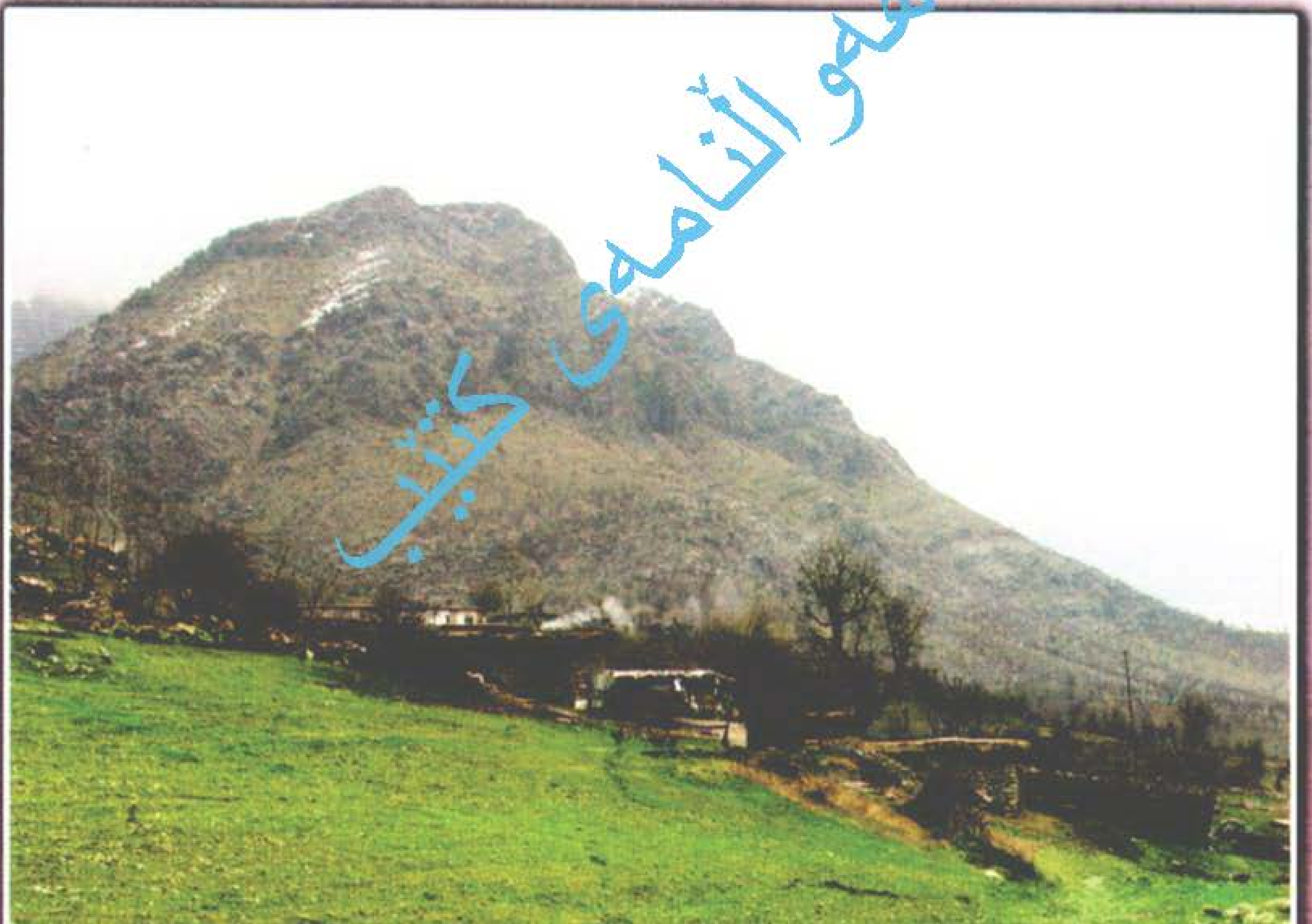

هەولنامەی کتێب

٨

بۆ پۆلا هەشتێ بنەڕەت

حکومەتا هەرێما کوردستانێ - عیراق
وەزارەتا پەروەردێ
رێڤەبەریا گشتی یا پرۆگرام و چاپەمەنییا

زمان و ئەدەبێ کوردی
بۆ
پۆلا هەشتێ بنەڕەت

دانانا

لیژنەکێ ژ وەزارەتا پەروەردێ

بژارەکرن و پێداچوون و داڕشتنا هەردوو پشکێن ڕێزمان و ئەدەبێ

یاسین عوسمان حەسەن — **شێرکو ئەحمەد حەوێز**

محەمەد ئەحمەد محەمەد

وارتکیس مۆسیس سرکیسیان — **ئەڵەمان ئەحمەد سەلیم**

لیژنەکێ ژ رێڤەبەریا گشتی یا پەروەردا دهۆکێ ژ زارێ کرمانجییا خوارێ ئینایە سەر زارێ کرمانجییا ژووری

چاپا پێنجێ — ٢٧١٣ کوردی — ٢٠١٣ زایینی — ١٤٣٤ مشەختی

چاپخانا المستقبل - لوبنان

پێشەکی

وەزارەتا پەروەردا هەرێما كوردستانێ ، ب مەرەما بژارەكرن و پێداچوونا پەرتووكا زمان و ئەدەبێ كوردی یا پۆلا هەشتێ بنەرەتی ، لیژنەك دانا . لیژنەیێ ژی دەست ب كارێ خۆكر ، دەستكاری د هەردوو پشكێن رێزمان و ئەدەبێ كر ب تایبەت پشكا رێزمانێ . كو رستە و نموونەیێن زۆر ژ هەردوو زارێن سەرەكی یێن زمانێ كوردی بكار ئینباینە . پتریا راهێنانا گۆهورینە . بزاڤ كرینە كو هەردوو زارا وەك زمانەكێ ئیكگرتی بێخیتە بەردەست . ژ بەر هندێ ئەركێ مەزن لسەر ملێ مامۆستایێن بەرێز ئەوە كو خۆ ماندی بكەن و ب شێوازەكێ تازە بابەتان بەرچاڤ بكەن . دا قوتابی مفایی ژێ وەرگرن و شارەزا بن د هەمی لایەنێن رێزمانا زمانێ خۆدا .

دپشكا ئەدەبێ ژیدا گوهۆرینەك ب سەر دیروكا ژیانا شاعیران و نڤیسەران هاتینە . بزاڤ كرینە كو لایەنێن گرنگ یێن وێ ژیانێ ب جۆرەكێ وەسا بەرچاڤ كەن . هۆكارێن كارتیكرنێ یێن گرنگ نیشا بدەن ، هەر وەسا هندەك شعر هاتینە گوهورین و بێت نوی ل شوینا وان هاتینە دانان .

پشكا خواندنێ چ دەستكارییێن وەسا تێدا نەهاتینە كرن ، بتنێ هندەك بابەت هاتینە لادان و هندەكێن نوی هاتینە دناڤدا .

ل دوماهیێ داخوازێ ژ مامۆستایێن بەرێز دكەین كۆ مە ئاگەهدار بكەن ب رێكا رێڤەبەریا گشتی یا پەروەردێن خۆ بو هەر كێماسیەكێ كو ل دەمێ وانە گوتنێدا هەست پێ دكەن ، دا بشێین د چاپێن داهاتیدا راست بكەین .

ژ بۆ وەرگێرانا ڤێ پەرتووکێ بۆ سەر زارێ کرمانجییا ژووری رێڤەبەریا گشتی یا پەروەردا دهوکێ لژنەکا تایبەت ژ مامۆستا و سەرپەرشتیارێن زمانێ کوردی ل پارێزگەها دهوکێ پێک ئینا . ئەوێ لیژنێ هەر ژ هەیڤا چریا ئێکێ سالا ٢٠٠٩ دەست ب کارێ خو کر و ب دلسۆزانە ئەڤ پەرتووکە ئینایە سەر زارێ کرمانجییا ژووری. لێ هندەک بابەت وەك خو ماینە ب تایبەت ئەوێن لسەر زارێ وی کەسی یان شاعری بخو هاتینە گوتن یان هندەك بابەتێن رێزمانێ دکرمانجییا خوارێدا هەنە و دکرمانجییا ژووریدا نینن .

خودێ پشتەڤانێ مە هەمیان بیت ....

لیژنا بژارەکرن و پێداچوونێ

پشکا رێزمانێ

١- ناڤ ژ لایێ ڕەگەزیڤە .

٢- نیشانێن تایبەتیێن نێر و مێ .

٣- ناڤێ نەناسیار و ناڤێ ناسیار .

٤- ناڤێ تاك و ناڤێ کۆ .

٥- ناڤێ بچووککری .

٦- جهناڤێ کەسێیێ لکاو(د کرمانجییا ژووریدا)

٧ - جهناڤێ کەسێیێ لکاو (د کرمانجییا خوارێدا) (١)

٨ - جهناڤێ کەسێیێ لکاو (د کرمانجییا خوارێدا) (٢)

٩- هەڤاڵناڤ .

١٠- هەڤاڵناڤێ چەوایی.

١١ جۆرێن هەڤاڵناڤێ چەوایی .

١٢- پلەیێن هەڤاڵناڤێ چەوایی .

١٣- هەڤاڵناڤێ نیشانە .

١٤- جهناڤێ نیشانە

١٥- جیاوازییا هەڤاڵناڤێ نیشانە و جهناڤێ نیشانە .

١٦- هەڤاڵکار.

١٧- جورێن هەڤاڵکاری .

١٨- گرێیا ناڤی .

١٩- گرێیا هەڤاڵکاری .

٢٠- گرێیا هەڤاڵناڤی.

٢١- کارێ تێپەڕ و کارێ تێنەپەڕ .

٢٢- بەرکار .

(وانەیائێکێ)

ناڤ ژ لایێ ڕەگەزیڤە

ماموستایێ وانەیا جوگرافیا دبەحسێ (سامانێ گیانەوەر) یدا گوت :-
((سامانێ گیانەوەری مل ب ملێ سامانێ چاندنێ ، بەرێ بنیاتێ ئابووریێ وەلاتی ل کوردستانێ پێك دئینن، دوو جورێن سامانێ گیانەوەری هەنە ، ئێك ژ وان ئەو گیانەوەرن کو مروڤ ب خودان دکەت و مفای ژێ وەردگریت ، یێ دووێ ئەو گیانەوەرن ل دەشت و بیابان و چیا دژین و مروڤ خودانێ وان نینە ، ئەو ژی دبێژنێ گیانەوەرێ کویڤی .
جورێ ئێکێ گیانەوەرێن کەهینە وەك :
(بزن ، میە ، پەز ، توشتیر ، بەلندیر ، گیسك ، کاڤر ، بەرخ ، بەران ، نێری ، گا ، چێل ، گولك ، هەسپ ، ماهین ، هێستر..) هەر وەسا بالندێن وەك : (مریشك و دیکل و قاز و وەردەك و عەلوك و گەلەکێن دی) جورێ ئێکێ ڤەدگریت . شڤان و گاڤان هندەك ژ وان گیانەوەران ب خودان دکەن. مام ئاڤدەل و خالێ سیامەند ژی گاڤانێن گوندێ مەنە نازدارا دایکا هوگری بێریڤان و شیردوشە .
جورێ دووێ ، گیانەوەرێ کویڤییە وەك : (ئاسك و مامز ، هرچ ، رویڤی ، گورگ ، بەراز ، پەزکویڤی ، کێڤریشك ، کەو ، پور و سویسك و گەلەکێن دی) .
پێدڤییە گرنگی ب سامانێ گیانەوەری بهێتە دان ، چنکو گەشەکرنا وی سامانی ئەگەرێ پێشڤەچوونا بارێ ئابووریێ وەلاتی یە)) .

بەرچاڤكرن :

ئەو نڤیسینا ل سەری ، ژمارەكا ناڤان تێدایە ، هەكە ب هویری بەرێ خۆبدەینێ دێ بینین ، كو ژ لایێ رەگەزیڤە ژێك جودانە .

هندك ژ وان ناڤان تنێ بۆ رەگەزێ نێر دهێنە بكارئینان و ب چ رەنگان ئەم نەشێین بۆ رەگەزێ دی بكار بینین ، وەك ناڤێن (گا ، بەران ، هەسپ ، دیكل ، ئاڤدەل ، سیامەند ، شڤان ، گاڤان ، باب ، خال ...... هتد) ئەڤ جۆرێ ناڤان دبێژنێ (ناڤێن نێر) .

هندەكێن دی ژ وان ناڤان بۆ رەگەزێ مێ دهێنە بكارئینان و تایبەتن ب وی رەگەزیڤە وەك (بزن ، میه ، توشتیر ، بەلندیر ، چێل ، نازدار،دایك ، بێریڤان ، مریشك) ئەڤ جۆرێ ناڤان دبێژنێ (ناڤێن مێ) .

هەر د وێ نڤیسیندا دێ هندەك ناڤان بینین كو د ئێك دەمدا دشێین بۆ نێرو مێ بكاربینین ، ئانكو ئەو ناڤ خودانێ دوو رەگەزانە ، ژبەر هندێ دبێژنێ ناڤێ دوولایەن وەك (مرۆڤ - وەردەك - بەرخ - كاڤر - ئاسك - هرچ - رویڤی - گیسك - هێستر - كەو ... هتد) .

بەلێ دێ هندەك ناڤێن دی بینین كو ب بەر چ ژ وان ناڤێن بەری نوكە ناكەڤن و رەگەز نینە ، ژ بەر هندێ دبێژنێ (ناڤێ بێ لایەن) وەك (بەر - دەشت - چیا - وەلات) و گەلەكێن دی . ئەڤە دزارێ كرمانجییا خوارێدا . بەلێ دكرمانجییا ژووریدا ئەو ناڤ ب بەر ناڤێ نێر یان مێ دكەڤن.

گەلەك جاران دێ شێین هندەك ژوان ناڤێن دوو لایەن ب هاریکاریياپەیڤەکێ بکەینە ناڤێ نێر یان مێ ، ئەو پەیڤێن بۆ ڤێ چەندێ دهێنە ب کارئینان ئەڤەنە (نێر – مێ – ما – دێهل (دێل) – گۆلْ) وەك:

بۆ مێ	بۆ نێر	ناڤێ دوو لایەن
مێ کەو ، ماکەو	نێرەکەو	کەو
هرچا مێ ، دێهلە هرچ (دێلە هرچ)	نێرە هرچ	هرچ
گیسکا مێ ، گیسکە مێ	گیسکێ نێر	گیسك
پلنگا مێ ، پلنگێ مێ	پلنگێ نێر	پلنگ
دێهل (دێلە سەگ)	سەیێ گەمبولە(گۆلە سەگ)	سە (سەگ)

دەستوور:

ناڤ ژ لایێ رەگەزیڤە دبیتە چوار جۆر :

١- ناڤێ نێر :- ئەو ناڤە کو دبنیاتدا بۆ رەگەزێ نێر دهێتە بکارئینان . ئەڤ جۆرێ ناڤی ، ئەڤێن خوارێ دگریت :

أ- ناڤێ کەسێن نێرینە وەک :- زەلام ، کور ، مام ، خال ، باب ، برا ، پسمام.

ب- ناڤێ تایبەتێ کوران ، وەک :- شێرکو ، لەزگین ، سیامەند ، نەوزاد.

ج- ناڤێ گیانەوەرێ نێر ، وەک :- هەسپ ، دیکل ، نێری ، بەران .

د- ناڤێ هندەک پیشەیێن زەلامان وەک :- نانپێژ ، شڤان ، گاڤان ، رەزڤان.

٢- ناڤێ مێ :- ئەو ناڤە کو دبنیاتدا بۆ رەگەزێ مێ دهێتە بکارئینان . ئەڤ جۆرێ ناڤی ، ئەڤێن خوارێ دگریت :

أ- ناڤێن کەسێن مێینە ، وەک :- دایک ، خویشک ، کچ، دۆتەمام ، مەت.

ب- ناڤێ تایبەتێ کچان ، وەک :- نازدار ، شیرین ، هێرۆ ، پەروین .

ج- ناڤێ گیانەوەرێ مێ ، وەک :- ماهین ، بەلەندیر ، بزن .

د- ناڤێ هندک پیشەیێن ژنان ، وەک :- نانکەر ، بێریڤان ، تەشی رێس ، داپیرک ، بەربویک .

٣- ناڤێ دوولایەن : ئەو ناڤە کو بۆ نێر و مێ دهێتە بکارئینان وەک : قوتابی ، مامۆستا ، مرۆڤ ، کۆتر ، کەو ، شێر

ئەم دشێین هندەک ژ وان ناڤێن دوولایەن ب هاریکارییا پەیڤێن (نێر ، مێ ، ما ، دێهل ، گۆڵ) بکەینە رەگەزێ نێر یان مێ .

٤- ناڤێ بێ لایەن :- ئەو ناڤن کو سەر ب چ ژ وان هەر دوو رەگەزان ڤە نینە و دبنیاتدا رەگەز نینە وەک :- (چیا ، بەر ، دار ، هەنار) هەر چەندە دزارێ کرمانجییا ژووریدا . ئەڤ جۆرە د دانەپاڵدا ب بەر ئێک ژ رەگەزێ نێر یان مێ دکەڤیت .

ڕاهێنان (١)

ناڤێ نێر و مێ ژ ڤان ناڤێن ل خوارێ دیار بکە و بەرامبەر هەر ئێکی بنڤێسە:

(هەسپ - مریشك - نێری - چێل - برا - ماهین - خویشك - بزن - دیکل - داپیر - خالەت - باپیر)

ڕاهێنان (٢)

ئەڤ ناڤە دوو لایەنن ، ب پەیڤەکێ ڕەگەزێ وان دیاربکە (نێر یان مێ) یە:-

(کەو - سەگ - هرچ - بەرخ)

ڕاهێنان (٣)

ژ ڤان هۆزان ورستەیێن ل خوارێ ناڤان دەربێخە وڕەگەزێ وان دیار بکە:

١- مێرگ و چیمەن و ئاڤێن سار
بلبل و کەو دخوینن
خەمان ژ دل درەڤینم
پەزێ خو لێ دچەرینم ؟
بەرخ و کارا لێ دمێژینم
سەیێ من تم هشیارە
نەیارێ گورگێ هارە (سەبری بوتانی)

٢- دلبەرێ دارا شرینێ

ژارۆیێ مال دلۆ

کەفتینە دەردێ ئەڤینێ

ئای دلێ من ئای دلۆ

(شیخ مەمدوح بریفکانی)

٣- بزنا مالا مەتا پەروینێ زا .

نیشانێن تایبەتێن نێر و مێ

ڕستە :

١- بابێ ئازادی ئەندازیارە .

٢- خویشکا سەرداری چوو خوێندنگەهێ .

٣- خانییێ من گەلەك مەزن و تازەیە .

٤- زەڤیا بەرمالا بەراڤە .

٥- دۆستێ تە ژ دهۆکێ هات .

٦- دۆستا من گەلەك ڕندو جوانە .

٧- کوڕۆ ، بخوینن دا سەرکەڤن .

٨- خویشکێ ، چێلێ بدۆشە .

٩- کورە ، ئەم کارە مەکە .

کچێ ، وانەکانت چاك بخوێنە .

١٠- کوڕینە (کچینە) ئەم کارە مەکەن .

١١- ڤی قەلەمی بۆ من بکڕە .

ڤێ دەفتەرێ بۆ من بینە .

وی کوڕی کەوەك گرت .

وێ کچێ کراسەك دوری .

١٢- کارزانی شیڤ خوار .

نازدارێ تەشی ڕێست .

بەرچاڤکرن :

هەکە سەحا وان ڕستەیان بکەین ، دێ بینین کو هندك ناڤان نیشانەك پێڤەیە ، و دێ شێین ب وان نیشانا رەگەزێ ناڤی بزانین :

١- د ڕستەیا ئێکێدا نیشانا (ێ) بسەر ناڤێ (باب) هاتییە بەردان دبارێ دانەپالدا (خستنە سەر) ، چنکو رەگەزێ (باب) نێرە و دوی باریدا دێ (ێ) بسەرڤە هێتە بەردان .

٢- بەلێ د ڕستەیا دوویێدا نیشانا (ا) بسەر پەیڤا (خویشك) هاتییە بەردان ، چنکو رەگەزێ پەیڤێ (مێ) یە و د وی باریدا دێ نیشانا (ا) بسەرڤە هێتە بەردان .

٣- هەر وەسا د ڕستەیا سێیێدا ، پەیڤا (خانی) ،چنکو ژ رەگەزیڤە نێرە ژبەر هندێ دبارێ دانەپالدا (ێ) وەرگرتییە و بوویە (خانییێ من) .

٤- د ڕستەیا چوارێدا ، چنکو پەیڤا (زەڤی) ژ رەگەزیڤە مێیە ، ژ بەر هندێ دبارێ دانەپالدا (ا) پێڤە هاتییە نڤیسین و بوویە (زەڤییا بەر مالا).

٥- هەکە سەحا ڕستەیا پێنچێ و شەشێ بکەین دێ بینین کو پەیڤا (دۆست) دوولایەنە ، ئانکو بۆ نێر و مێ دهێتە بکار ئینان ، بەلێ بۆ دەست نیشانکرنا رەگەزێ وێ ، دبارێ دانەپالدا دێ (ێ) بسەرڤە هێتە بەردان ، و دێ بیتە (دوستێ سەرداری) ئانکو رەگەزێ پەیڤا (دۆست) نێرە .

بۆ (مێ) دێ نیشانا (ا) بسەرڤە بەردەین و دێ بیتە (دۆستا من) ئانکو ڕەگەزێ پەیڤا (دۆست) لڤێرێ مێیە .
٦- د ڕستەیا حەفتێدا نیشانا (ۆ) بسەر پەیڤا (کوڕ) هاتییە بەردان د بارێ بانگکرنێدا (گازیکرن) ، چنکو ڕەگەزێ (کوڕ) نێرە .
٧- بەلێ دڕستەیا هەشتێدا ، چنکو ڕەگەزێ (کچ) مێیە ،ژ بەر هندێ د بارێ بانگکرنێدا(گازیکرن) نیشانا (ێ) بسەرڤە هاتییە بەردان .
٨- دڕستەیا نەهێدا هەر پەیڤا (کوڕ) د بارێ بانگکرنێدا(گازیکرن) نیشانا (ە) بسەرڤە هاتییە بەردان و بوویە (کوڕە) و پەیڤا (کچ) ژی هەر د وی باریدا (ێ) پێڤە هاتییە نڤیسین و بوویە (کچێ) . ئەڤ هەر دوو نیشانە د زارێ کرمانجییا خوارێدا دهینە بکارئینان ، هەکە ناڤێ بانگکری (کۆ) بیت ، ئەو نیشان بو هەر دوو ڕەگەزا دێ بیتە (ینە) وەك :
٩- ڕستەیا دەهێ (کوڕینە - کچینە- ئەم کارە مەکەن)
١٠- د ڕستەیێن ژمارە یازدەدا هەڤالناڤێ نیشانە (ڤی - ی) بۆ ڕەگەزێ تاکێ نێرێ نێزیك هاتییە بکارئینان ، دڕستەیا (ڤی قەلەمی بۆ من بکڕە)، پاشی (ڤێ - ێ) هاتییە بکارئینان بۆ ڕەگەزێ تاکێ مێیێ نیزیك دڕستەیا (ڤێ دەفتەرێ بۆ من بینە) ، چنکو ڕەگەزێ (دەفتەر) مێیە .
١١- بۆ ڕەگەزێ تاکێ نێرێ دویر ژی هەڤالناڤێ نیشانە(وی - ی) د ڕستەیا (وی کوڕی کەوەك گرت) هاتییە بکارئینان و هەڤالناڤێ

(وێ – ێ) بو ڕەگەزێ تاکێ مێ یێ دویر ، د ڕستەیا (وێ کچێ کراسەك دوری) هاتییە بکارئینان .

١٢– د ڕستەیا (کارزانی شیڤ خوار) ، چنکو کارێ ڕستێ بۆریێ تێپەڕە، ژ بەر هندێ نیشانا (ی) بسەر ناڤێ ڕەگەزێ نێر هاتییە بەردان و نیشانا (ێ) د ڕستەیا (نازدارێ تەشی ڕێست) بسەر ناڤێ ڕەگەزێ مێ هاتییە بەردان . کو د وێ ڕستەیێدا کارێ (ڕێست) بۆریێ تێپەڕە . دڤێت وێ ژی بزانین کو ناڤێ (کۆ) نیشانا نێر و مێ وەرناگریت .

دەستوور:

د زارێ کرمانجییا ژووریدا ، چەند نیشانەک هەنە بسەر ناڤانڤە دهێنە بەردان، بۆ ژێک جوداکرنا ناڤێ نێر و ناڤێ مێ . ئەو نیشان ب ڤی ڕەنگی دهێنە بکارئینان :

١- د بارێ دانەپاڵدا یان خستنە سەر :

أ- نیشانا (ێ) بۆ نێر دهێتە بکار ئینان ، وەک (بابێ من) ، (هەڤالێ تە).

ب- نیشانا (ا) بۆ مێ دهێتە بکار ئینان ، وەک (کچا سەربەستی) .

٢-د بارێ بانگکرنێدا (گازیکرن) : **بۆ (نێر) نیشانا (ۆ) دهێتە بکار ئینان وەک : کورۆ - بابۆ . بۆ (مێ) نیشانا (ێ) دهێتە بکار ئینان وەک: کچێ - دەلالێ . بەلێ د زارێ کرمانجییا خوارێدا ، نیشانا (ە) بۆ (نێر) دهێتە بکار ئینان، وەک (کوڕە) و نیشانا (ێ) بۆ مێ دهێتە بکارئینان وەک (کچێ) . بۆ ناڤێ کۆ یێ نێر و مێ نیشانا (ینە) دهێتە بکارئینان وەک : کوڕینە ، کچینە .**

٣- هەڤاڵناڤێ نیشانە بۆ نێر و مێ دزارێ کرمانجیيا ژووريدا ئەڤەنە :

(ڤی - ی) بۆ تاکێ نێرێ نێزیك .

(ڤێ - ێ) بۆ تاکێ مێیێ نێزیك .

(وی - ی) بۆ تاکێ نێرێ دویر .

(وێ - ێ) بۆ تاکێ مێیێ دویر .

٤- (ئەڤان - ان) بۆ کۆیێ نێزیکێ نێر و مێ و (وان - ان) بۆ کۆیێ دویریێ نێر و مێ دهێنە بکارئینان .

٥- هەکە کارێ ڕستەیێ بۆریێ تێپەر بوو:

نیشانا (ی) بۆ نێر و نیشانا (ێ) بۆ مێ دێ هێنە بکارئینان وەك :

- بۆ نێر : لەزگینی وانە نڤیسی .

- بۆ مێ : شرینێ پەز دۆشی .

ڕاهێنان (١)

ئەڤان ناڤان د بارێ دانەپاڵدا (خستنە سەر) دا ، د ڕستەیاندا بکاربینە ، پاشی ڕەگەزێ وانە بنڤیسە :

ئاڤ - ڕەز - چاڤ - ڕووبار - ماڵ

ڕاهێنان (٢)

ئەڤان ناڤان د بارێ بانگکرنێدا د ڕستەیاندا بکار بینە :

لاوان - ژن - کیژ - قوتابییان - خال

ڕاهێنان (٣)

١- دبارێ دانەپاڵدا (خستنە سەر) دا ، ناڤێ ڕەگەزێ مێ چ نیشانێ وەردگریت ؟

٢- دبارێ دانەپاڵدا (خستنە سەر) دا ، ناڤێ ڕەگەزێ نێر چ نیشانێ وەردگریت ؟

٣-دبارێ بانگکرنێدا ، هەکە ناڤ تاکێ نێر بوو ، دزارێ کرمانجییا ژووریدا، دێ کیش نیشانێ وەرگریت و د کرمانجییا خوارێدا دێ کیشکی وەرگریت؟

٤- هەڤاڵناڤێ نیشانە (ئەڤان - ان) و (وان - ان) بۆ چ دهێنە بکارئینان؟

ڕاهێنان (٤)

هەڤاڵناڤێ نیشانە یێ تاکێ نێزیك و دویر دگەل ڤان ناڤان دڕستەیەکێدا بکاربینە ، پاشی ڕەگەزێ ناڤان بنڤیسە .

دەرگەهـ - کچ - جامێر - ماهین - گوند

ڕاهێنان (٥)

١- د دانەپاڵدا (خستنە سەر) دا ، نیشانا نێر و مێ چییە ؟ نموونان ب ڕستەڤە بۆ بینە .

٢- دڕستەیا کارێ بۆریێ تێپەڕدا نیشانێن نێر و مێ کیشکن ؟ نموونان ب ڕستەڤە بۆ بینە .

٣- هەڤاڵناڤێ نیشانە بۆ تاکێ مێیێ نێزیك چییە ؟ نموونە ب ڕستەڤە بۆ بینە .

٤- هەڤاڵناڤێ نیشانە بۆ تاکێ نێرێ دویر چییە ؟ نموونە ب ڕستەڤە بۆ بینە.

ڕاهێنان (٦)

شرۆڤەکرن :

شڤانی پەز چەراند .

شڤان :- ناڤە ، تاکە ، بکەرە.

ی :- نیشانا رەگەزێ نێرە .

پەز :- ناڤە ، تاکە ، گشتییە ، بەرکارە .

چەراند :-کارێ بۆریێ تێپەڕە .

ڤان ڕستەیان شرۆڤەبکە :-

١-ڤێ کچێ نان خوار .

٢-کچینە ، بخوێنن .

(وانەیاسێیێ)

ناڤێ نەناسیار _ ناڤێ ناسیار

أ- ناڤێ تاکێ نەناسیار

١- کچەکێ (کچێک - کچێ) دەرگەهێ مالا مە ڤەکر و هاتە ژوورڤە.

کچێک دەرگای ماڵی ئێمەی کردەوە و هاتە ژوورەوە .

٢- دەمێ چاڤێ من ڤێکەفتی ، ئەز تووشی دەریایەکا (دەریاێیک ، دەریایێ) خەم و کۆڤانا بووم .

- چووینە گوندەکی (گوندێک ، گوندێ) ل بنارێ چیایێ قەندیلی .

- کانییەکا (کانییەکی ، کانیێ) خۆش ل گوندێ مە هەیە .

- ئەلهۆیەکی (هەڵۆییک ، هەڵۆیێ) ل ئسمانی نێچیرەک گرتبوو .

- پەنجەرەک (پەنجەرەییک ، پەنجەرەیێ) ل ژوورا سەری شکەستبوو .

٣- دار بەرووەک (دار بەرووێک ، دار بەرووێ) ل وێ دارستانێ هشک بوویە .

٤-رۆژانەکێ (رۆژانێک ، رۆژانێ) مرۆڤ دشکەفتانقە د ژیا .

بەرچاڤکرن :

هەکە رستەیێن ل سەری ب هویری بخوینین ، دێ بۆ مە دیار بیت کو :

١ - درستەیا ئێکێدا دەمێ ناڤێ (کچەك - کچێك - کچێ) د ئینین ، مەرەما مە کچەك بتنێ یە ، و ئەو کچ ژی نەناسیارە ، و تاکە ژی .

٢- دڕستەیا دوویدا دەمێ دبێژین (دەریایەك - دەریاییێك - دەریاییێ) مەرەم دەریایە ، کو تاکە نەناسیارە ژی ئانکو هەردوونیشانە یان هەر دوو سیفەت تاکایەتی و نەناسیاریێ پێڤەیە .

٣- هەر ب ڤی رەنگی دڕستەیێن دیدا ، دێ چەند ناڤەکێن دی بینین کو ب ریز پێکهاتینە ژ :-

گوندەك ، گوندێك ، گوندێ

کانییەك ، کانییێك ، کانییێ

ئەلهۆیەك ، هەلۆییێك ، هەلۆییێ

پەنجەرەك ، پەنجەرەییێك ، پەنجەرەیێ

ئەڤ ناڤە وەکی ئەوێن بەراهیێ هەمی هەم تاکاتیێ و هەم نەناسیاریێ نیشا د دەن . ئەو نیشادان ب هاریکارییا نیشانەکێ پەیدابوویە ، کو پێکهاتییە ژ (ە ك ، یك ، ێ) .

٤-دڕستەیا ژمارە (٣) دا ، ناڤێ (داربەڕوو ، داربەڕووەك ، داربەڕوویێك، داربەڕووێ) کو هەر مەرەما نەناسیاریێ و تاکایەتیێ د دەت .

٥- دڕستەیا ژمارە (٥) دا ، ناڤێ (رۆژانەك ، رۆژانێك ، رۆژانێ) ناڤەکە نەناسیاریێ نیشا د دەت . بەلێ تاك نینە ، بەلکی ب هاریکارییا نیشانا (ان) هاتییە کۆمکرن ، و نیشان کەفتییە دوماهیا ناڤی ، و بەری هاریکاریا نیشانا (ە ك) کو بۆ نەناسیاریێ هاتییە بکارئینان . ئانکو ئەڤ نیشانە بسەر ناڤێ (کۆ) ژیڤە دهێتە بەردان وەکی ناڤێ تاك .

دەستوور:

١- نیشانا نەناسیاریێ د زمانێ کوردیدا ، ژ بلی نیشادانا نەناسیاریێ ، تاکایەتییێ ژی نیشا د دەت ، هەر چەندە جارو بارا بسەر ناڤێ (کۆ) ژی دهێته بەردان .

٢- نیشانا نەناسیاریێ دێ ئێک ژ ئەڤان وەرگریت :

(ەك ، ێك ،ێ) کو بسەر ناڤیڤە دهێنە بەردان ، و دکەتە ناڤەکێ نەناسیار و ب ڤی رەنگی :

أ - هەکە ناڤ ب پیتەکا نەبزوین ب دوماهی هات . ئێکسەر دێ نیشانا (ەك ، ێك ، ێ) بسەرڤە هێتە بەردان وەك :-

پیاو = پیاوەك ، پیاوێك ، پیاوێ

دار = دارەك ، دارێك ، دارێ

ب - هەکە ناڤ ب ئێك ژ پیتێن بزوین (ا ، ێ ، ی ، ۆ ، ە) بدوماهی هات :

دێ ناڤبەندا (ی) دانینە دناڤبەرا ناڤی و نیشانێدا وەك :

چیا + ی + نیشان = چیایەك ، چیایێك ، چیایێ

زێ + ی + نیشان = زێ یەك ، زێ یێك ، زێ یێ

ماسی + ی + نیشان = ماسی یەك ، ماسی یێك ، ماسی یێ

پەڕۆ + ی + نیشان = پەڕۆ یەك ، پەڕۆ یێك ، پەڕۆ یێ

شە + ی + نیشان = شەیەك ، شەیێك ، شەیێ

ج - هەکە ناڤ ب پیتا بزوین (وو) ب دوماهی هات ، دێ ناڤبەندا (و) دانینە دناڤبەرا ناڤی و نیشانێدا، بەلێ نابیت سێ (و) لدویڤ ئێك بهێن ، ئەڤجا دێ وێ (و) یێ لادەین وەك :

بەڕوو + و + نیشان = بەڕووەك ، بەڕوویێك ، بەڕوویێ (١)

٣- ناڤێ نەناسیار،نیشانا (ان) یا كۆمكرنا ناڤی وەردگریت و ئەو نیشان دێ كەفتە دناڤبەرا ناڤی و نیشانا نەناسیاریێدا.وەك :

كەس + ان + نیشان = كەسانەك ، كەسانێك ، كەسانێ

٤- هندەك جارا نیشانا نەناسیاریێ بسەر هەڤاڵناڤیڤە دهێتە بەردان . وەك: درستەیا (جوانەك هاتە ژوور) لڤێرێ پەیڤا (جوان) هەڤاڵناڤە و نیشانا نەناسیاریێ پێڤەیە .

ب- ناڤێ ناسیار

((دارەكە زۆر بلند بوو ، كەس ژ مە نەشیا بچیتە سەری ، باخەوانەكە خۆی هەناره شیرینەكەی بۆ مە لێ كردەوە ، هەر وەسا ل دار هەرمێكە (دار هەرمێیەكە) و لە هەڵووژەكە هەندێكی بۆ لێ كردینەوە .

میوەكانمان بردو چووینە سەر كانییەكە ، ل وێرێ ڕونشتین و دەستمان كرد بە میوە خواردن ، ئاوی كانییەكە گەلێك سارد بوو ، تەنانەت بادییە دۆكەی (دۆیەكەی) كە لە ناو ئاوەكە دانرا بوو سارد و تەزی ببوو .

جۆتیاری برای باخەوانەكە لە ژێر داریەڕووەكەدا پاڵ كەوتبوو بەرامبەر چیاكە (چیایەكە) و تەماشای ئێمەی دەكرد و خۆزی ئەوەی دەخواست كە لەو ڕوینشتنە لە گەڵمان بووایە ، ل پڕ مارێكمان لێ دەركەوت ، ویستمان بیكوژین ، مارە بۆی دەرچوو ، لە دەستمان ڕزگاری بوو)).

---

(١) دڤیا ب سێ (و)یا هاتبا نڤیسین ، بەلێ چونكە نڤیسینا سێ (و)یا پێكڤە یا جوان و یا پەسەند نینە ، لەوا بۆ نڤیسینێ (و)یەك دهێتە لادان .

بەرچاڤكرن :

دخواندنا وی دەقێ هاتییە نڤیسین ل سەری ، دێ بینین کو هژمارەکا ناڤان خیچەك ل بن هاتییە کێشان ، بۆچی خیچەك ل بن وان ناڤان هاتییە کێشان؟ چنکو هەر ئێك ژ وان نیشانەکا تایبەتی بسەرڤە هاتییە بەردان ، دا مەبەستەکێ دەرببڕیت .

بۆ نموونە هەکە سەحا ناڤێن :

(دارەکە ، باخەوانەکە) بکەین د بنیاتدا ئەڤ هەر دوو ناڤە د شێوێ (دار، باخەوان) دا بوون ، و ل دوماهیا هەر دوو ناڤان پیتەکا نەبزوێن هەیە، مە ژی نیشانا (ەکە) بسەرڤە بەردا ، بۆ هندێ دا بکەینە (دارەکە، باخەوانەکە) .

دیارە جیاوازیەك د ناڤبەرا (دار ، دارەکە) و (باخەوان ،باخەوانەکە) دا هەیە ، ب وێ چەندێ (دار) ناڤەکێ گشتییە ، و ژ هەمی جۆرێ داران دگریت و جۆرێ دارەکا دیار و ئاشکەرا و ناسیار دەست نیشان ناکەت، بەلێ (دارەکە) دارەکێ دەست نیشان دکەت کو بەری نوکە لنك مە یا ئاشکەرا و دیار و ناسیار بوو .

دەمێ دبێژین (دارەکە) ئێکسەر دێ هزرا مە بۆ دارەکێ چیت کو بەری نوکەمە نیاسیە و دزانین کیشکە ، ئەڤجا نیشانا (ە کە) ئەو ناڤ بۆ مە کرە ناڤەکێ ناسیار ، هەر وەسا (باخەوان ، باخەوانەکە) ژی .

ناڤێ (دارهەرمێکە – دار هەرمێیەکە) کو دبنیاتدا (دار هەرمێ) ب پیتا بزوێن (ێ) بدوماهیی هاتییە و ب نیشانا (ە کە) مە کرە ناڤەکێ ناسیار ،

بەلێ چنكو ئەو ناڤ وەكی مە گۆتی ب پیتەكا بزوێن ب دوماهی هاتییە ، ژ بەر هندێ (ە) یا دەسپێكا نیشانێ تێدچیت و دبیتە (هەرمێكە). یانژی پیتا (ی – y) دێ بیتە ناڤبەند و كەڤیتە دناڤبەرا ناڤی و نیشانێ و دێ بیتە (دارهەرمێیەكە) هەر ب ڤی رەنگی ناڤێن :

بادیە دۆكە یان بادییە دۆیەكە

چیاكە یان چیایەكە

هەر ئێك ژ وان ب نیشانا (ە كە) بووینە ناڤێ ناسیار ، بەلێ چنكو ئەو ناڤ د بنیاتدا ب پیتەكا بزوێن ب دوماهی هاتینە ، ژ بەر وێ چەندێ (ە) یا دەسپێكا نیشانا (ە كە) یان دێ هێتە لادان یانژی دێ پیتا (ی) وەك ناڤبەند كەفتە دناڤبەرا ناڤی و نیشانێدا .

هەر ناڤەكێ ب پیتا بزوێن (ی) بدوماهی هاتبیت ، وەك (كانی) دەمێ د كەینە ناڤەكێ ناسیار دێ نیشانا (ە كە) بسەر ڤە بەردەین و دێ پیتا (ی) وەك ناڤبەند دانینە د ناڤبەرا ناڤی و نیشانێدا ، ئانكو پێدڤییە ناڤبەندا (ی) بكەڤیتە دناڤبەرا ناڤی و نیشانێدا وەك :

كانی دێ بیتە كانییەكە

ماسی دێ بیتە ماسییەكە

ناڤێ (هەڵووژەكە) كو دبنیاتدا (هەڵووژە) یە و ب پیتا بزوێن (ە) ب دوماهی هاتییە ، دەمێ د كەینە ناڤەكێ ناسیار ب هاریكاریا نیشانا (ە كە)، دێ ئێكێ ژ هەردوو بزوێنێن (ە) لا دەین .

هەر وەسا ناڤێ (دار بەڕووەكە) ئەڤ ناڤە د بنیاتدا ب بزوێنا (وو) ب دوماهی دهێت ، دەمێ نیشانا (ە كە) یا ناسیاریێ بسەرڤە بەردەین ،

دێ ناڤبەندا (و - W) دانینە دناڤبەرا ناڤ و نیشانێدا ، بەلێ نابیت سێ (و) لدویڤ ئێك بهێن ئەڤجا دێ وێ (و) یێ لادەین .

هەر د دەقیدا ڕستەیەك ب ڤی ڕەنگی هاتییە (لە پڕماریکمان لێ دەرکەوت، ویستمان بیکوژین ، مارە بوێ دەرچوو) .

د ڤێ ڕستەیێدا ناڤێ (مارە) ناڤەکێ ناسیارە ، کو ب نیشانا (ە) بوویە ناسیار ، ئەڤ (ە) یە ژی نیشانا ناسیاریا ناڤییە، و چێدبیت کورتکرنا نیشانا (ە کە) بیت .

چێدبیت ناڤێ ناسیار هەر تاك نەبیت، بەلکی هەر ناڤەکێ ناسیار ب نیشانا (ان) بهێتە کۆمکرن و ئەڤ نیشانە دێ کەڤتە دوماهیا (ە کە) و ئەو ناڤ دێ بیتە ناڤەکێ ناسیارێ کۆ ، وەك دڕستەیا (میوەکانمان بردو چووینە سەر کانییەکە) دەرکەفتییە .

گەلەك جاران نیشانا ناسیاریێ دکەفتە سەر هەڤالناڤی ، ل ڤێرێ ئەو ناڤێ دگەل هەڤالناڤی دهێت ، هەر دێ ب ناڤەکێ ناسیار هێتە دانان وەك د ڕستەیا (باخەوانەکە خۆی هەنارە شیرینەکەی بۆ مە لێ کردەوە) دەرکەفتییە ، لڤێرێ نیشانا (ە کە) یا ناسیاریێ کەفتییە سەر هەڤالناڤێ (شیرین) نە ناڤێ (هەنار) ئەڤجا ناڤێ (هەنار) ژی دێ بیتە ناڤەکێ ناسیار، هەر چەندە نیشانا ناسیاریێ یا ب هەڤالناڤیڤە . بۆ زانین نیشانا (ە کە) دکرمانجییا خوارێدا دهێتە بکار ئینان بۆ ناسیارکرنا ناڤان .

دەستوور:

ناڤێ ناسیار ناڤەکە رامان و مەرەما تشتەکی دەردئێخیت و ب ناسیاری د دەتە دیارکرن ، ب ساناهی ژ هەڤجۆرێن خۆ جودا دکەت ، چنکو ناڤەکێ دیارکریێ ناسیار دەردئێخیت .

نیشانا سەرەکی یا ناسیاریێ دکرمانجییا خوارێدا (ە کە)[1] یە و ب ڤی رەنگی دهێتە بکار ئینان .

١- هەکە ناڤ ب پیتەکا نە بزوێن بدوماهی هات ،ئێکسەر دێ نیشانا (ە کە) بسەرڤە بەردەین .

٢- هەکە ل دوماهیا ناڤی بزوێنا (ا ، ۆ ، ێ) هەبیت یان دێ (ە) یا دەسپێکا (ە کە) لادەین ، یان دێ پیتا (ی - Y) وەک ناڤبەند دانینە دناڤبەرا ناڤی و نیشانێدا .

---

(١) ١- هەمی ناڤێن تایبەتی ناسیارن وەك : کەرکوك ، ئازاد ، پەروین .

٢- هەر وەسا ناڤ ب چەند رەنگێن دی دبیتە ناسیار :

أ – هەر ناڤەك هەکە دگەل هەڤالناڤێ نیشانە هات دێ بیتە ناسیار وەك :

ڤێ کچێ دەرس نەخواندییە ، ڤی زەلامی کاری خۆ کرییە ، ڤێ ژنێ تەشی رێستییە .

ل ڤێرێ ناڤێن (کچ ، زەلام ، ژن) ناڤێن ناسیارن .

ب – هەکە ناڤ د باری دانە پاڵدا بوو (خستنە سەر) بۆ ناڤەکێ تایبەتی یان جهناڤەکێ کەسی سەربەخۆ دێ ب ناڤێ ناسیار هێتە دانان وەك

٣- هەکە ناڤەك ب بزوێنا (ی) بدوماهی هات دێ دناڤبەرا ناڤی و نیشانێدا پیتا (ی - y) وەك ناڤبەند هێتە دانان .

٤- هەکە ل دوماهیا ناڤی پیتا بزوێن (وو) هەبیت ، دی پیتا (و - W) وەك ناڤبەند دناڤبەرا ناڤی و نیشانێدا هێتە دانان .

٥- هەکە ل دوماهیا ناڤی پیتا بزوێن (ە) هەبیت ، دی نیشانا ناسیاریێ بسەرڤە بەردەین و دێ ئێك ژ بزوێنا (ە) یا ناڤی یان یا نیشانێ لادەین.

٦- گەلەك جارا نیشانا (ە) بۆ ناسیاریێ دهێتە بکارئینان کو چێدبیت کورتکرنا (ە کە) بیت ، وەك :کوڕە هات ، کچە شووی کرد .

٧- ناڤێ ناسیار ب نیشانا (ان) دهێتە کۆمکرن ، کو دکەفتیە دوماهیا نیشانێ .

٨- هەکە هەڤاڵناڤەك لدویڤ ناڤەکی هات ، دێ نیشانا (ە کە) کەڤیتە سەر هەڤاڵناڤی و ئەو ناڤ ژی دێ یێ ناسیاربیت ، ئەڤ چەندە د کرمانجییا خوارێدایە .

٩- نیشانا ناسیاریێ ناچیتە سەر ناڤێ تایبەتی .

ڕاهێنان (١)

دڤان ڕستەیاندا ناڤێن نەناسیار بگوهۆڕە بۆ ناڤێن ناسیار :

١- ئازاد دەرگایەکی کردەوە .

٢- کتێبێکم بۆ بکڕە .

٣- دوێنێ مامۆستاییێك چیرۆکێکی بۆ خوێندکاران خوێندەوە

٤- پەریزاد سێوێکی خوارد .

٥- نەوزاد وانە دەخوێنێت .

٦- کورێکم دیت .

٧- قەلێك سەلکە پەنیرێکی بە دەنووك هەلگرتبوو .

٨- پار کچەك بە یەکەم دەرچوو .

ڕاهێنان (٢)

دڤان ڕستەیاندا ناڤان ژ تاکێ نەناسیار بکە کۆ یێ ناسیار ، هەر گوهۆڕینەکا دکەفتە ڕستەیان چێکە :-

١- کراسێکی جوانم کڕی .

٢- برادەرێکم هات و سەری لێدام .

٣- دێییێك ئاوەدان دەکەنەوە .

٤- کابرایەك ڕەزێکی کێلا .

٥- ڕاوکەرێك کەوێکی گرت .

ڕاهێنان (٣)

دڤان هۆزاناندا هەر ناڤەکێ ناسیار یا نەناسیار هەیە ، دیار بکە و بنڤیسە ، پاشی روونبکە کا چەوا بوویە ناسیار یان نە ناسیار

١- هەر یەك دمقامێ حسن رۆژەك
هەر یەك ب کلامێ سینە سۆزەك
هەر یەك ب کمالێ بدرما هەك
هەر یەك ب جمالێ صدر شاهەك (خانی)

٢- دەورێ دەرساق وەڵای مەحزووندا
لەیل ئاسا بویەر وەڵای مەجنووندا
جامێ جە سەهبای دیای باڵاکەت
ئالوودەی غوبار تۆزی پالاکەت
بەو نازو عیشوە وێت پێم دەرەوە
جەستەی پەژموورەدەم ئیحیا کەرەوە (مەولەوی)

٣- چاوەکەم دووربێ لەڕووت وا چاوەکانت ژان ئەکەن
هەر لە سورمەی خاکێ ڕێگات ئارەزووی دەرمان ئەکەن
یەعنی ئاوی دیدەکانی من لە دووری قامەتت
وا بەخوڕ دێن هەر لە نەهری تانجە ڕۆو سیروان ئەکەن

(ئەحمد موختار جاف)

٤- ڕۆژێکی بەهار دەمەو بەیانی
مێروولەیەکم دی لە سەر کانی
بەتاقی تەنیا لەو قەراغ ئاوە
چنگی لە پارچە نانێ ئاڵاوە
بۆ ئەوەی بیبا بەرەو شارەکەی
کەچی گران بوو سەنگی بارەکەی

(کاکەی فەللاح)

٥- هاڤین بوو چووم شنگارێ

هێژیرا ل دەم نوبارێ

من دیت ل وێرێ جوانەك

ئاور د دا ژ ئالەك

(بەدرخان سندی)

ڕاهێنان (٤)

دڤان ڕستەیاندا هەر ناڤەکێ ناسیار هەبیت بکە ناڤەکێ نەناسیار وڕستەیان بنڤیسە ڤە :-

١- جانتاکەم دۆزییەوە .

٢- پەپوولەکە لە سەر گوڵەکە نیشتەوە .

٣- چاوم بە پیاوەکە کەوت .

٤- ڕێیەکەمان قیرتاو کرد .

٥- دارستانەکە سووتا .

ڕاهێنان (٥)

نموونە :

چێل ، چێلەك ، چێلێك ، چێلەکە ، چێلەکان

ئەڤان ناڤێن خوارێ وەك نموونا ل سەری بنڤیسە :

چرا ،مانگ ، ماسی ، زانکۆ ، ئاگر ، پێل ، کوتر

ڕاهێنان (٦)

شرۆڤەکرن :

١- بێریڤانەکە مەڕەکانی دۆشی .

٢- فڕۆکەکێ دادا فرینگەهێ .

ڕاڤەکرنا پەیڤان

بادی	: پەرداخ ، ترار .
لەپڕ	: ژ نشکێڤە .
سەلکە پەنیر	:پرتەکا پەنیری .
لەیل ئاسا	: وەك لەیلایێ .
بویەر	: وەرە .
وەلای	: لنك .
سەهبا	: مەی ، شەراب .
دیای	: دیتنا وی .
ئالوودەی غوبار	: د تۆزێ وەربوو .
پاڵاکەت	: پێلاڤا تە .
وێت	: تو .
پێم دەرەوە	: بدە من .
جەستەی پەژموورددەم	: لەشێ لاواز و لاغەر .
سورمە	: کل .
دیدەکان	: چاڤ .

(وانەیاچوارێ)

ناڤێ تاك و ناڤێ كۆ

((د سەردەمێ نوكەدا كوڕان و كچان قەستا قوتابخانان دكەن ، ژن و زەلام خویندەوارن ، مرۆڤێ خویندەوار پتر خزمەتا وەلاتی دكەت .

جوتیارێن كورد هەكە خویندەڤان بانە ، دا بەرهەم پتر لێ هێت ، هەر كەسەكی كارێ خۆ یێ تایبەت هەیە ، رێك ژ لایێ ئەندازیارانڤە دهێنە چێكرن . جوتیار دارێن هرمیكان ، دارێن سێڤان دچینن ، دار بەڕووان ناچینن، چنكو ئەو ب خۆ ل دارستانان شین دبن ، راوكەر (نێچرڤان) ل رووباران ماسییان دگرن ، ل چیایان نێچیرا بزن و نێریان دكەن ، ب كێر و چەقۆیان وان سەر ژێ دكەن ، ماسییێت دەریایان د مەزنن ، دارێن چیایان د بلندن ، ئەم ل دەڤەرا بەروارییان د ژین ، گوندێن ڤێ دەڤەرێ گەلەك د خۆشن . بەلێ ل زڤستانێ دسارن ، ژ بەر هندێ پێدڤییە خویندكارێن وێرێ پەنجەران بگرن و دەرگەهان پێڤەدەن ، دا سەرما ل وان نە دەت . ئاڤا كانییێن وێ دەڤەرێ ل هاڤینێ دتەزی و سارن . زەڤییێن وێ پڕی فێقینە و دیمەنێ گوندێت وێ گەلەك جوانە ، سەدەها جار ژ دیمەنێ گوندێن هندەك جهێن دی جوانترە. خەلكێ ڤان گوندا پەز و تەرش و كەوالی و گارەشی بخودان دكەن ، كورێد ڤێ دەڤەرێ، هەمی د دلسۆزن بۆ وەلاتێ خۆ)) .

بەرچاڤکرن :

١- هەکە ڤێ پارچە نڤیسینێ ب هویری بخوینین ، دێ بینین کو هژمارەکا ناڤان تێدایە . ئەڤ ناڤە پتر ژ ئێکی نیشا د دەن وەك ناڤێن (کوڕان ، کچان ، ئەندازیاران) . کو هەر ئێك ژ وان هژمارەکێ نیشا د دەت کو پتر بیت ژ ئێکی ، دەمێ تو دبێژی (کوڕان) دیارە داخازا تە ژ ئێك کوڕی پترە یان دەمێ دبێژی (کچان) دیسان داخازا تە ژ ئێك کچ پترە . وەسا دیارە کو نیشانا کۆمکرنا وان جۆرێ ناڤان (ان) ە . کو بسەر وی ناڤیڤە دهێتە بەردان ئەوێ ب پیتەکا نەبزوین ب دوماهی دهێت بۆ هندێ دا ژ تاکی بکەتە کۆ ، ئەڤ نیشانەیە د هەردوو زارێن کوردی (کرمانجیا) خوارێ و کرمانجیا ژووری نیشانا سەرەکییا کۆمکرنا ناڤییە .

٢- هەر د ناڤ دەڤیدا هندەك ناڤ هەنە کو تاکێ وان ب بزوینێن وەك (ا - ێ - ی - ۆ) بدوماهی دهێت . ئەڤ جۆرە ناڤە هەکە بهێنە کۆمکرن دێ ناڤبەندا (ی - y) دانینە دناڤبەرا ناڤی و نیشانێدا. بۆ هندێ ، دا وەك دیوارەکی بکەفتە د ناڤبەرا دوو بزوینانداا . بۆ نموونە هەر د وێ پارچا نڤیسینێدا گەلەك ناڤێن تاك ب وی شێوەی هاتینە کۆمکرن وەك : -

دار هرمیك	بوویە	دارێن هرمیکان
چیا	بوویە	چیایان
ماسی	بوویە	ماسییان
چەقۆ	بوویە	چەقۆیان

و گەلەکێن دی .

٣- دیسان هەکە باش وێ نڤیسینێ بخوینین، دێ هندەك ناڤ کەڤنە بەرچاڤێن مە کو تاکێ وان ب بزوێنا (وو) ب دوماهی هاتییە ، د کۆمکرنا ڤی ناڤی دا، (و – W) د ناڤبەرا ناڤی و بزوێنێ هاتییە بکارئینان ، د خواندنێدا ژی دەنگێ بزوێنا (وو) بیچەکێ ژ بارێ ئاسایی دێ کورتتر هێتە گۆتن وەك : دار بەڕوو دەمێ دهێتە کۆمکرن دێ بتە (دار بەڕووان)[1]

٤- ئەو ناڤێن تاك کو ب بزوێنا (ە) بدوماهی دهێن ،دەمێ دهێنە کۆمکرن، دێ نیشانا (ان) بسەرڤە هێتە بەردان و دێ بزوێنا (ە) هێتە لادان . وەك:

پەنجەرە	بوویە	پەنجەران
قوتابخانە	بوویە	قوتابخانان

٥- هندەك ناڤێن دی د دەقیدا دکەڤنە بەرچاڤێن مە و ب نیشانا (ان) نەهاتینە کۆمکرن و نیشانێن (ێن – ێت – ێد) بسەرڤە هاتییە بەردان بۆ هندێ کو د بارێ دانەپاڵدا شێوێ ناڤی کۆ نیشا بدەن ، گەلەك ژ ڤان پەیڤان د وێ نڤیسینێدا دبینین وەك :

دارێن چیایان

ماسیێت دەریایان

کورێد ڤێ دەڤەرێ

کو هەر ئێك شێوێ کۆ یێ وی ناڤی نیشا د دەت د بارێ دانەپاڵدا (خستنە سەر) دا . ئەڤ نیشانە د زارێ کرمانجییا ژووریدا هەنە .

---

(١) (و) یا سێیێ ناهێتە نڤیسین چنکو دنڤیسینێدا نابیت سێ (و) لدویڤ ئێك بهێن .

٦- هندەك جاران و ب مەرەما سڤككرنێ ، ئەو ناڤێ ب نیشانا (ان) هاتییە كۆمكرن ، پیتا (ن) د ئاخڤتنێدا ناهێتە گۆتن و نڤیسینێدا ژی ناهێتە نڤیسین وەك وێ ڕستەیێ ئەوا د دەقیدا هاتی (خەلكێ ڤان گوندا پەز و تەرشی و كەوالی و گارەشی بخودان دكەن) كو ڤیابا (گوندان) بهێتە نڤیسین نەك (گوندا) .

دەستوور :

١- ناڤێ کۆ ، ناڤەکە پتر ژ کەسەکی یان تشتەکی نیشا د دەت ، نیشانا سەرەکییا کۆمکرنا ناڤی د زمانێ کوردیدا (ان) ە ، و بسەر وان ناڤێن تاک دهێتە بەردان ئەوێن ب پیتەکا نەبزوێن ب دوماهی دهێن .

٢- هەکە ناڤێ تاک ب بزوینێن (ا - ۆ - ێ - ی) ب دوماهی هاتبوو ، بو کۆمکرنا وان ب نیشانا (ان) دێ پیتا (ی - Y) یا نەبزوێن دانینە دناڤبەرا ناڤی و نیشانێدا وەک ناڤبەندەک دناڤبەرا هەردوو بزوێناندا .

٣- ئەو ناڤێن تاک یێن ب بزوینا (وو) ب دوماهی دهێن ، د کۆمکرنا واندا ب نیشانا (ان) دێ نەبزوێنا (و - W) دانینە دناڤبەرا ناڤی و نیشانێدا .

٤- ناڤێ تاک ئەوێ ب بزوێنا (ە) ب دوماهی دهێت و ب نیشانا (ان) دهێتە کۆمکرن ، دێ بزوێنا (ە) لادەین .

٥- د زارێ کرمانجییا ژووریدا و دبارێ دانەپاڵدا بۆ ناڤێ کۆ نیشانێن (ێن - ێت - ێد) دهێنە بکارئینان .

ڕاهێنان (١)

ئەڤان ڕستەیان ژ تاك بگوهۆڕە بۆ كۆ :-

١- كەوێ من باش دخوینیت .

٢- تە برایێ من ل باژێرێ ئامێدیێ دیت .

٣- ددانێ خۆ جوان بشۆ .

٤- دارڤانی دار بڕی .

٥- ڤی كوڕی داوەت كر .

ڕاهێنان (٢)

ڤان ناڤێن تاك بكە ناڤێن كۆ :

هرچ - دەرزی - دۆتەمام - گەزۆ - باخ - چاڤ - زێ - مازی

ڕاهێنان (٣)

ڤان ڕستەیان بخوینە ، پاشی د هەر ڕستەیەكێدا ناڤێ كۆ دیاربكە و تاكێ وی ژی بەرامبەر بنڤیسە .

١- ئەگەر بارانێت نیسانێ ببنە كەر ، دڤێت ژ ناڤ دەخلا نەكەنەدەر .

٢- ل شوینا شێرا ، ڕویڤی لێ دكەن گێرا .

٣- ڤان خوێندكاران ئاهەنگەك گێرا .

٤- گوندێن كوردستانێ دخۆشن .

٥- داوەتا میرا گڕ ل فەقیرا .

ڕاهێنان (٤)

ژ ڤان هۆزانا هەر ناڤەکێ کۆ هەیە دەربێخە ، و بەرامبەری وی چەوانیا کۆمکرنا وی بنڤیسە .

١- ئەز چوومە باغێ سۆر گولان
وەختێ سەحەر گاهێ ب خەف
من دی صەدایا بولبولان
داگرتبوون هەر چار تەرەف . (خانی)

٢- ئەز و شەڤا تاری .... تاری
نەوێنە یێن چ یاریێن دی
لێڤێن هزرا من ماچی دکەن
نەهەیڤ ئاشت دبیتن _ دەردکەڤیت . (موحسن قوچان)

٣- روندکێت چاڤێت خۆ چو جار نارێژم
ب بیناهیا چاڤا نانێ خۆ دپێژم . (تاهر رشدی)

٤- سلاڤ بۆ میرێ شڤانان
ژ مەرگێن نێرە بەرانان
رێڤینگێن رێکێن زناران .
ئەلند نێزك و زێرینە (بەدرخان سندی)

ڕاهێنان (٥)

ئەڤان ناڤێن ل خوارێ دبارێ دانەپاڵدا ب شێوێ (کۆ) درستەیاندا بکار بینە، نیشانێن (ێن _ ێت _ ێد) بکار بینە .

چاڤ- دار - ڕووبار - چیا - کچ

(وانەیاپێنجەم)

ناڤێ بچووککری

ناڤ	پاشگر	ناڤێ بچووککری
کەپر ، بزن	ۆکە	کەپرۆکە ، بزنۆکە
گۆزە ، دیزە	ڵە	گۆزەڵە ، دیزەڵە
کیژ ، چنگ	ۆڵە	کیژۆڵە ، چنگۆڵە
ئاسک ، کرم	ۆڵ	ئاسکۆڵ ، کرمۆڵ
کار	یلە	کاریلە
بەرخ	ۆڵە	بەرخۆڵە
مێش	وولە	مێشوولە
داس	وولکە	داسوولکە
باخ ، دەریا	چە	باخچە ، دەریاچە
رێ ، پێ	چکە	رێچکە ، پێچکە
منداڵ	ۆچکە	منداڵۆچکە
کوڕ ، کچ	ک	کوڕک ، کچک
گرد	ۆلکە	گردۆلکە
گوند ، مەنجەل	ۆک	گوندۆک ، مەنجەڵۆک
زەلام ، کەنگر	ۆشک	زەلامۆشک ، کەنگرۆشک
برا	لە	برالە

بەرچاڤکرن :

گەلەك جاران ناڤێ گشتی یان تایبەتی ، د ئاخڤتن و نڤیسینێدا ، دێ ب رەنگەکێ ناڤێ بچووککری بکار ئینین ، ژ بەر :

١- یان ئەو ب خۆ ناڤێن بچووکن .

٢- یان ژ بەر نازاندن و خۆشتڤییێ .

٣- یان بۆ شکاندنا وان و کێم دانانا وان .

دەمێ مە بڤێت ڤان ناڤان ژ ناڤێن وان یێن مەزن جودا بکەین ، دێ ب ئێك ژ پاشگرێن مە ل سەری دیارکرین بچووك کەین .

ئەو پاشگرێن ڤان ناڤێن گشتی بچووك دگەڵ پێکهاتینە ژ وان پیتێن د پەیڤا (چکۆڵە) دا دبینین ، ئەوژی (چ ،ك ، ۆ ،ڵ ، ە).بۆ بچووك کرنا ناڤەکی، پیتەکێ یان پتر یا وێ پەیڤێ دگەل بزوینەکی کو دگەلدا بگونجیت دێ بکارئینین ، جاروبارا ژی بزوێن ل دویڤ پەیڤا نوی دهێنە گوهۆڕین . ئەڤ بچووك کرنە ژی ، دەستوور و بنواشەکێ تایبەتی نینە ، ژ بەر هندێ پێدڤی روونکرنێ نینە .

هندەك جارا پیتا (چ) دبیتە (ژ) وەك د پەیڤا (مژە - موژە) دا ، کو دبنیاتدا (مووچە) یە . ئانکو موییێ بچووك .

دەستوور :

ناڤێ بچووککری ، ناڤەکە کو بچووکیا هویر یا تشتەکی رادگەهینیت وەك :

١- ناڤێ گشتی ب ڤان پاشگران دهێنە بچووککرن (ۆکە ، ڵە ، ۆڵە ، ۆڵ ، یلە ، ۆلە ، وولە ، وولکە ، چە ، چکە ، ۆچکە ، ك ، ۆلکە ، ۆشك ، لە ، یلکە .....) .

مەرج نینە کو هەر ناڤەکێ گشتی بهێتە بچووککرن .

٢- بۆ ناڤێ تایبەتی چ دەستوور و بنواشەکێ بنەجھ نینە کو ناڤ پێ بهێتە بچووککرن ، ئەڤ بچووککرنە لدویڤ دەڤەرو شێوێ زمانی دهێتە گوهۆڕین.

ڕاهێنان (١)

١- مەبەست ژ بچووککرنا ناڤی چییە ؟

٢- ئەرێ بۆ بچووککرنا ناڤێ تایبەتی دەستوور و بنواشە هەیە ؟

٣- سێ ناڤێن گشتی بینە، و ب ئێك ژ پاشگران بچووك بکە ؟

ڕاهێنان (٢)

ئەڤ پاشگرێن ل خوارێ بۆ بچووککرنا ناڤێ گشتی دهێنە بکارئینان ، بۆ هەر ئێکی دووناڤێن گشتی بینە و پێ بچووك بکە :

(چە ، ۆکە ، ۆڵە ، ۆشك ، ك)

(وانەیاشەشێ)

جهناڤێن کەسی یێن لکاو

- د کرمانجییا سەریدا - (ژووریدا)

چەند نموونەیەك :

(أ)

١- ئەز شڤێدی ل سەر بانی نڤستم .

٢- ئەم هاڤینێ ل سەر بانان دنڤین .

٣- تۆ ڕێزمانا کوردیێ دخوینی .

٤- هوین ڕابوون و کەلها زۆرداریێ هەڕفت .

٥- ئەو دوهی هاتنە ڤێرێ .

(ب)

١- تە ئەز دیتم .

٢- من تۆ دیتی .

٣- ئەوی ئەو دیت .

٤- تە ئەم دیتین .

٥- من هوین دیتن .

٦- ئەوی ئەو دیتن .

بەرچاڤكرن :

ئەگەر سەحكەينە ڕستەيێن ل سەری ديار. دێ دكۆما ڕستەيێن (ئـ) دا جهناڤێن كەسی يێن سەربەخۆ بينين (ئەز.ئەم . تۆ .... هتد) كو مە هەمی ب ئەركێ بكەری بكارئينانينە ، و هەر ئێك ژ وان جهناڤەكێ كەسێيێ لكاو ژی دگەل دا بكارهاتييە ، و هەمان ئەرك وەرگرتينە ، ئانكو بۆ بكەری ڤەدگەڕيێن .

دڕستەيا ئێكێدا جهناڤێ كەسێيێ لكاو (م) ب كارێ بۆريێ تێنەپەر (نڤست) ڤە نسيايە ، و جهێ (ئەز) يێ بكەر د ڕستەيێدا گرتييە ، كو بۆ كەسێ ئێكێ يێ تاكە .

دڕستەيا دووێ ژێدا جهناڤێ (ين) ب كارێ نەبۆريێ تێنەپەڕ (دنڤين) ڤە نسيايە . و جهێ (ئەم) يێ بكەر گرتييە كو بۆ كەسێ ئێكێ كۆ يە.

دڕستەيا سيێدا جهناڤێ كەسێيێ لكاو (ی) ب كارێ نەبۆريێ تێپەڕ (دخوينی) ڤە نسيايە ، و جهێ (تۆ) يێ بكەر گرتييە كو بۆ كەسێ دووێ تاكە .

دڕستەيا چوارێدا جهناڤێ كەسێيێ لكاو (ن) ب كارێ بۆريێ تێنەپەڕ (ڕابوو) ڤە نسيايە . و جهێ (هوين) يێ بكەر گرتييە كو بۆ كەسێ دووێ كۆ يە .

درستەیا پێنجێدا جهناڤێ (یت) ب کارێ نەبۆریێ تێپەڕ (دنڤێسیت) ڤە نسیایە . و جهێ (ئەو) یێ بکەر گرتییە کو بۆ کەسێ سێیێ تاکە. دهندەك زاراڤێن کرمانجییا ژووریدا جهناڤێ کەسێیێ لکاو (ە) ژی بکاردهێت . وەکو دیار دکارێ (دنڤیسە) دا .

درستەیا شەشێدا جهناڤێ کەسێیێ لکاو (ن) ب کارێ بۆریێ تێنەپەڕ (هات) ڤە نسیایە ، و بوویە بکەرێ ڕستەیێ . کو بۆ کەسێ سێیێ کۆ یە .

دکۆما ڕستەیێن (ب) دا دوو دەستەیێن جهناڤێن کەسی یێن سەربەخۆ بکارهاتینە . جهناڤێن ل دەسپێکێ هاتین بکەرن .. و ئەوێن دویڤدا هاتین بەرکارن ، و ل دوماهییا کاری ژی جهناڤێن کەس یێن لکاو هاتینە بکارئینان کو هەمان جهناڤێن لکاوێن بەری نهۆنە .

درستەیا (تە ئەز دیتم) دا ، جهناڤێ کەسێیێ سەربەخۆ (تە) بکەرە، و جهناڤێ کەسێیێ سەربەخۆ (ئەز) بەرکارە ، و جهناڤێ کەسێیێ لکاو ژی ئەوێ ل دوماهییا کارێ بۆریێ تێپەڕ (دیت) ڤە هاتییە گرێدان ئەو ژی بەرکارە ، ئانکو بۆ بەرکاری ڤەدگرێیت .

هەر ب هەمان ڕەنگ درستەیێن دی ژیدا ئێك ل دویڤ ئێکێ جهناڤێن کەسی یێن لکاو (ی . ین . ن . ن)بەرکارن ، ئانکو بۆ بەرکاری ڤەدگەڕێن .

دەستوور :

جهناڤێن لکاو دزارێ کرمانجییا ژووریدا د دوو دۆخان دا بکار دهێن :-

١- دگەل کارێ بۆریێ تێپەڕ .. و نەبۆریێ تێپەڕ و تێنەپەڕ بکار دهێن . و دبنە (بکەر) .

٢- دگەل کارێ بۆریێ تێپەڕ بکار دهێن . و دبنە (بەرکار)

ژمارە	کەسی	جهناڤێ لکاو
تاک	ئێکێ دووێ سێیێ	م ی یت (ە)
کۆ	ئێکێ دووێ سێیێ	ین ن ن

جهناڤێن کەسی یێن لکاو
- د کرمانجییا خوارێدا -
(١)

چەند نموونەیەك :

١- عەزیزم بۆچی تۆراوی(١) لە خۆڕا(٢) ؟
چ قەوماوە ؟ دڵی تۆ بۆچی گۆڕا ؟
ئەتۆ وا زوو لەبیرت کردم ئەمما
فەرامۆشت نەکەم (٢) شەرتە لە گۆڕا .

٢- دەچێتە سەر دارێ لە ڕۆژی ئینتیقام و تۆڵەدا
ئەو کەسەی کوشتی بە ناهەق پێشەواو سەرداری کورد
نایەڵن ئادار بەسەر پاداری(٤) ئەو دەربارەوە
چونکە دەیگوت نایەڵم ئاداری کورد ، پاداری کورد

٣- قەت واتێنەگەن چاومان شکاوە
کوشتن و برین دائیم بۆ پیاوە ؟
لەناو دۆشەکا کەی هەق سەنراوە ؟

٤- بخوێنن چونکە خوێندن بۆ دیفاعی تیغی دوژمنتان
هەموو ئان و زەمانێ عەینی قەڵغان و سوپەرتانە

٥- هاتن شەهیدەکان بە جلی سووری خوێنەوە
دایکی وەتەن دە هەڵسە سڵاویان بسێنەوە

پەراوێز :

(١) تۆ ڕاوی : زیزبووی .

(٢) لە خۆڕا : بێی هیچ هۆیەك .

(٣) فەرامۆشت نەکەن : تە ژبیر نەکەم .

(٤) ئادار و پادار : کەرەستە یێن بیناسازیێ .

بەرچاڤكرن :

ئەگەر سەحكەینە ئەڤان دێرێن هۆزانان دێ بینین د هەمیاندا جۆرەكێ جهناڤان هاتینە بكارئینان كو ئێكسەر ب سەر هندەك پەیڤانڤە هاتینە بەردان .ئەڤان جهناڤان جهێ جهناڤێن كەسی یێن سەربەخۆ گرتینە . و ل جهێ وان بكارهاتینە .

١) دكۆپلا ئێكێ یا هۆزانێدا هەردوو جهناڤێن كەسیێن لكاو (م - ت) بكارهاتینە . یێ ئێكێ ژ وان ل جهێ جهناڤێ كەسییێ سەربەخۆ (من) یێ كەسێ ئێكێ تاك و یێ دووێ ژی ل جهێ جهناڤێ كەسێ سەربەخۆ (تۆ) یێ كەسێ دووی تاك بكار هاتینە . هۆزانڤان دەمێ دبێژیت (لە بیرت كردم) مەبەستا وی ئەڤەیە بێژیت (تۆ منت لە بیركرد) ئانكو (تە ئەز ژ بیركرم) رامان ئەڤەیە جهناڤێ كەسییێ لكاو (ت) ل جهێ (تۆ) بكار هاتییە. و هەر وەسان جهناڤێ كەسییێ لكاو (م) جهێ (من - ئەز) گرتییە . و هەردووك دگەل كارێ بۆریێ تێپەڕ (لە بیركرد) بكارهاتینە .

٢) دكۆپلا دووێ یا هۆزانێدا جهناڤێ كەسییێ لكاو (ی) كو ب هەردوو كارێن بۆریێ تێپەڕ (كوشتی - دەیگۆت) ڤە هاتینە ، جهێ وی كەسی گرتییە یێ كۆ كارێ (كوشتن) ێ كری ، و كارێ (گۆتن) ێ ئەنجام دای. و ئەو كەس ژی دیار نینە ، دبێژنێ كەسێ سێییێ تاك ، كو جهناڤێ كەسێ سەربەخۆ (ئەو) بۆ دهێتە دەست نیشانكرن .

٣) دكۆپلا سیسێ یا هۆزانێدا جهناڤێ کەسێیێ لکاو (مان) ل جهێ جهناڤێ کەسێیێ سەربەخۆ (ئێمە) بکار هاتییە ، و دانایە سەر ناڤێ (چاو)، و بوویە (چاومان) کو مەبەست پێ (چاوی ئێمە) یە ، ڕامان ژێ ئەڤەیە (مان) جهناڤێ کەسێیێ لکاو بۆ کەسێ ئێکێ کۆ بکار هاتییە .

٤) د دێرا هۆزانا هژمارە (٤) دا ، دوو جاران جهناڤێ کەسێیێ لکاو (تان) بکارهاتییە . هەر دوو جاران ژی ب ناڤەکیڤە لکایە (دوژمنتان، سوپەرتانە) ، ئەڤ جهناڤە بۆ کەسێ دووێ کۆ ڤەدگەرێیت کو ل جهێ جهناڤێ کەسێ سەربەخۆ (ئیوە ، هوین ، هنگۆ) بکارهاتییە .

٥) هەر وەسان د دێرا هۆزانا دوماهیێدا جهناڤێ کەسێیێ لکاو (یان) کەڤتیە سەر ناڤێ (سلاو) ، و بوویە (سلاویان) . مەبەست پێ (سلاوی ئەوان) ە . ڕامان ژێ ئەڤەیە ل جهێ جهناڤێ کەسیێ سەبەخۆ (ئەوان) مە بکار ئینایە کو کەسێ سێیێ کۆیە .

دەستوور :

جهناڤێن کەسی یێن لکاو ئەون یێن کو جهێ جهناڤێن کەسی یێن سەربەخۆ د ئاخفتن و نڤیسینێدا دگرن ، ئەوان جهناڤان بتنێ هیچ مەبەست و ڕامان نینە نە د ئاخفتنێدا و نە د نڤیسینێدا ، لێ دەمێ دگەل پەیڤەکێ هاتنە بکارئینان مەبەست و ڕامان ژێ دروست دبیت .

ئەڤێن خوارێ ئەو جهناڤێن لکاون کو دگەل کارێ بۆریێ تێپەڕدا دهێنە بکارئینان:-

١- م (جهێ) من (دگریت ، بۆ کەسێ ئێکێ تاکە .

٢- مان (جهێ) ئێمە (دگریت ، بۆ کەسێ ئێکێ کۆیە .

٣- ت (جهێ) تۆ (دگریت ، بۆ کەسێ دووێ تاکە .

٤- تان (جهێ) ئێوە (دگریت ، بۆ کەسێ دووێ کۆیە .

٥- ی (جهێ) ئەو (دگریت ، بۆ کەسێ سێیێ تاکە .

٦- یان (جهێ) ئەوان (دگریت ، بۆ کەسێ سێیێ کۆیە .

(٢)

ئەڤی دەقی بخوینە :-

((ژمارەیەک هەڤال و دۆست چوون بۆ راوەماسی من یەکەم جار بوو دەچووم بۆ ئەو راوە ، هەڤالێکم پێی گوتم : تۆ مەلە دەزانیت ؟ ئەو کەسەی مەلە کردن دەزانێـت لەو جۆرە ڕاوەدا پەکی ناکەوێ ، کە ماسی دەگرن ئاگەداری خۆتان بن ، چونکە ڕووبار ئاوی زۆرە . جارێکیان لە گەڵ دەستەیێک برادەرو هەڤاڵ لە ڕاوە ماسیدا بەژداریم کرد ئەوان هەموو ساڵێک دەهاتن بۆ ئەو شوێنەی ئێستا ئێوە بۆی دەچن هەمووشیان مەلەوانی چاک بوون بەتایبەتی ئاراسی هەڤالم کە مەلە باسکە چاک دەکا (ات) ، ئەو لەگەل هەڤالانی چوو ڕاوەکە ، هیوام وایە ئەنگۆش لەو ڕاوەدا سەرکەوتووبن)) .

بەرچاڤکرن :

د خواندنا ئەڤان چەند ڕستەیێن سادەیێن دەقێ ل سەریدا ، دیار دبیت کو ئاخڤتنکەر نە بتنێ بەلکو دگەل کۆمەڵەکا هەڤاڵ و دۆستان راڤە ماسیان دکر، کو جۆرەکێ وەرزشییە و یا مفادارە ، و پێدڤی ب شیان و گرنگیدان و رێك و پێکییێ یە ، د ئەڤان ڕستەیاندا هژمارەکا جهناڤان هەنە دگەل هژمارەیەکا کارێن جۆراو جۆر بکار هاتینە :-

١) دڕستەیا (ژمارە هەڤاڵ و دۆستێك چووین بۆ ڕاوەماسی .) دا جهناڤێ کەسێیێ لکاو (ین) دگەل کارێ (چوو) کو کارەکێ بۆریێ تێنەپەڕە یێ هاتیە بکارئینان ، و جهێ (ئێمە) گرتییە ، کو بۆ کەسێ ئێکێ کۆیە .

٢) د ڕستەیا (من یەکەم جار بوو دەچووم بۆ ڕاوەماسی .) دا جهناڤێ کەسێیێ لکاو) م (بۆ کەسێ ئێکێ تاك بکارهاتییە ، و کەڤتیە دوماهیا کارێ بۆریێ تێنەپەڕ (چوو) .

٣) لێ ئەگەر سەحکەینە ڕستەیا پرسیارێ (تۆ مەلە دەزانیت ؟) دێ بینین جهناڤێ کەسێیێ لکاو) یت - ی (دگەل کارێ نەبۆریێ تێپەڕ (دەزانیت) بکارهاتییە ، و جهێ کەسێ دووێ تاك گرتییە .

٤) هەروەسان دڕستەیا (ئەو کەسەی مەلەکردن دەزانێت لەو جۆرە ڕاوەدا پەکی ناکەوێ .) دا دێ بینین جهناڤێن کەسی یێن لکاو) ێت - ێ (کەڤتینە سەر هەردوو کارێن نە بۆریێ تێپەڕ (دەزانیت) و (پەکی ناکەوێ) ، و جهێ کەسێ سێیێ تاك گرتییە .

٥) د سەرنجدانا ڕستەیا (ئەوان هەموو ساڵێك دەهاتن بۆ ئەو شوێنەی ئێستا ئێوە بۆی دەچن .) دا ، دێ بینین دوو جاران دگەل دوو کاران جهناڤێ کەسێیێ لکاو) ن (بکارهاتییە ،
جارەکێ دگەل کارێ بۆریێ تێنەپەڕ (دەهاتن) جارا دی ژی دگەل کارێ نەبۆریی تێنەپەڕ (دەچن) .
د جارا ئێکێدا (ن) دگەل کارێ (دەهاتن) وەکو جهناڤەکێ کەسێیێ لکاو جهێ کەسێ سێیێ کۆ دگریت کو (ئەوان) ە .
د جارا دوویێدا دگەل کارێ (دەچن) هەر وی جهناڤێ کەسێیێ لکاو جهێ کەسێ دووێ کۆ گرتییە کو (ئێوە) یە .

٦) هەر ب ڤی رەنگی ئەگەر بەرێ خۆ بدەینە ڕستەیا (هەمووشیان مەلەوانی چاك بوون ، بە تایبەتی ئاراسی هەڤاڵم . كە مەلەباسكە چاك دەكا (دەكات) ، ئەو لە گەل هەڤالانی چوو بۆ ڕاوەكە .) دێ بینین دگەل كارێ نەبۆریێ تێپەڕ (دەكا - دەكات) دا جهناڤێ كەسێیێ لكاو) ا - ات (بكارهاتییە كو جهێ كەسێ سێیێ تاك دگریت ، ل ڤێرێ ئاماژێ ب هندێ دكەین كو كارێ نەبۆری ئەگەر ڕەگێ وی ب پیتا بزوێنا (ە) یان (ۆ) دوماهی هات بیت دێ جهناڤێ) ات - ا (وەرگریت ، وەك :

دەخوات . دەكات . دەڕوات . دەبات .

و بۆ سڤكرنێ پیتا (ت) ناهێتە بكارئینان : -

دەخوا . دەكا . دەڕوا . دەبا .

تێبینی : جهناڤێ كەسێیێ لكاو بۆ كەسێ سێیێ تاك دگەل كارێ بۆریێ تێنەپەڕ دەرناكەڤیت وەكو : -

چوو . هات . دەركەوت . سەركەوت .

جهناڤ		کەسێ ئێکێ		کەسێ دووێ		کەسێ سێیێ	
جهناڤێن کەسێن سەربەخۆ		تاك	کو	تاك	کو	تاك	کو
		من	ئێمە	تۆ	ئێوە	ئەو	ئەوان
جهناڤێن کەسی یێن لکاو	نەبۆریێ تێپەڕ و تێنەپەڕ	م	ین	یت (ی)	ن	یت (ێ) ات (ا)	ن
	بۆریێ تێنەپەڕ	م	ین	یت(ی)	ن	–	ن

دەستوور :

جهناڤێن کەسی یێن لکاو ئەون یێن کو جهێ جهناڤێن کەسی یێن سەر بەخۆ د ئاخڤتن و نڤیسینێدا دگرن ، و ئەڤ دەستەیە دگەل کارێ نەبۆریێ تێپەڕ و تێنەپەڕ و بۆریێ تێنەپەڕ بکار دهێن ، کو ئەڤەنە :

١) م : بۆ کەسێ ئێکێ تاك .

٢) ین : بۆ کەسێ ئێکێ کۆ .

٣) یت(ی) : بۆ کەسێ دووێ تاك .

٤) ن : بۆ کەسێ دووێ کۆ .

٥) یت ، ات (ێ ، ا) : بۆ کەسێ سێیێ تاك .

٦) ن : بۆ کەسێ سێیێ کۆ .

__تێبینی :__ کارێ بۆریی تێنەپەڕ جهناڤێ کەسێیێ لکاو بۆ کەسێ سێیێ تاك وەرناگریت .

ڕاهێنان (١)

ئەڤان کاران دگەل جهناڤێ کەسیێ لکاوێن کرمانجییا ژووری بکاربینە:-

(هات ، گرت)

ڕاهێنان (٢)

ئەڤان جهناڤێن کەسی یێن سەربەخۆ ب جهناڤێن کەسی یێن لکاو بگوهۆڕە وەکی نموونەیا (ب) .

أ - تۆ (هاتن) بۆ قوتابخانێ .

ب - هاتی بۆ قوتابخانێ .

١) ئەز (چوون) بۆ هەڤلێرێ .

٢) ئەم ل تاقیکرنێ (سەرکەفتن) .

٣) هوین دوهی ل سەربانی (نڤستین) .

ڕاهێنان (٣)

دڤان دێرێن هۆزانێدا جهناڤێن کەسی یێن لکاو بینە دەرێ و ژمارا کەسێ وان بنڤیسە : –

١) سەر مەست کرم ئەز وی دەنگێ شەوات
ل بەر من ڕەش بوون ئەڤ زنار و ڵات

٢) هاتی ب ئاواز و دەفێ
تەنبۆر و چەنگێ نەغمەدا

٣) هاوار بەماڵم چیمان پێکرا
لە چارەکێکا سەدمان لێخرا
هێشتا خەڵاتیان ئەکەن بەبەرا
دەك خەجاڵت بن لە ڕۆی مەحشەرا
ئێمەش خاکی خەم ئەکەین بەسەرا

ڕاهێنان (٤)

((من زۆر بە خێرایی باری ژیانم دەگۆڕم))

ئەڤێ ڕستێ بگۆڕە دگەل گوهۆڕینا جهناڤێن کەسی یێن لکاو بۆ :

١) کەسێ ئێکێ کۆ .
٢) کەسێ دووێ تاك .
٣) کەسێ سێیێ تاك .
٤) کەسێ دووێ کۆ .

ڕاهێنان (٥)

جهناڤێن ڤان رستەیان ب جهناڤێن د کڤانااندا بگوهۆڕە : –

١) ئەوی دڤێت عیراقێ ژ لایێ پیشەسازی ڤە پێش بێخیت (مە)

٢) تە گەلەك تشتێن سەیر و ب مفا داهێنااینە . (هەوە)

٣) من گەلەك پێ خۆشە ب نمرەکا باش دەربچم . (ئەوان)

٤) ئەو ل ئاهەنگێ ئامادەنەبوو . (تۆ)

ڕاهێنان (٦)

ئەڤان ڕستەیان شرۆڤە بکە : –

١) ئەو سێڤا دخۆن .

٢) من دەستێ وی گرت .

٣) چووین بۆ سەیران .

(وانەیاحەفتێ)

هەڤالناڤ

١) کۆترا <u>سپی</u> نیشانا ئاشتییێ یە .

٢) کوردستان ب هەوە یێن <u>خەباتکەر</u> دێ سەرکەڤیت .

٣) سەیرانا مە <u>خۆش</u> بوو .

٤) بەرانێ <u>باش</u> زەنگل نەڤێت .

<u>بەرچاڤکرن :</u>

ئەگەر سەحکەینە ئەڤان ڕستەیێن ل سەری دێ بینین : —

١) دڕستەیا ئێکێدا پەیڤا (سپی) وەسفا ناڤێ (کۆتر) کرییە ، و ب ڕێکا ئامرازێ خستنە سەرێ (ا) یا بوویە دیارکەرێ ناڤێ (کۆتر) ،بۆ مە ڕوونکرییە کا مەبەست پێ چ کۆترە ، ژ بەر هندێ دبێژنە پەیڤا (سپی) هەڤالناڤ.

٢) دڕستەیا دوویێدا پەیڤا (خەباتکەر) وەسفا جهناڤێ (هەوە) کرییە ، و ب ڕێکا ئامرازێ خستنە سەرێ (یێن) یا بوویە دیارکەرێ جهناڤی ، بۆ مە ڕوونکرییە کا کوردستان ب کێ دێ سەرکەڤیت ، ژ بەر هندێ دبێژنە پەیڤا (خەباتکەر) هەڤالناڤ.

٣) دڕستەیا سێیێدا پەیڤا (خۆش) واتایا کارێ بێ هێز (بوو) تەمامکرییە ، یا بوویە تەمامکەرێ کارێ بێ هێز بێی هاریکاریا ئامرازێ خستنەسەر ، ژ بەر هندێ دبێژنە پەیڤا (خۆش) هەڤالناڤ.

٤) د ڕستەیا چوارێدا پەیڤا (باش) وەسفا ناڤێ (بەران) کرییە ، و ب ڕێکا ئامرازێ خستنە سەر (ێ) یا بوویە دیارکەرێ ناڤێ (بەران) ، بۆ مە ڕوونکرییە کا کیژ بەرانی زەنگل نەڤێت ، ژ بەر هندێ دبێژنە پەیڤا (باش) هەڤالناڤ.

دەستوور :

هەڤاڵناف پەیڤەکە بۆ وەسفا ناڤەکی یان جهناڤەکی بکاردهێت ، و دبیتە دیارکەرێ ناڤی یان جهناڤی ، هەر وەسان هەڤاڵناف دبیتە تەمامکەرێ کارێ بێ هێز .

(وانەیاهەشتێ)

هەڤالناڤێ چەوایی

١) مرۆڤێ باش دێ سەرکەڤیت .

٢) تریێ رەش بکرە .

٣) ماسییێن مەزن درووباریدا هەنە .

٤) شرین کچەکا نازدارە .

٥) خانی کەڤن بوو .

٦) مرۆڤێ نیشتیمان پەروەر یێ سەرفەرازە .

٧) هوینێن زیرەک دێ گەهنە ئارمانجان .

٨) گۆتنا خۆش بهارا دلانە .

بەرچاڤکرن :

ئەگەر بنێرینە رستەیێن ل سەری ئەو پەیڤێن خێچ دبندا) باش ، رەش ، مەزن ، نازدار ، کەڤن ، نیشتیمان پەروەر ، سەرفەراز ، زیرەك ، خۆش (هەمی هەڤالناڤێن چەوایی نە ، چونکو هەر ئێك ژ وان وەسفا ناڤەکی یان جهناڤەکی کرییە ، و بووینە دیارکەرێن وان ناڤ و جهناڤان یان ژی بووینە تەمامکەرێن کارێ بێ هێزن ، وەکو :

١) درستەیا ئێکێدا ، هەڤالناڤێ چەوایی (باش) وەسفا ناڤێ (مرۆڤ) کرییە ، و یێ بوویە دیارکەرێ وی ناڤی .

٢) درستەیا دوویێدا ، هەڤاڵناڤێ چەوایی (رەش) وەسفا ناڤێ (تری) کرییە، و یێ بوویە دیارکەرێ وی ناڤی .

٣) درستەیا سێیێدا ، هەڤاڵناڤێ چەوایی (مەزن) وەسفا ناڤێ (ماسی) کرییە، و یێ بوویە دیارکەرێ وی ناڤی .

٤) درستەیا چوارێدا ، هەڤاڵناڤێ چەوایی (نازدار) وەسفا ناڤێ (کچ) کرییە ، و یێ بوویە دیارکەرێ وی ناڤی .

٥) درستەیا پێنجێدا ، هەڤاڵناڤێ چەوایی (کەڤن) یێ بوویە تەمامکەرێ کارێ بێ هێز (بوو) و وەسفا ناڤی کرییە .

٦) درستەیا شەشێدا ، هەڤاڵناڤێ چەوایی (نیشتمان پەروەر) وەسفا ناڤێ (مرۆڤ) کرییە ، و یێ بوویە دیارکەرێ وی ناڤی .هەر وەسان هەڤاڵناڤێ چەوایی (سەرفەراز) یێ بوویە تەمامکەرێ کارێ بێ هێز (ە) و وەسفا ناڤی کرییە.

٧) درستەیا حەفتێدا ، هەڤاڵناڤێ چەوایی (زیرەك) وەسفا جهناڤێ (هوین)[1] کرییە و یێ بوویە دیارکەرێ وی جهناڤی .

٨) درستەیا هەشتێدا ، هەڤاڵناڤێ چەوایی (خۆش) وەسفا ناڤێ (گۆتن) کرییە ، و یێ بوویە دیارکەرێ وی ناڤی .

(١) (گۆتن) چاوگە ، و هەمی چاوگ ناڤن . و ب لادانا (نوونێ) ژ نوی کار ژێ دروست دبن .

دەستوور :

هەڤالناڤێ چەوایی : ئەو هەڤالناڤە یێ کو دڕستێدا وەسفا ناڤەکی یان جهناڤەکی دکەت ، و دبیتە دیارکەرێ ناڤی یان جهناڤی ، هەر وەسان دبیتە تەمامکەرێ کارێ بێ هێز ، دەمێ دبیتە دیارکەرێ ناڤی یا جهناڤی ئامرازێ خستنەسەر (دانەپاڵ) دکەڤیتە دناڤ بەرا واندا . کو ئەڤەنە .

١) ئامرازێ خستنەسەر (ێ) بۆ تاکێ نێر .

٢) ئامرازێ خستنەسەر (ا) بۆ تاکێ مێ .

٣) ئامرازێ خستنەسەر (ێن . ێت . ێد) بۆ کۆ (نێر و مێ) .

ئەڤە ئەگەر هەڤالناڤێ چەوایی ل پشتی ناڤی یان جهناڤی هات ،لێ ئەگەر ل پێشیێ هات پێدڤی ب ئامرازێ خستنەسەر نینە وەکو :

((سۆرگول . خۆش مرۆڤ)) و دبنە ناڤەکێ لێکدای .

تێبینی : - ئامرازێ خستنەسەر دکرمانجییا خوارێدا (ی) یە ، بۆ تاك و کۆ (نێر و مێ) .

ڕاهێنان (١)

دڤان ڕستەیێن خوارێدا هەر هەڤاڵناڤەکێ چەوایی هەبیت بینە دەرێ ، و ئەرکێ وی دیاربکە :

١) مە چاڤێن بەلەك دیتن .

٢) هنار فێقیەکێ خۆشە .

٣) هاریکارییا مرۆڤێ هەژار بکەن .

٤) پرچا بەفرینێ یا زەرە .

٥) ڕێزێ ل مرۆڤێ مەزن بگرن .

٦) شێرکۆ کورەکێ زیرەکە .

٧) چیایێن کوردستانێ بلندن .

٨) هوینێن خەباتکەر دێ سەرکەڤن .

٩) یاریکەری زیرەك خەلات دەکەین .

ڕاهێنان (٢)

شەش ڕستەیان بنڤیسە کو هەڤاڵناڤێ چەوایی تێدابیت ، سێ ژ وان دیارکەرێن ناڤی بن ، و دوو ژ وانان دیارکەرێن جهناڤی بن ، و ئێك ژ وان تەمامکەرێ کارێ بێ هێز بیت

ڕاهێنان (٣)

ژ ڤان دێرێن هۆزانێ هەر چ هەڤاڵناڤێ چەوایی هەبیت بینە دەرێ : –

١) کەنگی دێ هێت ئەو بهارا سۆروشین و ئال و زەر
خۆش بین مە بەزم و جۆش و سازە و سەیرانە دل

(د . مسعود کتانی)

٢) نەغمەی شیرین ئاوازی خۆش لە دەنگا
ورشەی سەرنج لە ناو چاوێگی مەنگا

(کامران موکری)

٣) کوردستانی خۆش نیشتیمانی جوان
تۆ قیبلە گا هی منی بێ گۆمان

(دلدار)

ڕاهێنان (٤)

ئەڤان ڕستەیێن ل خوارێ شرۆڤە بکە .

١) دراڤێ سپی بۆ ڕۆژا ڕەشە .

٢) سێوی باش بکرە .

٣) کراسێ دیلانێ جوانە .

(وانەیانەهێ)

جۆرێن هەڤالناڤێ چەوایی

_ ژ لایێ دروست کرنێڤە -

أ /

١) گولێن جوان بچینە .

٢) هنارێن ترش نەکرە .

٣) ئاڤا کانیێ یا پاکە .

٤) تو یێ زیرەک بووی .

٥) چەند چیا بلند بن ، نهالێ کویر دبن .

٦) دارا کەسک یا جوانە .

٧) سیلاڤ هاڤینگەهەکا خۆشە .

٨) من بەژنا زراڤ دیتییە .

ب /

١) بهارا کوردستانێ گەلەکا رەنگینە .

٢) پەرتووکێن ب مفا بخوینە .

٣) مرۆڤێ خوێندەوار یێ ب بها یە .

٤) زەلامێ بێ بەخت سەرناکەڤیت .

٥) گەلێن هشیار پێش دکەڤن .

ج /

١) هاریکارییا کەسێ دلسۆتی بکەن .

٢) ل مرۆڤێ زک رەش و دلرەق دویر بکەڤە .

٣) دیلان کچەکا رووخۆشە .

٤) محەمەد عارفێ سترانبێژ هونەرمەندەکێ مەزن بوو .

٥) ژیارا زەلامێ دەست کورت یا ئالۆزە .

بەرچاڤکرن :

أ/

ئەگەر سەحکەینە رستەیێن پشکا (ئـ) دێ بینین پەیڤێن (جوان . ترش . پاك . زیرەك . بلند . کویر . کەسك . جوان . خۆش . زراڤ) هەمی هەڤالناڤێن چەوایی نە ، و یێن بووینە دیارکەرێن ناڤەکی یان ژی تەمامکەرێ کارێ بێ هێزن . هەر ئێك ژ وان بتنێ ژ ئێك پەیڤا واتا دار
پێکهاتییە ، و ژ بەر هندێ دبێژنێ هەڤالناڤێ سادە .

ب/

ئەگەر بەرێ خۆ بدەینە رستەیێن پشکا (بـ) دێ بینین پەیڤێن (رەنگین ،ب مفا ، خوێندەوار ، ب بها ، بێ بەخت ، هشیار) هەمی هەڤالناڤێن چەوایی نە ، و یێن بووینە دیارکەرێن ناڤەکی یان تەمامکەرێن کارێ بێ هێز ، لێ ژ لایێ دروست بوونێڤە هەر ئێك ژ وان ژ پەیڤەکا واتادار دگەل پێشگرەکی یان پاشگرەکێ پێکهاتییە ، و ژبەر ڤێ چەندێ دبێژنێ هەڤالناڤێ دارێژتی .

بۆ پتر روونکرن :-

١) درستەیا ئێکێدا . هەڤالناڤێ چەوایی یێ دارێژتی (رەنگین) ژ پەیڤا (رەنگ) دگەل پاشگرێ (ین) پێکهاتییە .

٢) درستەیا دوویێدا . هەڤالناڤێ چەوایی یێ دارێژتی (ب مفا) ژ پێشگرێ (ب) و پەیڤا (مفا) پێکهاتییە .

٣) رستەیا سێیێدا . هەڤالناڤێ چەوایی یێ دارێژتی (خوێندەوار) ژ پەیڤا (خوێند) و پاشگرێ (ە وار) پێکهاتییە .

٤) درستەیا چوار یدا . هەڤالناڤێ چەوایی یێ داریژتی (بێ بەخت) ژ پێشگرێ (بێ) دگەل پەیڤا (بەخت) پێکهاتییە .
٢) درستەیا پێنجێدا . هەڤالناڤێ چەوایی یێ داریژتی (هشیار _ هوشیار) ژ پەیڤا (هش _ هوش) دگەل پاشگرێ (یار) پێکهاتییە .

ج /

دیسان ئەگەر رستەیێن پشکا (پ) باش بخوینین دێ بینین پەیڤێن (دلسوتی . زك رەش . دلرەق . رووخوش . سترانبێژ . دەست کورت) هەمی هەڤالناڤن ، لێ ژ لایێ دروست بوونێڤە هەر ئێك ژ وان ژ دوو پەیڤێن واتادار پێکهاتییە . ژ بەر ڤێ چەندێ دبێژنێ هەڤالناڤێ لێکدای .

بو پتر روونکرن :-

١) درستەیا ئێکێدا . هەڤالناڤێ چەوایی یێ لێکدای (دلسوتی) ژ دوو پەیڤێن واتادار) دل (و) سوت (دگەل پاشگرێ) ی (پێکهاتییە .
٢) درستەیا دوویدا . هەڤالناڤێ چەوایی یێ لێکدای (زك رەش) ژ دوو پەیڤێن واتادار (زك) و (رەش) پێکهاتییە. هەروەسان هەڤالناڤێ چەوایی یێ لێکدای (دلرەق) ژ دوو پەیڤێن واتادار (دل) و (رەق) پێکهاتییە.
٣) درستەیا سێییدا . هەڤالناڤێ چەوایی یێ لێکدای (رووخوش) ژ دوو پەیڤێن واتادار (روو) و (خوش) پێکهاتییە .
٤) درستەیا چواریدا . هەڤالناڤێ چەوایی یێ لێکدای (سترانبێژ) ژ دوو پەیڤێن واتادار (ستران) و (بێژ) پێکهاتییە .

٥) درستەیا پێنجێدا . هەڤاڵناڤێ چەوایی یێ لێکدای (دەست کورت) ژ دوو پەیڤێن واتادار (دەست) و (کورت) پێکهاتییە .

دەستوور :

هەڤاڵناڤێ چەوایی ژ لایێ دروست بوون و دروست کرنێڤە سێ جۆرە: -

أ- هەڤاڵناڤێ سادە : **ئەوە کو ژ پەیڤەکا واتادار پێکهاتییە .**

ب- هەڤاڵناڤێ دارێژتی : **ئەوە کو ژ پەیڤەکا سادە یا واتادار دگەل پێشگرەکی یان پاشگرەکی پێکهاتییە .**

ج- هەڤاڵناڤێ لێکدای : **ئەوە کو ژ دوو پەیڤێن سادە یێن واتادار یان پتر پێکهاتییە .**

راهێنان (١)

دئەڤان رستەیێن خوارێدا هەڤاڵناڤێن چەوایی بینە دەرێ ، و جۆرێن وان دیار بکە .

١) باخێ مە یێ جوانە .

٢) مرۆڤێن دەست کورت هەنە .

٣) ئاڤا کانیێ یا زەلاڵە .

٤) مرۆڤێ خراپ هەردەم یێ دلتەنگە .

٥) گولیزار کچەکا بەژن زراڤە .

٦) کارێ نە باش سەرناگریت .

٧) من زەلامەکێ بەژن بلند دیت .

٨) گوندێ وان یێ دوورە .

راهێنان (٢)

جوداهی دناڤ بەرا هەڤاڵناڤێ دارێژتی و یێ لێکدایدا چییە ؟ ب نموونەڤە دیار بکە .

راهێنان (٣)

شەش هەڤاڵناڤێن چەوایی بینە ، و درستەیاندا بکاربینە ، سێ ژ وان دلێکدای بن و ببنە دیارکەرێن ناڤان ، سێیێن دی ژی د دارێژتی بن ، و ببنە تەمامکەرێن کارێ بێ هێز .

راهێنان (٤)

شرۆڤەکرن

ئەڤان رستەیێن خوارێ شرۆڤەبکە : –

١) گەلێ ژێر دەست خەباتێ دکەت .

٢) مە زنجیرا ستویر شکاند .

(وانەیادەهێ)

پلەیێن هەڤاڵناڤێ چەوایی

أ /

١) جلکێن جوان بکڕە .

٢) ئاڤا کانیێ یا سار بوو .

٣) گولێن مە گەش بوون .

٤) هوینێن تێگەهشتی دێ سەرکەڤن .

٥) ئاڤا پاقژ ڤەخۆ .

ب/

١) شیلان ژ نەرمینێ زیرەکترە .

٢) ئازاد ژ نەوزادی باشترە .

٣) ئەڤ گولە ژ گولادی سۆرترە .

٤) زینێ ژ سولینێ جوانتر بوو .

٥) پەرتووکا من ژ پەرتووکا تە کەڤنتر بوو .

ج/

١) نژیار زیرەکترین قوتابییە دڤێ پۆلێدا .

٢) هەلگورد بلند ترین چیایە ل کوردستانا باشوور .

٣) سالار قوتابیێ هەرە زیرەکێ ڤێ قوتابخانێیە .

٤) دلۆڤان ژ هەمیان مزنترە .

٥) ئازاد ژ گشت قوتابییان باشترە .

٦) نەرمین ژ هەمی خویندکاران هێمنترە .

بەرچاڤکرن :

أ/

دەمێ سەحا ڕستەیێن پشکا (ئـ) دکەین ، دێ بینین کو پەیڤێن خیچ ل بندا(جوان ، سار ، گەش ، تێگەهشتی ، پاقژ) هەمی هەڤاڵناڤێن چەوایی نە ، و هەر ئێك ژ وان ئێکسەر بۆ وەسفا ناڤەکی یا جهناڤەکی بکارهاتییە. و بووینە دیارکەرێن وان .. یان ژی بووینە تەمامکەرێن کارێ بێ هێز ، دڤێرێدا ئەڤ هەڤاڵناڤە دپلەیەکا چەسپایدانە .

ب/

ئەگەر سەحا ڕستەیێن پشکا (بـ) بکەین ، دێ بینین پەیڤێن خیچ ل بندا (زیرەکتر . باشتر . سۆرتر . جوانتر . کەڤنتر) هەمی هەڤاڵناڤێن چەوایی نە. و یێن د پلەیا بەراورد دا چونکو هەر ئێك ژ وان بۆ بەراوردکرنێ دناڤ بەرا دوو ناڤێن وەسف کری دا هاتییە بکارئینان و هەردوو ناڤ دهەڤپشکن دسیفەتیدا . لێ ئێك ژ یێ دی پتر . و ب دانانا نیشانا (تر) ل دوماهیا هەڤاڵناڤێ چەوایی هاتییە دروستکرن . و ئامرازێ پەیوەندی (ژ) دکەڤیتە دنیڤا هەردوو ناڤاندا .

پ /

دەمێ سەدحکەینە ، ڕستەیێن پشکا (پ) دێ بینین پەیڤێن خیچ ل بندا(زیرەکترین . بلندترین . هەرەزیرەك . ژ هەمیان مەزنتر . ژ گشت قوتابییان باشتر . ژ هەمی خوێندکاران هێمنتر) هەمی هەڤاڵناڤێن چەوایی نە . دپلەیا باڵادانە ، چنکو هەر ئێك ژ وان ئاستێ باڵا یێ ناڤەکی نیشا ددەت ، و دناڤ بەرا ئەوان ناڤێن کو هەمی دهەڤپشکن دسیفەتەکێدا . لێ پلەیا ئێك ژ وان ژ هەمیان پتر و بلندترە ، ب دانانا نیشانا (ترین)

ل دوماهی هەڤاڵناڤێ چەوایی دهێتە دروستکرن ، و هەر دیسان ئەم دشێین ب رێکا پەیڤا (هەرە) یان (ژ هەمیان) یان (ژ گشت) یان (ژ هەمی) هەڤاڵناڤێ پلەیا باڵا دروست بکەین کو دکەڤیتە پێشیا هەڤاڵناڤێ پلەیا بەراورد یان یێ چەسپای .

دەستوور :

هەڤاڵناڤێ چەوایی سێ پلە هەنە :

أ- **هەڤاڵناڤێ پلەیا چەسپای : ئەو هەڤاڵناڤە کو بۆ وەسفا ناڤەکی یان جهناڤەکی دهێتە بکارئینان ، و ناهێتە هەڤبەرکرن دگەل چ ناڤێن دی .**

ب- **هەڤاڵناڤێ بەراورد : ئەو هەڤاڵناڤە یێ کو بۆ هەڤبەرکرنا دناڤ بەرا دوو ناڤێن وەسف کریدا دهێتە بکارئینان . کو هەردوو دهەڤپشکن د سیفەتێدا لێ پلەیا ئێک ژ وان یادی پتر و بلندترە .**

نیشانا (تر) دکەڤیتە دوماهی هەڤاڵناڤێ چەوایی .و ئامرازێ پەیوەندی (ژ) دکەڤیتە دناڤ بەرا هەر دوو ناڤێن هەڤبەرکریدا.

ج- **هەڤاڵناڤێ پلەیا باڵا : ئەو هەڤاڵناڤە یە کو ئاستێ باڵا یێ ناڤەکی نیشا ددەت دناڤ بەرا کۆمەکا ناڤێن هەڤپشک دسیفەتەکیدا لێ پلەیا ئێک ژ وان ژ هەمیان پتر و بلندترە . ب دانانا نیشانا (ترین) ل سەر دوماهیا هەڤاڵناڤێ چەوایی دهێتە دروستکرن ، هەر وەسان ب رێکا پەیڤا (هەرە) کو دکەڤێتە پێشیا هەڤاڵناڤێ چەواییێ چەسپای دهێتە دروستکرن یان ژی ب هاریکاریا پەیڤێن(ژ هەمیان . ژ گشت . ژ هەمی . ژ تەڤ) کو دکەڤنە پێشیا هەڤاڵناڤێ پلەیا بەراورد دهێتە دروست کرن .**

تێبینی :- ل بەرامبەر ئامرازێ پەیوەندی (ژ) د زارێ کرمانجیا خوارێدا ئامرازێ پەیوەندی (لە) (یە) .

ڕاهێنان (۱)

ژ ئەڤان ڕستەیێن ل خوارێ هەڤاڵناڤێ چەوایی بینە دەرێ ، و پلەیا وان دیاربکە :

۱) زەلامێ زیرەك چاڤ نەترسە .

۲)سەردار ژ نەوزادی خوشمێرترە .

۳) ساڵار باشترین قوتابییە دڤێ پولێدا .

٤) ئەڤ گولە ژ هەمیان جوانترە .

٥) ئەڤین ژ گشت قوتابیا زیرەکترە .

٦) شێرو ژ میرانی مەزنتر بوو .

ڕاهێنان (۲)

چەوا هەڤاڵناڤێ پلەیا بەراورد ژ هەڤاڵناڤێ پلەیا باڵا دێ جودا کەی ؟ ب نموونەڤە ڕوون بکە .

ڕاهێنان (٤)

ژ ئەڤان دێرێن هوزانێ هەڤاڵناڤێ چەوایی بینە دەرێ و پلەیا وان دیار بکە:-

۱) سوبە دایی

پێلاڤا من ژ تاجا میری بلندترە

داوەتا من ژ هەمی گوڤەندا خۆشترە
بەژن و بالا من ژ بوهارێ ب خەملترە

(مونەید تەیب)

٢) مەلێ برژانگت تیژە وەك چقڵ
ئەچەقێتە یێ ناسكتر لە گوڵ

(بێسارانی)

٣) جوانتر لە ژین جووتێ چاوە
هەر وەك گۆمی مەنگ وەستاوە

(كامەران موكری)

٤) گەلێك شیرینتر لە خونچەی بەهار
ناسكتر جوانتر لە شەوبۆی بەهار
گەشتر لە دیدەی وەنەوشەی نزار
گوڵێكە ناوی گوڵی سەربەستی
مەردە ئەو گەلەی بگاتە دەستی

(بەختیار زێوەر)

(وانەیایازدێ)

هەڤالناڤێ نیشانە

أ -

١- ئەڤ کورە یێ زیرەکە .

٢- ڤی خورتی سەرێ مە بلندکر .

٣- ڤێ کچێ هۆزانەک ڤەهاند .

٤- وی جامێری هاریکارییا مە کر .

٥- وێ گۆتنێ دلێ مە خۆشکر .

٦- ئەڤان مرۆڤان نان خوار .

٧- وان جۆتیاران زەڤیێن خۆ کێلان

٨- ئەو کورێ هە چوو .

٩- ئەو کچا هە چوو .

١٠- ئەو کورێن هە چوون .

١١- ئەو کچێن هە چوون .

ب -

١- ئەڤ خانییە یێ جوانە .

٢- ئەم دێیە گەورەیە .

٣- ئەم دێیانە گەورەن .

٤- ئەم خانووە جوانە .

٥- ئەو خانووانە جوانن

بەرچاڤكرن :

أ – ئەگەر تەماشەی ڕستەیێن سەری بکەین دێ بینین پەیڤێن (ئەڤ – ە ، ڤی–ێ ، وی–ی ، وێ – ێ ، ئەڤان – ان ، وان – ان ، ئەو – ێهە ، ئەو – اهە ، ئەو – ێنهە) هەمی هەڤاڵناڤێن نیشانە نە ، چنکی هەر ئێك ژ وان وەسفا ناڤەکی کرییە ، و هاتینە دەستنیشانکرن ، و ژ هەڤ توخمێن خۆ جودا کرینە .

١– دڕستەیا ئێکێدا هەڤاڵناڤێ نیشانە(ئەڤ – ە) بۆ نێزیك بكار دهێت ، پەیڤا (کوڕ) دەستنیشانکرییە و وەکی سیفەتەکێ شیایە ژ ناڤ هەڤتوخمێن خۆ جودا بکەت ، و یێ بوویە دیارکەرێ ناڤێ (کوڕ) ی .

٢– دڕستەیا دوویێدا هەڤاڵناڤێ نیشانە (ڤی – ی) بۆ ناڤێ نێرێ تاکێ نێزیك بكار دهێت و پەیڤا (خورت) دەستنیشانکرییە وەکی سیفەتەکێ شیایە ژ ناڤ هەڤتوخمێن خۆ جودا بکەت و یێ بوویە دیارکەرێ ناڤێ (خورت) .

٣– دڕستەیا سێیێدا هەڤاڵناڤێ نیشانە (ڤێ – ێ) بۆ ناڤێ مێ یێ تاکێ نێزیك بكار دهێت . پەیڤا (کچ) دەستنیشانکرییە و وەکی سیفەتەتەکێ شیایە ژ ناڤ هەڤتوخمێن خۆ جودا بکەت و یێ بوویە دیارکەرێ ناڤێ (کچ).

٤– د ڕستەیا چوارێدا هەڤاڵناڤێ نیشانە (وی – ی) بۆ ناڤێ نێرێ تاکێ دوور بكار دهێت ،پەیڤا (جامێر) دەستنیشانکرییە ، وەکی سیفەتەکێ شیایە ژ ناڤ هەڤتوخمێن خۆ جودا بکەت و یێ بوویە دیارکەرێ ناڤێ (جامێر) .

٥- د ڕستەیا پێنجێدا هەڤاڵناڤێ نیشانە (وێ - ێ) بۆ ناڤێ مێ یی تاکێ دوور بکار دهێت ،پەیڤا (گۆتن) دەستنیشانکرییە ، وەکی سیفەتەکێ شیایە ژ ناڤ هەڤتوخمێن خۆ جودا بکەت و یێ بوویە دیارکەرێ ناڤێ (گۆتن).

٦- د ڕستەیا شەشێدا هەڤاڵناڤێ نیشانە (ڤان - ان) بۆ ناڤێ نێر و مێ یێ کۆمێ نێزیك بکار دهێت ، پەیڤا (مرۆڤان) دەستنیشانکرییە ، وەکی سیفەتەکێ شیایە ژ ناڤ هەڤتوخمێن خۆ جودا بکەت و یێ بوویە دیارکەرێ ناڤێ (مرۆڤان) .

٧- د ڕستەیا حەفتێدا هەڤاڵناڤێ نیشانە (وان - ان) بۆ ناڤێ نێر و مێ یێ کۆمێ دوور بکار دهێت ،پەیڤا (جوتیاران) دەستنیشانکرییە ، وەکی سیفەتەکێ شیایە ژ ناڤ هەڤتوخمێن خۆ جودا بکەت و یێ بوویە دیارکەرێ ناڤێ (جوتیاران) .

٨- د ڕستەیا هەشتێدا هەڤاڵناڤێ نیشانە (ئەو - ێ هە) بۆ ناڤێ نێرێ تاکێ دوور بکار دهێت و پەیڤا (کوڕ) دەستنیشانکرییە ، وەکی سیفەتەکێ شیایە ژ ناڤ هەڤتوخمێن خۆ جودا بکەت و یێ بوویە دیارکەرێ ناڤێ (کوڕ).

٩- د ڕستەیا نەهێدا هەڤاڵناڤێ نیشانە (ئەو - اهە) بۆ ناڤێ مێ یێ تاکێ دوور بکار دهێت پەیڤا (کچ) دەستنیشانکرییە ، وەکی سیفەتەکێ شیایە ژ ناڤ هەڤتوخمێن خۆ جودا بکەت و یێ بوویە دیارکەرێ ناڤێ (کچ) .

– د ڕستەیا دەهێ و یازدێدا هەڤاڵناڤێ نیشانە (ئەو – ێنهە) بۆ ناڤێ نێر و مێ یێ کۆمێ دوور بکار دهێت پەیڤا (کوڕ – کچ) دەستنیشانکریە ، وەکی سیفەتەکێ شیایە ژ ناڤ هەڤتوخمێن خۆ جودا بکەت و یێ بوویە دیارکەرێ ناڤێ (کوڕ) و (کچ) (١)

١– دکرمانجییا خوارێدا ئەڤ هەڤاڵناڤێن نیشانە هەنە :

ئەم --- ە : بۆ ناڤێ کت و کۆمێ نێزیك:

ئەم گوڵە جوانە .

ئەم گوڵانە جوانن .

ئەو---ە : بۆ ناڤێ کت و کۆمێ دوور :

ئەو دارە بەرزە .

ئەو دارانە بەرزن .

ب – دڕستەیێن (ب)دا پەیڤا (خانی – دێ – خانوو) سێ ناڤن ، ب پیتا بزوێن (ی – ێ – وو) ب دوماهی هاتینە ،هەر وەسا هەڤاڵناڤێن نیشانە (ئەڤ – ە) و (ئەم – ە) و ئەو – ە) ب پیتا بزوێنا (ە) ب دوماهی هاتینە ، بۆ هندێ دوو پیتێن بزوێن لدیڤ ئێکدا نەهێن ، پیتەکا ناڤبەندا گونجای دێ دانینە دناڤبەرا واندا ، پیتا ناڤبەند لدویڤ مەبەستێ دێ بکار ئینین .

(ئەڤ + خانی + ناڤبەندا (یـ) + ە) = ئەڤ خانییە

(ئەم + دێ + ناڤبەندا (یـ) + ە) = ئەم دێیە

(ئەو + خانوو + ناڤبەندا (و) + ە) = ئەو خانووۆە = خانووە ، پیتا (و) یا ناڤێ (خانوو) دێ لادەین دێ بیتە (خانو)

دەستوور :

هەڤاڵناڤێ نیشانە : **ئەو هەڤاڵناڤە کو وەسفا ناڤەکی دکەت ، و ب ساناهی ژ هەڤتوخمێن خۆ جودا دکەت ، و هەردەم ناڤێ دەستنیشانکری دکەڤیتە دناڤبەرا هەر دوو بەشێن هەڤاڵناڤیدا .**

ژ هەڤاڵناڤێن نیشانە د زمانێ کوردیدا .

١- ئەڤ – ە . ٢ – ڤی – ی . ٣- ڤێ – ێ . ٤- وی – ی .

٥- وێ – ێ . ٦- ئەڤان – ان . ٧- وان – ان . ٨- ئەو- یەە .

٩- ئەو – اهە . ١٠- ئەو – ێنهە . ١١- ئەم – ە . ١٢- ئەو – ە .

ڕاهێنان (١)

نموونە :

١– زارۆك (هەژار) :

ئەڤ زارۆکە یێ هەژارە .

٢– تری (شرین) :

ئەڤ ترییە گەلەکێ شرینە .

ئەڤێن ل خوارێ دگەل هەڤاڵناڤێ نیشانە دڕستەیاندا بکار بهێنە .

پەنیر (جوان) ، دەرگەه (پان) ، ئاڤ (سار) .

دەریا (کویر) ، ئاگر (خۆش) ، دار (بلند) ، بەڕی (شرین) .

زەلام (ئازا) ، کەو (گەردەن ب خال) .

ڕاهێنان (٢)

دڤان ڕستەیێن خوارێدا هەڤاڵناڤێ نیشانە بینەدەر:-

١- ئەڤان ڕاپۆرتان بخوینە .

٢- ڤێ دەفتەرێ بکرە .

٣- ئەم نەمامە بچێنە .

٤- وی هەڤالێ هە فراڤین خوار .

٥- وی جوتیارێ هە زەڤیا خۆ کێلا .

ڕاهێنان (٣)

ڤان هەڤاڵناڤێن نیشانەیێن خوارێ دڕستەییدا بکار بهێنە :

(وان - ان) ، (ئەڤان - ان) ، وێ - ێ) ، ئەم - ە) ، (ئەو - ێنهە)

ڕاهێنان (٤)

ئەڤان ڕستەیێن خوارێ شرۆڤە بکە :

١- ڤێ چیرۆکێ بخوینە .

٢- ئەو خانووە خۆشە .

٣- وێ کابانیێ مالەکا مەزن برێڤە بر .

٤- ئەم مەڕانە دەفرۆشم .

(وانەیادوازدێ)

جهناڤێ نیشانە

١- ئەڤە هەڤالێ منە .

٢- ڤی نان خوارییە .

٣- ڤێ نان خوارییە .

٤- وی چیرۆك گۆت .

٥- وێ چیرۆك گۆت .

٦- ئەڤان (ڤان) گۆ ڤەندەکا خۆش گریدا .

٧- وان (ئەوان) رەشبەلەك گریدا .

٨- ئەویهە (ویهە) کارێ خۆ کر .

٩- ئەواهە (واهە) گازی کر .

١٠- ئەوینهە (وینهە) هەمی کریکارن .

بەرچاڤکرن :

دەمێ ئەم بنێرینە رستەیێن سەری دێ بینین پەیڤێن : (ئەڤە - ڤی - ڤێ - وی - وێ - ئەڤان(ڤان) - ئەوان(وان) - ئەویهە - ئەواهە - ئەوینهە) (١) هەمی جهناڤێن نیشانە نە ، چونکی هەر ئێك ژ وان جهێ ناڤەکی گرتییە و ل شوینا وی ناڤی بکار هاتییە و دەستنیشانکرییە .

١- درستەیا ئێکێدا جهناڤێ نیشانە (ئەڤە) بۆ تاکێ نێزیك بکار هاتییە، جهێ ناڤەکی گرتییە و دەستنیشانکرییە
٢- درستەیا دوویێدا جهناڤێ نیشانە (ڤی) بۆ نێرێ تاکێ نێزیك بکار هاتییە ، جهێ ناڤەکی گرتییە و دەستنیشانکرییە .
٣- درستەیا سێیێدا جهناڤێ نیشانە (ڤێ) بۆ مێیا تاکێ نێزیك بکار هاتییە ، جهێ ناڤەکی گرتییە و دەستنیشانکرییە .
٤- درستەیا چوارێدا جهناڤێ نیشانە (وی) بۆ نێرێ تاکێ دوور بکار هاتییە ، جهێ ناڤەکی گرتییە و دەستنیشانکرییە .
٥- درستەیا پێنجێدا جهناڤێ نیشانە (وێ) بۆ مێیا تاکێ دوور بکار هاتییە ، جهێ ناڤەکی گرتییە و دەستنیشانکرییە .
٦- درستەیا شەشێدا جهناڤێ نیشانە (ئەڤان – ڤان)[٢] بۆ نێر و مێ یێن کۆمێ نێزیك بکار هاتییە ، جهێ چەند ناڤان گرتییە و دەستنیشانکرینە.
٧- درستەیا حەفتێدا جهناڤێ نیشانە (ئەوان – وان) بۆ نێر و مێ یێن کۆمێ دوور بکار هاتییە ، جهێ چەند ناڤان گرتییە و دەستنیشانکرینە.
٨- درستەیا هەشتێدا جهناڤێ نیشانە (ئەوێهە – وێهە) بۆ نێرێ تاکێ دوور بکار هاتییە ، جهێ ناڤەکی گرتییە و دەستنیشانکرییە .
٩- درستەیا نەهێدا جهناڤێ نیشانە (ئەواهە – واهە) بۆ مێیا تاکێ دوور بکار هاتییە ، جهێ ناڤەکی گرتییە و دەستنیشانکرییە .

١٠- درستەیا دەهێدا جهناڤێ نیشانە (ئەوێنهە - وێنهە)[٣] بۆ نێر و مێ یێن کۆمێ دوور بکار هاتییە ، جهێ چەند ناڤان گرتییە و دەستنیشانکرینە.

---

(١) - دکرمانجییا خوارێدا جهناڤێن نیشانە ئەڤەنە :

١- ئەمە : بۆ نێر و مێ بێ کێ نیزیك بکار دهێت .
ئەمە بنووسەوە .

٢- ئەوە : بۆ نێر و مێ بێ کێ دوور بکار دهێت .
ئەوە زیرەکە .

٣- ئەمانە : بۆ کۆمێ (نێر و مێ) نیزیك بکار دهێت .
ئەمانە دلسۆزانە کار دەکەن .

٤- ئەوانە : بۆ کۆمێ (نێر و مێ) دوور بکار دهێت .
ئەوانە دەناسم .

(٢) هندەك (ئەڤانە - ئەڤانا) بکار دهینن .

(٣) هندەك (ئەوانێنهە - وانێنهە) بکار دهینن .

دەستوور :

جهناڤێ نیشانە پەیڤەکە جهێ ناڤەکی دگریت ، و ل شوینا وی ناڤی بکار دهێت و دەستنیشان دکەت .

(ئەڤە ، ڤی ، ڤێ ، وی ، وێ ،(ئەڤان – ڤان) ، (ئەوان – وان) ،ئەوێهە ، ئەواهە ، ئەوێنهە ، ئەمە ، ئەوە ، ئەمانە ، ئەوانە)

ڕاهێنان (١)

دڤان ڕستەیێن خوارێدا جهناڤێن نیشانە بینەدەر :

١– ئەڤە ماموٚستایێ مەیە .

٢– ڤی نڤیسییە .

٣– ئەوە هەلدە بژێرم .

٤– ڤان زەڤیێن خوٚ کێلان .

٥– ئەوێهە هات .

٦– ئەوانە زیرەکن .

ڕاهێنان (٢)

ئەڤان ڕستەیێن خوارێ شرۆڤەبکە :

١– ڤی گەنم چاندییە .

٢– ئەڤان ستران گۆتن .

٣– ئەمە هات بۆ قوتابخانە .

ڕاهێنان (٣)

شەش ڕستەیان بینە کو جهناڤێ نیشانە تێدابیت ، سێ بۆ نێزیک و سێ بۆ دوور بن .

(وانەیا سێزدێ)

جیاوازیا
هەڤالناڤێ نیشانە و جهناڤێ نیشانە

أ –

١- ئەڤ رەزە یێ مەیە .

٢- ئەم گوندە خۆشە .

٣- ڤێ زەڤیێ بەرهەمەکێ باش ژێهات .

٤- ئەڤان گولان بچینە .

٥- وی رەزڤانی رەزێ خۆ فرۆشت .

٦- ڤی شڤانی پەز باش چەراند

٧- وێ پەرتووکا هە بینە .

ب –

١- ئەڤە شڤێدی هاتبوو مالا مە .

٢- ئەمە پەرتووکەکەی هێنا .

٣- ڤی گول چاندن .

٤- ڤێ کراسەک کڕی .

٥- وێهە گەلەک خەباتا کری .

٦- ئەڤان پارە وەرگرتن .

٧- وان فراڤین خوار بوو .

بەرچاڤکرن :

أ- بەری نهۆ مەزانی هەڤاڵناڤێ نیشانە پەیڤەکە ناڤەکی دەستنیشان دکەت ، و وەکی سیفەتەکێ دبیتە دیارکەرێ وی ناڤی .

ئەگەر بەرێ خۆ بدینە ڕستەیێن پشکا (أ) دێ بینین هەڤاڵناڤێن نیشانە (ئەڤ - ە ، ئەم - ە ، ڤێ - ێ ، ئەڤان - ان ، وی - ی ، ڤی - ی ، وێ - هە) هەر ئێك ژ وان ناڤەکێ دەستنیشانکری و یێ بوویە دیارکەرێ وی ناڤی .

ناڤێ دیارکری (دەستنیشانکری) کەتییە د ناڤبەرا هەردوو پارچێن هەڤاڵناڤیدا.

ب - بەری نهۆ مەزانی جهناڤێ نیشانە ، پەیڤەکە جهێ ناڤەکی دگریت و وی ناڤی دەستنیشان دکەت ڤێجا ئەگەر سەحکەینە ڕستەیێن پشکا (ب) دێ بینین جهناڤێن نیشانە (ئەڤە - ئەمە - ڤی - ڤێ - وێهە - ئەڤان - وان) هەر ئێك ژ وان جهێ ناڤەکی گرتییە و ل شوینا وی ناڤی بکار هاتییە و یێ دەستنیشان کری .

دەستوور :

ژێک جوداکرنا هەڤاڵناڤێ نیشانە و جهناڤێ نیشانە دێ بڤی شێوەی بیت :

١- هەڤاڵناڤێ نیشانە پەیڤەکە دوو پارچەیە ، ناڤەک دکەڤیتە دناڤبەرا وان هەردوو پارچاندا ، بەلێ جهناڤێ نیشانە پەیڤەکە و ئێک پارچەیە و جهێ ناڤی دگریت .

٢- ناڤێ دەستنیشانکری ل هەڤاڵناڤێ نیشانە دهێتە بەحسکرن ، و دکەڤیتە دناڤبەرا هەردوو پارچێن ویدا ، بەلێ د جهناڤی نیشانەدا ناڤێ دەستنیشانکری ناهێتە بەحسکرن .

٣- هەڤاڵناڤێ نیشانە ل رەخ ناڤەکی دهێت ، و دبیتە دیارکەرێ وی ناڤی ، بەلێ جهناڤێ نیشانە جهێ ناڤەکی دگریت ، و ل شوینا وی بکار دهێت .

ڕاهێنان (١)

دڤان ڕستەیێن خوارێدا پەیڤێن نیشانە هەنە ، کیژ وان هەڤاڵناڤێ نیشانەیە و کیژ وان جهناڤێ نیشانە یە ؟ بینەدەر .

١- ئەڤە وارێ مەیە .

٢- ئەم گوڤارە بخوینەوە .

٣- ڤی خەباتکەری خەلات بکە .

٤- کەنگی ئەوێهە هات ؟

٥- ڤان شڤانان پەزێ خوّ ئاڤدا .

٦- کولیلکێن ناڤ وان رەزان ، جوانن .

٧- ڤی زەڤی فروّشتییە .

٨- ئەوێنهە کارێ خوّ تەمامکر .

ڕاهێنان (٢)

ئەڤان پەیڤان دڕستەیێدا بکاربینە ب مەرجەکی جارەکێ (هەڤاڵناڤێ نیشانە) و جارەکێ (جهناڤێ نیشانە) بن .

(وی – وان – ڤان – وێ – ڤی)

ڕاهێنان (٣)

ئەڤان ڕستەیێن خوارێ شروڤەبکە :

١– وێ نامەیێ بنڤیسە .

٢– ئەڤان چیرۆکنڤیسان چیرۆك نڤیسین .

٣– ئەڤە گوندێ مەیە .

٤– ئەوانە بۆ من بینە .

ڕاهێنان (٤)

دێ چەوا هەڤاڵناڤێ نیشانە ژ جهناڤێ نیشانە جوداکەین ؟ ب نموونە روون بکە .

هەڤاڵکار

١- دوهی بەفر باری .

٢- رامان بلەز چوو .

٣- ئازادی کەو دناڤ هێلینێدا گرت .

٤- پووشەکە تۆزێ سووتا .

بەرچاڤکرن :

ئەگەر بەرێخۆبدەینە رستەیێن سەری و باش هزرا خۆ د کارێن واندا بکەین دێ بینین :

١- درستەیا ئێکیدا ئەم دشیاین ببێژین (بەفر باری) ، لێ بۆ هندێ سنوورەکی (توخیبەکی) بۆ دەمێ رووادنا کارێ رستەیێ دانێین ، مە هەڤالکارێ (دوهی) بکارئینایە ، و ب هاریکاریا وێ ئەم شیاین دەمێ رووادنا وی کاری و رامانا وی ژی ب تەمامی ئاشکرا بکەین .

٢- درستەیا دوویێدا مەڤیا چەواییا تەمامبوونێ دەربێخین ژ بەر هندێ مە هەڤالکارێ (بلەز) بکارهێنا، ومە سنۆرەك بۆ چەوانییا واتا کارێ (چوو) دانایە.

٣- درستەیا سێیێدا مە ڤیا جهێ رووادنا کاری کو (گرت)ە نیشان بدەین، ژ بەر هندێ مە هەڤاڵکارێ (دناڤ هێلینێ) دا بکار هێنایە ، بهاریکاریا وی هەڤالکارێ مە سنوورەك بۆ واتا کاری دانا ، و مەزانی کو ئازادی کەو دناڤ هێلینێدا گرتییە .

٤- درستەیا چواریدا پەیڤا مە ڤیا چەندایەتیا ڕوودانا کاریٚ (سووتا) نیشا بدەین، هەڤاڵکاریٚ چەندییە ، چونکە ئەندازیٚ سووتنا وی پیشی بۆ مە درئیٚخستییە ، ئەگەر ئەڤ پەیڤە درستەییٚدا نەبووایە ، مە نەدزانی ئەو پیش چەند سووتییە، ژ بەر هندیٚ دبیٚژنە ڤیٚ پەیڤیٚ (تۆزیٚ) هەڤاڵکاریٚ چەندی.

دەستوور :

هەڤاڵکار : **پەیڤەکە ڕوویەکیٚ روودانا کاریٚ ڕستەییٚ دەربڕیٚ** (دەمیٚ ویٚ روودانیٚ ، یان جهیٚ روودانیٚ یان چەوانیا روودانیٚ یان چەندییٚ) **دەردئیٚخیت، و ژ ڤی لایڤە سنوورەکی بۆ تەمامکرنا واتا ویٚ** (ڕاماناویٚ) **دادنیت .**

جۆرێن هەڤاڵکاری

١/هەڤاڵکارێ دەمی

١- دوهی ئەزمورنێن مە بدوماهی هاتن .

٢- ساڵەکا دی ڤینوار دێ چیتە زانکۆیێ .

٣- ئەمشەو نامەیەک بۆ رزگار دەنووسم .

٤- ئەڤرۆ گەلێن جیهانێ بۆ ئاشتیێ خەباتێ دکەن .

٥- ئەوان ئێستا نانەکەیان دەخۆن .

٦- بەری نهۆ ئەز ل گوندی بووم .

٧- رۆژا ئەینی دێ چینە سەیرانێ .

٨- نیوار درەنگ گەهشت .

٢/ هەڤاڵکارێ جهی

١- کاوە ل بن دارێ دخوینیت .

٢- منداڵەکە لە سەربان نوست .

٣- ئازاد ل تەنشت من راوەستابوو .

٤- مەلەڤان دناڤ ئاڤێدا بوو .

٥- ئەم ژ دوور هاتبووین .

٣/ هەڤاڵکارێ چەوایی

١- وێ چیرۆک خۆش گۆت .

٢- ئازدار بلەز چوو ماڵ .

٣- مامۆستا بەپێکەنینەوە هاتە ژوورەوە .

٤- فراڤینێ ب گەرمی بخۆ .

٥- بەفر ل کوردستانێ گەلەک دباریت .

٦- جوتیاری فیقیێ خۆ ب ئەرزانی فرۆشت .

٧- پێشمەرگەکان شێرانە بەرگری لە کوردستان دەکەن .

بەرچاڤكرن :

١- دڕستەیێن پشكا (١) دا هەڤاڵكارێن (دوهی ، ساڵەكادی ، ئەمشەوە ، ئەڤرۆ ، ئێستا ، بەری نهۆ ، رۆژا ئەینی ، درەنگ) هەر ئێك ژ وان سنوورەكی بۆ دەمێ ڕوودانا كارێ خۆ دادنیت، و ژ ڤی لایڤە دبنە تەمامكەرێ وان كاران. ڤیجا ب وێ پەیڤا كو دەمێ روودانا كارێ ڕستەیێ دەردئێخیت و واتایا وێ ژی تەمام دكەت دبێژنێ (هەڤاڵكارێ دەمی) .

٢- دڕستەیێن پشكا (٢) دا هەڤاڵكارێن (ل بن دارێ ، لە سەربان ،ل تەنشت ، دناڤ ئاڤێدا ، ژ دوور) هەر ئێك ژ وان سنوورەكی بۆ جهێ ڕوودانا واتایا كاری دادنیت و ژ ڤی لایڤە دبنە تەمامكەرێ وان كاران ڤێجا ئەو پەیڤا جهێ روودانا كارێ ڕستەیێ دەر دئێخیت و واتایا وێ ژی تەمام دكەت دبێژنێ (هەڤاڵكارێ جهی) .

٣- دڕستەیێن پشكا (٣) دا هەڤاڵكارێن (خۆش ، بلەز ، بە پێكەنینەوە ، ب گەرمی ، گەلەك ، ب ئەرزانی ، شێرانە) هەر ئێك ژ وان سنوورەكی بۆ چەواییا ڕوودانا واتایا كاری دادنیت و ژ ڤی لایڤە دبنە تەمامكەرێ وان كاران ، ڤێجا ئەو پەیڤا چەوایيا روودانا كارێ ڕستەیێ دەردئێخیت ، و واتایا وێ ژی تەمام دكەت ، دبێژنێ (هەڤاڵكارێ چەوایی) .

دەستوور :

١- هەڤاڵکارێ دەمی : پەیڤەکە یان چەند پەیڤەکن ، دەمێ رووداناکارێ رستەیێ دەردئێخیت ، و دبیتە تەمامکەرێ وی کاری .

بۆ نموونە ، ئەڤە هەڤاڵکارێن کاتینە : (دوهی ، پێر ، رۆژی هەینی ، هەیڤا گولانێ ، نهۆ ، ئەڤساڵە ......)

٢- هەڤاڵکارێ جهی : پەیڤەکە یان چەند پەیڤەکن ، جهێ رووداناکارێ رستەیێ دەردئێخیت ، و دبیتە تەمامکەرێ وی کاری .

بۆ نموونە ، ئەڤە هەڤاڵکارێن جهینە : (تەنشت ، لژێر ، بەردەم ، راست ، چەپ ، لسەر ....)

٣- هەڤاڵکارێ چەوایی : پەیڤەکە یان چەند پەیڤەکن چەوابیا رووداناکارێ رستەیێ دەردئێخیت ، و دبیتە تەمامکەرێ وی کاری .

بۆ نموونە . ئەڤە هەڤاڵکارێن چەوابینە : (خێرا ، بلەز ، هێدی ، توند ، ل سەرخۆ ، بـ باشی ، بـ گەرمی ....)

ڕاهێنان (١)

دڕستەیێن خوارێدا هەڤاڵکارێ (دەمی ، جهی ، چەوایی) دیار بکە :

١- ژمێژە مللەتێ کورد دژی داگیر کەری ڕاوەستایە .

٢- خوناڤ ب سەرفەرازی ژ ئەزموونێ دەرباز بوو .

٣- ل هاڤینێ پترپا خەلکی ل سەربانی دنڤن .

٤- رۆژانی هەینی دەچن بۆ سەیران .

٥- دوهی هاتمە ماڵا هەوە ، تۆل ماڵ نەبووی .

٦- ئەڤرۆ دڤێت کوردستان ژ هەمی لایانڤە پێش بکەڤێت .

٧- باران زۆر باری .

٨- پەرتووکەکەم لە ناو جانتاکەدا دانا .

٩- پار چووبووم بۆ هەڤلێرێ .

١٠- ئێستا دەچم بۆ بازاڕ .

١١- گەلێ کوردستانێ ل پێنجی ئادارێ شێرانە ڕاپەڕی .

ڕاهێنان (٢)

ئەڤان ڤالایێن خوارێ ب هەڤاڵکارەکی پڕ بکە :

١- ل .... شارێ بەغدا ب .... سەعەتێ رێك ب ترومبێلێ دێ گەهینە بازێڕێ بابل ، ئەو بازێڕێ پێنج هەزار ساڵا .... هاتییە دروستکرن ، پاشایێ وی بازێڕی .... ژ دایکبوونا عیسای ب هەڤدە چەرخا پەیرەوەکێ رێك و پێك دانایە ، .... حەمۆرابیدا ، بابل خودان هێز و دەسهەلاتەکێ مەزن بوویە.

ڕاهێنان (٣)

ئەڤ هەڤاڵکارێن خوارێ چ جۆرەکن ؟ دڕستەییێدا بکار بهێنە :

(دناڤ باخچەیدا ، پێرار ، ب جوانی ، باش ، ل بن دارێ ، بەرێ سپێدێ ،رێ ورێ) .

ڕاهێنان (٤)

١- من رۆژنامە بلەز خواند

من : جهناڤێ کەسی سەربەخویە بۆ کەسێ ئێکێ یێ تاك - بکەرە

رۆژنامە : ناڤە - تاکە - گشتییە - نەناسیارە - بەرکارە .

بلەز : هەڤاڵکارێ چەوایییە ، تەمامکەرێ کارێ ڕستەیێ یە .

خواند : کارێ بۆریێ نێزیکێ تێپەڕە .

٢- ئەڤان ڕستەیێن خوارێ شرۆڤە بکە :

أ- گەلێ کوردستانێ ل پێنجێ ئادارێ شێرانە راپەڕی .

ب - دوێنێ چووم بۆ ماڵێ ئازاد .

(وانەیا شازدێ)

گرێیا ناڤی

ڤان رستەیان بخوینە :

١- من چرایێ ژوورا خۆ ڤەمراند . (بەرکارە)

٢- چرایێ ژوورامە یێ گەشە . (نیهادە)

٣- چرایێ ژوورێ یێ هەلبووی . (بکەرە)

٤- رووناهییا مە ژ چرایێ ژوورێڤە دهێت . (تەمامکەرێ بەیاریدەیە)

٥- چرایێ ژوورا ئازادی ئەڤ جهە روونکرییەڤە . (بناڤی هاتییە تەمامکرن)

٦- ئەڤە روناهییا چرایێ ژوورێیە . (تەمامکەرێ کارێ بێهێزە)

٧- کەوێ رباد یێ دەنگ خۆشە . (نیهادە)

٨- دارا گویزێ زۆر ئاڤ دڤێت . (بکەرە)

٩- ئاگر ژ دەهمەنا مرۆڤی بەر دبیتە مرۆڤی . (تەمامکەرێ بەیاریدەیە)

١٠- دەلنگێن شەلێ میرزای دگورجن . (تەمامکەرێ ناڤییە)

١١- لومەکرن دەرازینکا دەری یە . (تەمامکەرێ کارێ بێهێزە)

١٢- رۆناهییا چرایێ ژوورێ کێم بوو . (تەمامکەرێ ناڤییە)

بەرچاڤکرن :

دخواندنا سالێن بۆریدا مە زانییە کو هەر کۆمەڵە پەیڤەك ، ئەگەر ب سەر ئێکڤە بن و کار دگەلدا نەبیت ، مەبەست و رامانەکا تەمام نەدەتە دەست، دبێژنێ (گرێ) ، ئەڤجا ئەگەر بنێرینە رستەیێن سەری دێ بینین :

أ – درستەیا ئێکێدا گرێیا تەمامکری (چرایێ ژوورا خۆ) کەفتیە بەر کاریگەریا کارێ تێپەڕ (ڤەمراند) و بوویە بەرکار ، ئەو گرێ وەکی ناڤەکێ ئاسایی کاردکەت ، لەوا دبێژنێ (گرێیا ناڤی) . ژ بەر هندێ ژ کۆمەکا پەیڤان ب سەرئێکڤە پێکهاتییە و ئێك ژ ئەرکێن ناڤی دیتییە کو (بەرکار)ە .

ب – هەر ب وی شێوەی درستەیا دوویێدا هەر ئەو گرێیا تەمامکری (چرایێ ژوورا مە) ئەرکەکێ دی یێ دایێ وەکی ناڤەکێ ئاسایی کارێ خۆ درستەییێدا دیتییە کو (نیهاد) ە . هەر ب ڤی ئاوایی درستەیا حەفتێدا گرێیا (کەوێ رباد) ژی ئەرکێ (نیهاد) ی دیتییە .

ج – درستەیا سێیێدا (چرایێ ژوورێ) و درستەیا هەشتێدا (دارا گویزێ) گرێیەکا تەمامکرییە ، وەکی هەر ناڤەکێ ئاسایی ئەرکێ (بکەر) دیتییە ، لەورا دبێژنێ ((گرێیا ناڤی)) .

د – هەر بڤی ئاوایی درستەیێن (چوارێ و پێنجێ و شەشێ) دا گرێیا تەمامکری (چرایێ ژوورێ) دهەر ڕستەیەکێ ژ ڤان ڕستەیان ئەرکەکێ جودا ب خوڤە دیتییە . درستەیا چوارێدا بوویە تەمامکەرێ بەیاریدە و درستەیا پێنجێدا ژی هاتییە تەمامکرن ب ناڤەکی ، و درستەیا شەشێدا ژی بوویە تەمامکرێ کارێ نەتەمام ، دیارە ئەڤ هەرسێ ئەرکەژی ، هەر ئەرکێ ناڤینە لەوا دبنە (گرێیا ناڤی) .

هەر بڤی ئاوایی گرێیێن : (دەهمەنا مرۆڤی) تەمامکەری بەیاریدەیە و (دەلنگێن شەلی) هاتییە تەمامکرن بناڤەکی و (دەرازینکا دەری)

تەمامکەرێ کارێ بهێزە ، درستەیا دوازدێدا ژی گرێیا (چرایێ ژوورێ) دبیتە تەمامکەرێ ناڤێ (ڕووناهی) .

دەستوور :

گرێیا ناڤی : کۆمەڵەکا پەیڤانە ب سەر ئێکڤە پەیوەندییەکا بهێز دگەل ئێکدا هەیە ، و هەمی ئەرکێن ناڤی دبینیت . هەر ژ بەر ڤێ چەندێ دبێژنێ (گرێیا ناڤی) .

ژ لایێ دروستبوونێڤە ژی ، تەمامکری و لێکدایی هەیە کو بڤی شێوەی دروست دبن :

١- ژ دوو ناڤێن (سادە و نەسادە) کو دکەڤنە پال ئێک ب هاریکارییا ئامرازێ دانەپاڵ دبنە گرێیا ناڤێ تەمامکری ، وەکی :

(گولا باخی ، دارا هنارێ ، گوڕێ گوندی ، گۆپاڵێ گاڤانی) .

٢- ژ ناڤەکی و هەڤاڵناڤەکێ سادە یان نەسادە کو ب هاریکارییا ئامرازێ دانەپاڵ دکەڤنە پاڵ ئێک و دبنە گرێیا ناڤی یا لێکدای وەکی :

(پەڕۆکێ کەڤن ، سێڤا تام خۆش ، چیایێ بلند ، ئاڤا ڕەنگ شێلی) .

٣- ژ دوو پەیڤێن واتا دار کو ب هاریکارییا ئامرازێ دانە پاڵ و ئامرازێ (ب) و (بێ) بهێنە لێکدان ؟،دوی دەمیدا دبنە گرێیا ناڤی یا لێکدای ، وەکی : (مرۆڤێ ب هێز ، پێشمەرگەیێ ب جەرگ ، تێشتا ب تام ، دارا بێ بەر).

ڕاهێنان (١)

دڤێ پارچەیێدا گرێیێن ناڤی بینە دەر :

شەڤا زڤستانێ نەخۆشترین دەم بوو لنك ڤێ دایكا هەژار ، ئەو و زارۆكەكێ ساڤا د هەمبێزا شەڤەكا ب تنێدا ، ل دەستپێكا شەڤێ هەتا بەرێ سپێدێ ، ئەگەر بۆ دەمەكێ كێم ژی خەو چووبا چاڤێن وێ ، دا خەونا ب گوندێ وێرانكری یان ب چیایێن بلند و بەفرا زۆزانان و گولێن باخچەیڤە بینیت .

ڕاهێنان (٢)

دڤان ڕستەیاندا گرێیێن ناڤی دەست نیشان بكە : -

١- قوتابیێ زیرەك یێ خۆشتڤییە .

٢- تەختێ ڕەش دەستێن مە پیس دكەت .

٣- ئەوان خانیێ خۆ یێ خۆش فرۆشت .

٤- تریێ هشك یێ نەخۆشە .

٥- كەوێ زۆزانان دناڤ بەفرێژیدا دژیت .

ڕاهێنان (٣)

ڤان ڤالایان ب گرێیەكا ناڤی پڕبكە : -

١-............. یا ب ترسە .

٢-............. نەخوار یەڤە .

٣- من نامەك بۆ .... ڕەوانەكر .

٤- .... ژ چ تۆرە نابینە ڤە .

٥- .... دەرچوویێ ئێكێ یە .

(وانەیاهەڤدێ)

گرێیا هەڤاڵکاری

ڤێ پارچە نڤیسینێ بخوینە :-

رۆژا ئەینی ئەز و هەڤالێن خۆ چووینە شەهیان و گوڤەندا ئاریێ برادەرێ مە ، ئاری پار نە پێرار زانکۆ تەمامکرییە و بوویە ئەندازیارێ بیناسازی ل وەزارەتا ئاڤەدانکرنێ یا هەرێما کوردستانێ ، نهۆژی سەرگەرمێ کار و ئیشێ خۆ یە و ب دلسۆزی ل بوارێ پسپۆریا خۆدا کاردکەت .

گوڤەند ل رۆژەکا خۆش و ل سەیرانگەهەکا بنارێ چیایێ سەفێن هاتبوو سازکرن . داوەتی دەست دەستە بەرەڤ وی جهی دچوون ل وێرێ هەمی ب دلخۆشی و ب گەرمی ژ لایێ ئاری ڤەدهاتنە پێشوازیکرن . جهێن تایبەت بۆ وان ل بن دار و دەرختێن سەیرانگەهێ هاتبوونە چێکرن ، پشتی ئاهەنگێ دەسپێکری هەمی خرڤەبوون ، ئەڤجا شاهی و گوڤەند و داوەتێ دەست پێکر ، کو بۆ ماوێ سێ دەمژمێران ڤەکێشا ، پشتی کو شەهیان و گۆڤەند ب دوماهی هاتی ، هەر ئێك ژ خواستیێن شەهیانێ ڤەگەریا بۆ جهێ خۆ .

بەرچاڤکرن :

پارچە نڤیسینا سەری ب شێوەکێ کورت بەحسێ شاهییا ئاری دکەت ، کو تێدا مە هندەك دەستەواژە بکارئینانینە وەکی (گرێیان) ، بۆ هندێ دا وەسفا کاری پێ بکەین بۆ نموونە : -

١- دڕستەیا (ئاری پار نەپێرار زانکۆ تەمامکرییە و بوویە ئەندازیارێ بیناسازی) دا دەستەواژەیا (پار نە پێرار) بۆ وەسفکرنا کارێ ڕستەیێ بکارهاتییە ، ئەو دەستەواژەیە سنوورەك بۆ روهنکرنا ڕامانا کارێ ڕستەیێ دانایە ، چونکی دەمێ تەمامکرنێ بۆ مە دیارکرییە ، لەوا دبێژنێ (گرێیا هەڤاڵکاری) .

٢- هەروەسا دڕستەیا (داوەتی دەستە دەستە بەرەڤ وی جهی دچوون) دا، دەستەواژەیا (دەستە دەستە) ، ب ڕێکا دووبارە بوونێ دروست بوویە، وەسفا کارێ ڕستەیێ دکەت و سنوورەکی بۆ روهنکرنا ڕامانا وێ دادنیت، هەر ژ بەر وێ ئەگەرێ مەزانی ، کا داوەتی ب چ ڕەنگ بەرەڤ وی جهی دچوو ، لەوا ئەوژی دبیتە (گرێیا هەڤاڵکاری) .

٣- دیسان دڕستەیا (ل وێرێ هەمی ب دلخۆشی و ب گەرمی ژ لایێ ئاری ڤە هاتنە پێشوازیکرن) دا ، هەردوو دەستەواژەیێن (ب دلخۆشی) و (ب گەرمی) وەسفا کارێ (هاتنە پێشوازیکرن) دکەن کو کارەکێ لێکدایییە، سنوورەك بۆ روهنکرنا ڕامانا وێ دانایە ، چونکی ژ بەر وان ئەگەران ئەم دزانین کا چەوا پێشوازی ژ لایێ ئاری ڤە بۆ هاتییە کرن . لەورا ئەوژی دبنە (گرێیێن هەڤاڵکاری) .

٤- هەر دیسان دڕستەیا (جهێن تایبەت بۆ وان ل بن دار و درەختێن سەیرانگەهێ هاتبوونە چێکرن) دا ، دەستەواژەیا (ل بن دار و درەختێن) وەسفا کارێ ڕستەیێ دکەت و سنوورەکی بۆ ڕامانا وێ دادنیت و لەورا ئەوژی بیتە (گرێیا هەڤاڵکاری) .

دەستوور :

گرێیا هەڤاڵکاری کۆمەڵەکا پەیڤێن ب سەر ئێکڤەنە ، ب تنێ ڕامانەکا تەمام نادەن ، و دڕستەیێ ژی دا وەسفا کارێ ڕستەیێ دکەن ، و سنوورەکی بۆ روهنکرنا ڕامانا وێ دادنن ، ژ ڤی لایڤە ب تەمامی ئەرکێ هەڤاڵکاری دبینن و دڕستەییێدا بۆ روهنکرنا (دەم و جه و هژمار و چەوابیێ) ب کار دهێن .

راهێنان (١)

دڤان ڕستەیاندا خیچەکێ ل ژێر گرێیا هەڤاڵکاریدا بکێشە :

١- سپێدی زوو ب هینکاتی سیاری ترومبێلێ دبن .

٢- د دۆلێدا دوو دوو بۆ ڕاڤ و نێچیرێ دچن .

٣- دمەها گولانێدا تاقیکرن دەست پێ دکەن .

٤- ئەم هەمی ب پێیان چووینە قوتابخانەیێ .

٥- ب دەمژمێرەك و نیڤا ژ سولەیمانیێ ب ترومبێلێ دێ گەهییە کەرکووکێ.

٦- زارۆك ل سەر کورسیێ ڕونشتییە .

ڕاهێنان (٢)

ڤان ڤالاییان ب گرێیەکا هەڤالکاری پڕبکە :

١- .... سەفەرێ نەکە .

٢- نێژیار .... نڤستییە .

٣- فڕۆکە .... ل ئەسمانی دفڕن .

٤- من ئەڤ هەسپە .... کڕی .

٥- کاروان .... یێ ئێکێ دەرچوو .

٦- .... چەژن دێ هێت .

٧- ....نەڕوینە .

ڕاهێنان (٣)

ڤان ڕستەیان شرۆڤەبکە :

١- ئەلهۆی ل سەر بەری دادا .

٢- باران هێدی هێدی دباریت .

٣- هەفتیا بۆری مە ڕۆمانا خۆ چاپکر .

ڕاڤەکرنا پەیڤان

گوٚڤەند : داوەت ، شەهیان .

نهۆ : ڤێگاڤێ ، نوکە ئێستا .

درەخت : دار .

خڕڤەبوون : کۆمبوون ، کۆبوونەوە ، جڤیان .

پشتی : دوای .

گرێیا هەڤالناڤی

ڤان رستەیان بخوینە :

١- برایێ من وێنەیەکێ رەنگا و رەنگ چێکر .

٢- ئەڤ کورێ دار بدەست پسمامێ لزگینییە .

٣- خیارێ کولیلک پێڤە یێ نازکە .

٤- کوردستانێ پێدڤی ب گەنجێ نوی پێگەهشتی هەیە .

٥- مرۆڤێ خۆفرۆش دوژمنێ میللەتێ خۆیە .

٦- زارۆکێ دەست درێژ کارێن خراپ دکەت .

٧- کابرایێ دلسۆز خۆشتڤییە .

بەرچاڤکرن :

پشتی خواندنا رستەیێن سەری دێ بینین : —

١ — درستەیا ئێکێدا پشتی ناڤێ (وێنەیەك) کۆمەڵە پەیڤەك بکار هاتینە کو پێکڤە وەسفا ناڤەکی دکەن ، ئەو ژی پەیڤێن (رەنگا و رەنگ) ن ، کو وەکی گرێیا هەڤاڵناڤی بکارهاتییە ، ئەڤ پەیڤە گرێیە ، چونکی ژ کۆمەڵە پەیڤەکا پێکهاتییە و هەڤاڵناڤە ژی ، چونکی وەسفا ناڤەکی دکەت ، لەورا دبێژنێ (گرێیا هەڤاڵناڤی) .

٢- هەر وەسا درستەیا دوویێدا ، پشتی ناڤێ (کوڕ) کۆمەڵە پەیڤێن (دار بدەست) دهێت کو وەکی گرێیەکێ وەسفا ناڤێ (کوڕ) دکەت ، لەورا ئەوژی دبیتە (گرێیا هەڤاڵناڤی) .

٣- درستەیا سێیێدا ناڤێ (خیار) بکۆمەڵە پەیڤێن (کولیلك پێڤە) هاتییە وەسفکرن و ئەڤ کۆمەڵە پەیڤە بوویە (گرێیا هەڤاڵناڤی) .

٤- درستەیا چوارێ ژێدا ، هەر بڤی ئاوای گرێیا (نوی پێگەهشتی) وەسفا ناڤێ (گەنج) دکەت و دبیتە تەمامکەرێ وی ژی ، کو گرێیەکا هەڤاڵناڤییە.

٥- ئەڤجا هەر بڤی ئاوای درستەیا پێنجێدا ، کۆمەڵە پەیڤێن (خۆ فرۆش)، درستەیا شەشێدا پەیڤێن (دەست درێژ) و دیا حەفتێ ژێدا پەیڤێن (دلسۆز)، هەر ئێك ژ وانا پشتی ناڤەکی هاتینە ، بۆ هندێ دا ب رێیا وان وەسفا ناڤەکی بۆ بهێتە کرن بۆ وان ببنە تەمامکەر ، هەمی ژی وەکی گرێیەکا هەڤاڵناڤی دجهێ خۆدا بکار هاتینە . هەژی گۆتنێیە ، دهەمی رستەیاندا گرێیێن هەڤاڵناڤی ب هاریکارییا ئامرازێ دانە پاڵ (ی ، ێ ، ا ، ێن ، یێت ، یێد) ئەرکێ خۆ ئەنجامدایینە ، کو دکەڤنە دناڤبەرا ناڤی و گرێیێدا .

دەستوور :

گرێیا هەڤاڵناڤی کۆمەڵە پەیڤەکن ب سەرئێککڤە د ڕستەییدا ئەرکێ هەڤاڵناڤی دبینیت ، و وەسفا ناڤەکی یان جهناڤەکی دکەت ، ب هاریکارییا ئامرازێ دانەپاڵ ، ئەڤ گرێیین هەڤاڵناڤی ب گەلەک شێوەیان دهێنە دروستکرن .

ڕاهێنان (١)

ڤان ڤالاییێن خوارێ ب گرێیەکا هەڤاڵناڤی پڕبکە :-

١- مرۆڤێ .... ناگەهیتە هیڤیێن خۆ .

٢- خاڵە ڕەجەب مرۆڤەکێ ....ێ بازێڕێ سولەیمانیێ بوو.

٣- دگەل هەڤالێ .... کارنەکە .

٤- خاتوون میتێران ب دایکا .... کوردان دهێتە دانان .

٥- فێقیێ .... نەخۆ.

ڕاهێنان (٢)

ڤان ڤالاییان ب گرێیەکا گونجای پڕبکە وجۆرێ وێ ژی بنڤیسە:-

١- .... نەخۆشە.

٢- کوڕێ .... پسمامێ منە .

٣- .... دێ کڕم .

٤- کاغەز .... دهێتە دروست کرن .

٥- دڤێت تە قوتابیێ .... خوش بڤێت .

٦- .... نڤیسی .

٧- مرۆڤ .... دژیت .

ڕاهێنان (٣)

شەش ڕستەیان بینە ب مەرجەکی د دوو ڕستەیاندا گرێیا ناڤی هەبیت و درستەیەکا دیدا گرێیا هەڤاڵکاری هەبیت و سێ ڕستەیێن دیدا گرێیا هەڤاڵناڤی هەبیت .

ڕاهێنان (٤)

دێ چەوا گرێیا ناڤی و هەڤاڵناڤی و هەڤاڵکاری ژێك جودا کەی ؟ ب نموونەڤە روون بکە .

ڕاهێنان (٥)

ژڤان گرێیێن خوارێ، جۆرێ گرێیێ دیاربکە و درستەیاندا بکاربینە :

(دڵ بخەم ، دوهی بشەڤ ، کانییا چیایی ، دوو دوو ، دار سێڤ ، نیڤا شەڤێ) .

ڕاهێنان (٦)

ڤان ڕستەیێن خوارێ شرۆڤەبکە :

١- کرێکار پشتی نیڤرۆ ژ کارگەها جگاران ڤەگەڕیایە .

٢- کچا دلخۆش خۆ بۆ گۆڤەندێ ئامادەکر .

ڕاهێنان (٧)

جوداهیێ دناڤبەرا ئەڤێن خوارێ دیاربکە :-

١ –أ. من تەختێ ڕەش ژێبر .　　　ب . تەختێ ڕەش دەستێن مە پیس دکەت .

٢ –أ . زارۆکێ زیرەکە .　　　ب . زارۆکێ زیرەك ، چاڤدێرێ پۆلێیە .

(وانەیانۆزدێ)

کارێ تێنەپەڕ و کارێ تێپەڕ

أ – ١ . **دلێر نڤست .**

٢. کۆتر فڕی .

ب – ١ . **پێشمەرگە وەلاتی دپارێزیت .**

٢ . نەوزاد چیرۆکێ دنڤێسیت .

بەرچاڤکرن :

١– ئەگەر بنێڕینە ڕستەیێن پشکا (ئـ) دێ بینین :

* کارێ (نڤست – فڕی) هەر ئێك ژ وان کەفتیە پاڵ کەسەکی یان تشتەکی ، ئانکو هەر ئێکی ژ وان کارەك هەیە .

* دڕستەیا ئێکێدا کارێ (نڤست) کارەکێ بۆرییە و ب تنێ شیایە ڕامانا ڤێ ڕستەیێ تەمام بکەت ، و مەبەستا وێ ژێ دیار بکەت .

* ژ لایەکێ دیڤە دێ بینین ئەرکێ کارێ (نڤست) ژ (بکەر) ی کو (دلێر) ە دەرباز نابیتە سەر کەسەکی یان تشتەکێ دی .

* دڕستەیا دووێ ژێدا ئەرکێ کارێ (فڕی) ژ بکەرێ ڕستەیێ دەربازنابیتە سەرکەسەکی یان تشتەکێ دی .

ئەڤجا هەر کارەکێ ب تنێ ڕامانا ڕستەیێ تەمام بکەت و ئەرکێ وی ژ (بکەر) ێ کارێ وێ دەربازنەبیتە سەرکەسەکی یان تشتەکێ دی ، دبێژنێ کارێ (تێنەپەڕ) .

٢- ئەگەر بنێرینە ڕستەیێن پشکا (ب) دێ بینین :

دڕستەیا ئێکێدا پەیڤا (دپارێزیت) کارە و بکەرێ وێ ژی (پێشمەرگە) یە. ئەگەر مە گوتبا (پێشمەرگە دپارێزیت) مە نەدزانی کا چ دپارێزیت ؟ ڤێجا بۆ تەمامکرنا ڕامانا ڕستەیێ ، ڤی کاری پێدڤی ب تەمامکەرەکی هەیە ، بۆ هندێ دا ڕامانا ڕستەیێ تەمام و ئاشکرا بکەت ،کو ژ نهو پێڤە دێ بێژینە ڤی تەمامکەری (بەرکار) .

هەر وەسا دڕستەیا دووێدا کارێ (دنڤیسیت) پێدڤی ب پەیڤەکا دی هەیە هەتا ڕامانا ڕستەیێ تەمام و ئاشکرا بکەت ، چونکی ئەگەر مە گوتبا (نەوزاد دنڤیسیت) مە نەدزانی کا چ دنڤیسیت ؟

ژ بەر هندێ پەیڤێن (وەڵات - چیرۆك) دبنە (بەرکار) .

* ژ لایەکێ دیڤە دێ بینین ئەرکێ کارێ ، کو (بکەر) پێ ڕادبیت ژ وی دەرباز نابیت و دکەڤێتە سەر (بەرکار) ی .

* ڤێجا هەر کارەکێ ب تنێ لگەل بکەرێ خۆ نەشێت ڕامانا ڕستەیەکێ تەمام و ئاشکرا بکەت و پێدڤی ب پەیڤەکا دی هەبیت ، بۆ ڤێ تەمامکرنێ دبێژنێ کارێ (تێپەڕ) .

دەستوور :

١- کارێ تێنەپەر : ئەو کارە کو ب تنێ دشێت ڕامانا ڕستەیەکێ تەمام بکەت ، و ئەرکێ وی ژ بکەرێ کاری دەرباز نابیتە سەر کەسەکی یان تشتەکێ دی .

٢- کارێ تێنەپەڕ ب هیچ ڕەنگەکی (بەرکار) ی وەرناگریت بەلێ دشێت (تەمامکەرێ بەیاریدە) وەرگریت وەکو :

نیوار چوو بۆ هەڤلێرێ .

٣- کارێ تێپەر : ئەو کارە کو ب تنێ لگەل بکەرێ خۆ نەشێت ڕامانا ڕستەیێ تەمام و ئاشکرا بکەت ، بەلکو پێدڤی ب پەیڤەکا دی هەیە ، بۆ ڤێ تەمامکرنێ ، ئەڤ پەیڤە ژی ئەرکێ کاری د کەڤیتە سەر و دێ بیتە (بەرکار) ، یان ژی .

کارێ تێپەر : ئەو کارە کو ئەرکێ وی ژ (بکەر) ێ کارێ وی دەربازدبیتە سەر کەسەکی یان تشتەکێ دی و دبیتە تەمامکەرێ کاری و دبێژنێ (بەرکار) .

٤- کارێ تێپەر : ئەڤ کارە دشێت (بەرکار) ی و(تەمامکەرێ بەیاریدە) وەربگریت وەکو : جوتیار زەڤیێ ب هەڤجاڕی(١)دکێلیت . دڤێ ڕستەیێدا پەیڤا (زەڤی) بەرکارە و (هەڤجار) تەمامکەرێ بەیاریدەیە بۆ کارێ(دکێلیت).

---

(١) هندك دەڤەرا ل جهێ (هەڤجار) (هنجار) بکار دئینن .

ڕاهێنان (١)

ڤان ڤالاییان ب کارەکێ تێپەڕ پڕ بکە :

١- من سێڤ ....

٢- زەلامێ هە خانی ....

٣- تە چەند کەو .... ؟

٤- ئاڤان یا جلکان ....

٥- دارا ی گوندۆر .... ؟

ڕاهێنان (٢)

ڤان ڤالاییان ب کارەکێ تێنەپەڕ پڕ بکە :

١- مللەت ب خواندنێ ....

٢- گیا لە سەر ڕەهێن خوٚ ....

٣- کوٚترا شێردلی ....

٤- ژ هەمی عەوران باران ....

ڕاهێنان (٣)

ئەڤ کارانە چ جوٚرەکن ؟ پاشی دڕستەیاندا ب کاربینە :-

(نڤست - کەفت - دباریت - بخوٚ - چاند - دێ نڤیسین - ڕژی - هات)

ڕاهێنان (٤)

ڤان کاران ب دروستی دڤالاییاندا دابنه :

(ب دەستڤەبینیت ، بوویە ، ئاشکرایە ، نەشێت ، دێ بینین ، نینە) .

بارێ ئابووری ل تاخێن باژێران وەك یێن گوندان .... چونکی ژیان ب زەحمەت .... تشتێن پێدڤین و داخوازی زۆر بووینە لەوڕا .... ڕژێما چینایەتی ل باژێران .... و کەس ژی .... ب تنێ هەمی پێدڤیێن خۆ ....

ڕاهێنان (٥)

شرۆڤەکرن

١- مە پەرتووك چاپکر :-

مە : جهناڤێ سەربەخۆیە بۆ کەسێ ئێکێ یێ کۆ ، بکەرە .

پەرتووك : ناڤە ، تاکە ، گشتییە ، نەناسیارە ، بێ لایەنە ، بەرکارە بۆ کارێ (چاپکر) .

چاپکر : کارێ بۆرییە ، نزیکە ، لێکدایە ، تێپەرە .

٢- ڤان ڕستەیان شرۆڤەبکە :

أ - شووشە شکەست .

ب - شڤانی پەز چەراند .

ڕاڤەکرنا پەیڤان

تێپەر : دەرباز بووی .

تێنەپەڕ : دەربازنەبووی .

بنێڕینە : بەرێخو بدەینە ، تەماشە بکەین .

پاڵ : رەخ ، تەنشت .

دانەپاڵ : ئێخستە سەر .

بۆری : چوویی ، رابوردوو .

مەبەست : رامان ، واتا .

ئەڤجا : ڤێجا ، جا .

دشێت : دکارێت ، دتوانێت .

هەڤجاڕ : هنجاڕ ، هەوجاڕ .

ڤالاهی : بۆشایی .

لەوڕا : ژ بەرهندێ .

چین : تەخە .

(وانەیابیستنێ)

بەرکار

١- پشیک گۆشتی دخۆت .

٢- کاروان داران دبڕیت .

٣- فەرهادی نقێسینا خۆ خواند .

٤- نازدار گوڵان ئاڤددەت .

بەچاڤکرن :

ڕستە ژ دوو بنچینەیێن سەرەکی پێکدهێت کو ئێك ژ وان بکەرە و یادی کارە ، هەر چ پەیڤەکادی ژ وان زێدەتربیت ، دبێژنێ (تەمامکەر) ، تەمامکەری ژی یان پشکا بکەری تەمام دکەت ، یان پشکا کاری ، ئەگەر بنێرینە ڕستەیێن سەری دێ بینین پەیڤێن (پشیك ، کاروان ، فەرهاد ، نازدار) هەر ئێك ل جهێ خۆ بکەرە ، هەر وەسا پەیڤێن (دخۆت ، دبڕیت ،خواند ، ئاڤددەت) هەمی کارن .

دڤان ڕستەیاندا هندەك پەیڤێن دی دمیننە ڤە کو نە بکەرن و نەکارن ، بەڵکو ڕامانا کارێن خۆ تەمامکرینە و ئەرکێ کارێن وان ژی کەفتینە سەر و دبێژنێ (بەرکار) ئەو پەیڤ ژی لپەی ڕستەیێن سەری دڤان خاڵاندا دەرکەفتینە :

١- پەیڤا (گۆشت) ڕامانا (دخۆت) پێ هاتییە تەمامکرن و ئەرکێ کاری ژی کەفتییە سەر دبێژنێ (بەرکار) .

٢- پەیڤا (داران) ڕامانا (دبڕیت) پێ هاتییە تەمامکرن و ئەرکێ کاری ژی کەفتییە سەر دبێژنێ (بەرکار) .
٣- پەیڤا (نڤێسین) ڕامانا (خواند) پێ هاتییە تەمامکرن و ئەرکێ کاری ژی کەفتییە سەر ،و دبێژنێ (بەرکار) .
٤- پەیڤا (گولان) ڕامانا (ئاڤددەت) پێ هاتییە تەمامکرن و ئەرکێ کاری ژی کەفتییە سەر دبێژنێ (بەرکار) .

دەستوور :

بەرکار : پەیڤەکە دڕستەییدا پشکا کاری تەمام دکەت و ئەرکێ کاری ژی دکەڤیتە سەر و هەردەم د وێ ڕستەییدا هەیە یا کارێ وێ تێپەڕبیت .

ڕاهێنان (١)

بەرکاری ژ ڤان ڕستەیێن خوارێدا بینەدەر : -

١- من گولەك چاند .
٢- زەڤی ئاڤێ ڤەدخوت .
٣- تە کۆتر بەردا .
٤- مە هسپ بۆ وی هنارت .
٥- وان خانی بۆ ئازادی نێژەنکر بوو .
٦- هەوە گورگ کۆشت ؟

ڕاهێنان (٢)

ڤان پەیڤێن خوارێ وەکی (بەرکار) دڕستەییێدا بکاربینە : –
(زەڤی ، جلك ، پەز ، هەوە ، سێڤ ، پووش ، پەلاتینك ، شیر) .

ڕاهێنان (٣)

شڕۆڤەکرن :

أ – مێشا هنگڤینی شیراڤا گولان دمێژیت .
مێشا هنگڤینی : ناڤە ، بکەرە .لێکدراوە
شیراڤ : ناڤە ، بەرکارە .
ا : ئامرازێ دانەپالە (خستنە سەرە) .
گولان : ناڤە تەمامکەرێ ناڤێ (شیراڤ) ە .
دمێژیت : کارێ نە بۆریێ تێپەڕە .
یت : جهناڤێ لکاوە ، بۆ بکەری ڤەدگرییێت بۆ (مێشا هنگڤینی) کو بکەرە.

ب – ڤان ڕستەیان شڕۆڤە بکە :
١– پەریزاد بەنیشتی دجویت .
٢– مە شێر دناڤ دارستانێدا دیت .
٣– ئەم دێ هەوە هنێرین .

﴿پشکا ئەدەب﴾

١- موفتی پێنجوینی .
٢- قەدری جان .
٣- بێکەس .
٤- ئەسیری .
٥- دڵدار .
٦- سالح یوسفی .
٧- کاردۆخی .
٨- مارف بەرزنجی .
٩- ئەمین زەکی بەگ .
١٠- پرۆفیسۆرێ کورد (د . کامیران بەدرخان) .
١١- سادق بەهائەدین .
١٢- سوارەی ئالیخانی زادە .
١٣- ئەحمەد دڵزار

موفتی پێنجوینی

ناڤێ وی مەلا عەبدوڵڵایێ کورێ مەلا کەریمە ، ل سالا ۱۸۸۱ ز ل گوندێ بێستانە ل دەڤەرا پێنجوین ژ دایك بوویە ، د ژیێ زارۆکیێدا چوویە بەر خواندنێ ل حوجرەیان ، ل دەستپێکێ لنك بابێ خۆ خواندیە ، پاشی ژ بۆ خواندنێ ل گەلەك باژێرێن کوردستانێ گەڕیایە ، وەکی (پێنجوین ، مەریوان ، بانە ، سەقز ، بۆکان ، مهاباد ، سەراو ، سەرچاوە ، بیارە) .

ددەمەکیدا کۆ دوماهیك قوناغا خواندنێ بوو ، ل بیارە ، ژ ئەگەرێ زیرەکی و ئاخفتن و پەیڤێن وی یێن رەوان ، مەلایێ مەزنێ وی سەردەمی ل بیارە مامۆستا مەلا عەبدولقادر ناسناڤێ (موفتی) پێدایە ، چونکی هەر دوی دەمیدا موفتیێ باژێرێ سنە ناڤێ وی مەلا عەبدوڵڵا موفتی بوو ، ئەڤەژی هەر ب وی بیرهاتنێ ب ڤی ناسناڤی هاتیە ناڤکرن ، د ژیانا خۆدا حەز ل مەلایەتیێ نەکرییە . دەمێ دەست ژ خواندنێ بەردای دوکانداری و جگارە فرۆشتن کریە کارێ خۆیێ رۆژانە ، ل سالا (۱۹٤٦)ز دەمێ کۆمارا کوردستان ل مەهابادێ هاتیە دامەزراندن ، هەر چەندە یێ نەساخ و پەککەفتی بوو ، بەلێ خوشتڤیا ڤێ سەربەخۆیا کۆمارا کوردستان وەلێکر کو بگەهیتە ناڤ جەرگێ ڤێ کۆمارێ ، هەتا ب چاڤێن خۆ هیڤیێن چەند سالان ببینیت ، ل وێرێ چەند پارچە هۆزان بۆ کۆمارا کوردستان ڤەهاندینە و دگۆڤارا هەڵاڵە دا بەلاڤەکرینە، ل رۆژا ۱۹٥۲/٦/۱٥ ز چوویە بەر دلوڤانیا خودێ ل گۆرستانا (حاجی شێخ) ل پێنجوین تەرمێ وی یێ پیرۆز دهێتە ڤەشارتن ، موفتی ددەمەکیدا ئەو دیمەنێن جوانێن کوردستانێ دیتینە و دناڤ گول و گولستاناندا گەڕیایە و بایێ هۆزانێ مێشکێ وی گرتییە و (سروشت) ی

ئیلهاما هۆزانێ دایێ ، هۆزانێن موفتی زادەی هزرەکا خوەماڵی و گشت ئێش و ئازارێن مللەتێ وی بخۆڤە گرتبوون . چاڤێن وی ل ئاسۆیێ رزگاریا کورد و کوردستانێ و پێشکەفتنا دبیاڤێ ژیان و کاودانێن جڤاکێ کوردستانێ بووینە ، وەکو هەر نیشتمان پەروەرەکی باوەری ب راپەرینا سەرکەفتنا گەلێ خوە هەبوویە .

دهۆزانێن خوەدا هاندان و پالپشتیا کارکرنێ کرییە . پشتەڤانێ تەخا جوتیار و رێنجبەرێن کورد بوویە ، گەلەك هاڤێتیە زۆرداران ، و تەخا دەربەگ و ئاغا ریسوا کرینە ، دبیاڤێ باوەریێ ب سەربەستی و شیانێن ئافرەتێ و دۆزا وێ ل مەیدانا کارکرنێ و سیاسەتێ و پشت بەستن ب شیانێن ئافرەتێ ، هەمی گاڤا هاندانا ئافرەتێ کرییە ژ بۆ کارکرنێ و باوەری بخۆ بوونێ . سەربەستیا ئافرەتێ ب بەرێ بنیاتێ گوهۆرینا جڤاکی دانایە . هۆزانێن وی ژ لایێ روخسارێڤە د سادە و رەوان و بێ گرێنە ، مرۆڤێن خوێندەوار و نەخوێندەوار تێ دگەهن ، ل سالا (١٩٥٩)ز هندەك هۆزانێن وی هاتینە چاپكرن ، ژێرناڤێ (سۆزی نیشتمان) ل سالا (١٩٩٠) ز هۆزانێن وی ژێر ناڤێ (دیوانی موفتی پێنجوینی) هاتینە چاپکرن و ئەڤە ژی نموونەکە ژ هۆزانێن وی :

گەورەیەك

گەورەیەک بۆ کەس نەبێ سێبەری
خۆم بۆ بگێڕم لە دەوری سەری ؟
بە وشکی بۆچی ببمە مەیتەری
وەختێ دەرکەوێ هەستم لەبەری
هەر خۆی دایما هەوڵی ژیانی بێ
یا خوا ئەو گەورە بەشی نەمان بێ
گەورەیەک چاوی لە فەقیر نەبێ
دەربەست ژیانی جوان و پیر نەبێ
مێمل بە ماڵ و دوژمن بە جان بێ
یا خوا ئەو گەورە بەشی نەمان بێ
گەورەیەک ساتێ لەژێر دەستی ئەو
ئارامم نەبێ بێ خۆراک و خەو
پاسەوانی بم بە ڕۆژو بە شەو
جوێن و شەقیش بێ بەراتەکەی ئەو
ئەگەر شۆرەتی وەک سلێمان بێ
یا خوا ئەو گەورە بەشی نەمان بێ

(پێنج دێر بۆ ژ بەرکرێنە)

ڕاڤەکرنا پەیڤان

مەیتەر	: ئەو کەسێ دەوارێ مەزن ب خودان دکەت .
شۆڕەت	: بناڤ و دەنگ .
مێمل	: دوژمنێ هەر تشتەکی .
جان	: گیان .
ساتێ	: کاتێ ، گاڤەکی .
بەراتەکەی ئەو	: چاکیێن وی . خەلاتێ وی .
سلێمان	: مەرەما وی سلێمان پێغەمبەرە .
دەربەست نەبێ	: گوهێ خۆ پێنەدەت .
جوان	: لاو . جحێل . گەنج .
ئارامم نەبێ	: من سەبر نەبیت .

قەدری جان

١٩١١ز - ١٩٧٢ز

ناڤێ وی (عەبدولقادر عەزیز جان) ە ل سالا (١٩١١) ێ ل کوردستانا باکوور ل گوندێ (دیریك) ب ڕەخ باژێرێ (ماردین) ڤە ژ دایك بوویە. ل هەمان گوند دەست ب خواندنێ کریە هەتا گەهشتییە قۆناغا (دار المعلمین) ل باژێرێ (ئەزمیر) ێ ب دوماهی ئینایە و بوویە مامۆستا دناڤبەرا ئەسکەندەرونە و ئەنتاکیێ دا . ل سالا ١٩٣١ ێ ژبەر ڕەوشا سیاسی چوویە جزیرێ چەندەك ژ ژیانا خۆ ل وێرێ برە سەر پاشی چوویە دیمەشقێ و ئامودە و قامیشلۆ ، ل قامیشلۆ بوویە مامۆستا و پاشی هاتییە ڤەگوهاستن بۆ وەزارەتا پەروەردێ ل دیمەشقێ وەکو فەرمانبەر و ل دوماهیێ بوویە سەرپەرشت . هەر دڤێ قۆناغێ دا دگەل نڤیسەر و ڕۆژنامە نڤیسێن ناڤدار د . کامیران بەدرخان و نورەدین زازاو جگەر خوێن و ئوسمان سەبری کەفتییەکاری و دەست ب بەلاڤەکرنا کۆڤارا (هاوار) کرییە ، د سالا ١٩٣٦ ێ دا هۆزانڤان قەدری جان ئێکەمین هەلبەستا سەربەستی نڤیسییە و بەلاڤەکریە و بڤێ چەندێ دبیتە سەرکێشێ کاروانێ هەلبەستا هەڤچەرخا کوردی ، ئێك بوویە ژوان هۆزانڤانێن هەردەم نویکرن دتۆرێ کوردی دا کری ، ل سالا ١٩٥٥ ێ دەست ژ کارێ وەزارەتا پەروەردێ بەردایە ، ژیانا وی پڕ نەخۆشی بوویە و چەندین جارا کەفتییە زیندانان . ل سالا ١٩٥٧ز دگەل شاندێ لاوێن کورد ژ سوریێ چوویە موسکۆ ژ بۆ پشکداری کرنێ د ڤیستەڤالا شەشێ یا لاوێن جیهانێدا ، بارزانیێ نەمر ژی دیت .

جارەکا دی ڤەگەڕیا سەرکاریێ میری و ل سالا ١٩٧١ز هاتە خانەنشین کردن ل رۆژا ١٩٧٢/٨/٩ ێ دژیێ (٦١) سالییێدا چوویە بەر دلوڤانیا خودێ و ل گوڕستانا (خالد نەقشبەندی) ل دیمەشقێ دهێتە ڤەشارتن .

(قەدری جان) ی دوو سروود ب بارزانییێ نەمر گوتینە لژێر ناڤێ (سەرداریێ کوردان بارزانی) و (شێرێ وەلات .... بارزانی هات) .

(قەدری جان) ی دزۆر کۆڤار و ڕۆژناماندا هەلبەست بەلاڤەکرینە و پشکداری ددانا چەندین پەرتووکێن فێرگەهادا کرییە و زۆر هۆزانێن نە چاپ کری هەنە شارەزایی د زمانێ تورکی و عەرەبی و فرەنسیدا هەبوو زێدەباری زمانێ کوردی ب هەردوو زاراڤانڤە .

بەرهەمێن قەدری جان :

١ . داستانەك ب هۆزان (ملحمە شعریە) .

٢ . ئەلف و بێ یا کوردی .

٣ . دیوانا هەلبەستا – ١٩٥٧ز .

٤ . ڕۆمانا (شڤانێ کورد) یا عەرەبێ شەمۆ ژ فرەنسی وەرگێڕایە سەر زمانێ کوردی ل سالا ١٩٤٧ز ب تیپێن لاتینی ل بەیروتێ چاپکرییە .

بەگێ ئاخر زەمان

(قەدری‌جان)

١ . دۆستێ من
دوژمنێ پۆستی من
بەگێ ئاخر زەمان
ئەڤ زەمبلا تەپێ هات
نەمە داتێ ژ ئەسمان
بەنێ وێ ڕزییا
ل ناڤا ڕێ قەتییا
ئو ... کەت
کەتە ناڤ دەریا سۆر
دەریا سۆر ژێڕا بوو گۆڕ
دەریا سۆر ژ فیرعەون و
چەند خودێ بچووکڕا بووکەفەن
** ** **
٢ . مووسا و موریدێن وی
هەمی
بێ پرو بێ گەمی
ژوێ دەریایێ دەرباز بوون
ژ جەورو جەفایێ خەلاس بوون
فیرعەون ل ور فەتسی
مووسا ل سەر ڕەقسی
نەمروودێ بچووک

مەب ئاگر دترسینە
پڤ مەشکا ڤالا
ئەی کەڤنارەیێ سالا
باوەڕیا دلێ مە
تاقەتا ملێ مە
ژ ئیمانا ئیبراهیم
پێترە . نەکێم ترە
ڤیا بزان
ئەی پێغمبەرێ دزان
دۆستێ من
دوژمنێ پۆستێ من
بەگێ ئاخر زەمان
ئەڤ زەمبیلا تە پێ هات
نەمە داتێ ژ ئسمان

** ** **

٣ . مەزنا تی
نەب پارە و مالە
نەب گۆڕینا کالە
مەزنا تی
ب جەوهەرێ ئینسانە
ب عیلم و عیرفانە

بەڵێ ... ئەم خەزانی مالن
لێ زەنگینێ کەمالن
زەنگینێ ئیدیالین
دۆستێ من
دوژمنێ پۆستێ من
بەگێ ئاخر زەمان
ئەڤ زەمبیلا تە پێ هات
نەمە داتێ ژ ئسمان

** ** **

٤ . کۆشکا تەیە هیم ڤالا
یا ب نینۆکا پالا
ئین ب خوون
ئین برین
گەلەک ڕەبەن ژ بر چیتیا کوشت
تە ئاڤا کر دبندا ڕوونشت
ئەوێ ل سەر سەری تە هەلوەشە
گەرچی دلێ مە ب تە نائێشە
لێ ئەم دخازن
ب دل دبازن
زاڕۆیێن تەئێ بێ گونەه
کو ب هێژمار هەنە نەه دەه

ژوی تالووکێ خەلاس بکەن
ب رێیا ڕاست دا دەرباس بکەن
ڕێیا ڕاست ، رێیامە
ئەوە باوەڕیا مە
زنجیر شکاندن
ئارمانج گهاندن

** ** **

٥ . با بلیسکا بیستان
دیرۆکا ڕاستان
دبێژە
ببێژە
گوهـ مەدە ئەفسانەیێ دێوان
ب شۆندا نەمینە ژ کاروان
کاروانێ مەدەنیەت
گروهێ بەشەرییەت
خولاسە
پێشیێ و پاشییا فەلسەفە
فەلسەفە یامە
ئەڤە
دین ، مەزهەب ئیمان
ببە ئینسان ببە ئینسان

(کوپلەیا ئێکێ دێ هێتە ژ بەر کرن)

ڕاڤەکرنا پەیڤان

پەیڤ	ڕامان
پۆست	: پێست . پیست .
زەمبیل	: زمبیلە ٬ سەبەت (سەلك) .
ژێڕا	: بۆ (وی) .
گەمی	: بەلەم ، کەشتی .
لەور	: ل وێرێ .
ڤیا بزان	: ئەڤێ بزانە .
گۆڕین	: گوهۆڕین .
گۆڕین	: قەبرێن وان .
کال	: پیر .
خەزان	: هەژار .
ئیدیال	: بیر ، هزر .
هێم	: بناغە .
ڤالا	: بەتاڵ .
پالا	: کرێکار .
ئین	: ئەوان .
برچێتی	: برسێتی .

ڕوونشت : دانیشت .

دبازن : ئارەزوویا مەیە .

زارۆ : منداڵ .

تالووکێ : مەترسی .

ئارمانج : ئامانج .

بابلیسك بیستان : سەدەی بیستەم .

دیرۆك : مێژوو .

بە شۆندانەمینە : ل دویف نەچە .

گروه : بار ، کاودان ، بارەدۆخ .

دۆز : کێشە .

بێکەس

١٩٠٥ ز - ١٩٤٨ ز

ژیانا وی پڕی دەردەسەری و کول و کۆڤان و مشەختبوون و دەر بەدەری بوویە ، ژ بەر هندێ (فایق) ێ کوڕێ (عەبدوڵڵا بەگ) ناسناڤێ (بێکەس) بۆ خۆ هەلبژارد و خەلك ژی ب وی ناڤی دنیاسن (فایق) ل ساڵا ١٩٠٥ ز ل گوندێ (سیتەك)کو دکەڤیتە باکورێ رۆژ هەلاتێ سولەیمانییێ ژ دایك بوویە ، ژ زارۆکینی ل حوجرەیا فەقیان خواندییە ، بۆ ماوێ چەند ساڵەکا ل بەغدا ژیایە ، پاش بابێ وی بەرەف تورکیا دچیت ، دایکا وی ژی پشتی هنگێ ل بەغدا دچیتە بەر دلوڤانیا خودێ ، لەورا فایق ل ساڵا ١٩١٨ ز دهێتە سولەیمانییێ لنك مامێ خۆ ، ل وێرێ دکەڤیتە بەر خواندنێ . جارەکادی ل ساڵا ١٩٢٤ ز دچیتەڤە بەغدا و پشتی ساڵەك دووساڵان دڤەگرێتەڤە ، ماوەیەکی ل (ئەشغال) ێ کاردکەت ، پاشی دبیتە مامۆستا ل قوتابخانێن سەرەتایی

بێکەس شاعرەکێ کورد پەروەر و وەلات پارێز بوویە ، بو چەندین جارا ژ بەر بزاڤا وی یا ڕامیاری تووشی گرتن و ژکار دەرئێخستن بوویە مرۆڤەکێ چاڤ نەترس و ئازا بوو ، پشکداری د ڕاپەرینا (٦) ی ئەیلولا ١٩٣٠ز ل بەر دەگەهێ سەرایا سولەیمانیێ کرییە و تێدا بریندار بوویە ، چ جارا چاڤ ل پلە و پایە و پارا نەبوویە . هەردەم یێ نزیکی بزاڤێن رامیاری یێن وی دەمی بوو وەکی بزاڤا (ژ . ك) و پاشی (پارتی دیموکراتی کوردستان) . هۆزانێن خۆ ژ بۆ خزمەتکرنا گەل و نیشتمانێ خۆ تەرخان کرینە ، پشکا زۆرا هۆزانێن وی بەحسێ کوردایەتیێ و نیشتمان پەروەریێ دکەن ژ بلی هندێ

بابەتێن وی یێن جڤاکی بیاڤەکێ بەرفرەھ د دیوانا وی دا داگیر دکەت و کۆمەکا سروودێن زۆر خۆش بۆ زارۆکان دانایینە ، کو بۆ دەمەکێ درێژ قوتابیێن قوناغا سەرەتایی ب ئاوازێن خوش ، هەمی سپێدەهی یان ل قوتابخانێن خۆ دگوتن ژ وان :

١- خوایە وەتەن ئاواکەی . **٢- شاخی ڕەنگا و ڕەنگ گۆیژە .**

٣- ئەی دلێران بێچووە شێران....... و گەلێکی تر .

ل رۆژا ١٩٤٨/١٢/١٨ ل هەلەبجە دچیتە بەر دلوڤانیا خودێ و ل گوڕستانا گرێ (سەیوان) ێ ل سولەیمانیێ دهێتە ڤەشارتن .

ل رۆژا ١٩ ی خزیرانا ١٩٤٧ ز کار بەدەست و دەستهەلاتدارێن حکومەتا عێراقێ چوار ئەفسەرێن کورد پەروەر سێدارەدان . ئەوێن پشکداری د دامەزراندنا کۆمارا مەهابادێ دا کرین ، ئەو هەر چوار ئەفسەرێن شەهید و جوانەمەرگ ئەڤە بوون :

(عزەت عەبدولعەزیز) ، (مەحەمەد مەحمود قودسی) ، (مستەفا خۆشناو) ، (خەیروڵڵا عەبدولکەریم) بێکەس ئەڤ پارچە هۆزانا ب سۆز ل پێشوازیا وان شەهیدان گوتیە ، و کو تەرمێ دووان ژ وانا ژ بەغدا بو سولەیمانیێ برینە:

١ . قەومی کورد ئیسپاتی کرد بۆ عالەمی سەر ڕووی زەمین
میللەتێکی قارەمانن هەر ئەبێ سەربەست بژین
٢ . میللەتێ لاوی لە ڕێگەی سەربەخۆیی نیشتمان
بێتە بەر سێدارە ، بێ ترس ، دەم بەخەندە و پێکەنین

٣ . قــەومی وانــا نــامرێ ، ئەژی ، با دوژمنی هەر شەق بەرێ
ســاحیبی ڕۆڵەی نەبەردە ، خــاوەنی عــەزمی مــەتین
٤ . ئەو کەسەی گیانی لە ڕێگەی نیشتمانا بەخت ئەکــا
پێی مــەڵێن مــردوو ، شــەهیدە ، وا لە فیردەوسی بەرین
٥ . لاوی کــورد مــەردە ، لە مــردن قــەتعییەن باکی نییە
پەنــدی پێشینــانە ، ڕاســتە (بــەرخی نێر بۆ سەبڕین)
٦ . وا وەتەن دیســان بە مەحزوونی ئەڵــێ : ئەی لاوەکـان
بۆچی وا مات و مەلوولن ، بەســیەتی شــین و گرین !
٧ . ڕۆژی تێکوشـــانە ، ســـادەی هیممەتێ تــاکــو زووە
بەشکو لەم حــالە نەجاتمــان بێ و لــە دیلی دەربچین !
٨ . گەرچی هەندێ کەس خەریکن ورگ و گیرفان پڕ ئەکەن
شەو بەبێ خەم سەر ئەنێنە سەر سەرین ، هەر سەرسەرین
٩ . پیــاو ئەبێ دائیم خــەمی قــەوم و وڵاتی خۆی هــەبێ
ئەو کەســانەی بێ خەمن حاشا نەوەی ئەم خاکەنین

★★ ★★ ★★

(پێنج دێر بۆ ژ بەرکرنێنە)

ڕاڤەکرنا پەیڤان :

ساحیبی ڕۆڵەی نەبەردە	:	خودانێ کوڕێن ئازایە .
بەخت ئەکا	:	خو فیدا دکەت ، دبەخشیت .
مات و مەلوون	:	بێدگ و خەفەتبارن .
سەر ئەنێتە سەرسەرین	:	سەر دئێخیتە سەر بالیفێ
هەر سەرسەرین	:	هەر دپووچ و بەد ڕەوشتن .

ئەسیری

ناڤێ وی (عەبدولخالق) ە کورێ شێخ حوسینێ نەقشەبەندییە ، نازناڤێ وی یێ هۆزانێ (ئەپیری - ئەسیری) یە ، ل سالا (۱۸۹۰) ێ ز ل باژێرێ کەرکووکێ ل تاخێ (ئەخی حوسێن) ژ دایك بوویە ، و چاڤێن وی ب دیمەنێن جوانێن کوردستانێ هاتینە ڤەکرن ، و دناڤ گولزارێن خواندن و زانیاریێ و ئەدەبیدا پشکۆژا ژیانا وی گەش بوویە ، هەر ل دەسپێکا زارۆکینیا خۆ دچیتە حوجرە و مزگەفتان بۆ خواندنێ . ل گەلەك جهێن کوردستانێ گەریایە ب دویڤ زانست و فێربوونێدا . وەکو (سولەیمانی . بانە . سەقز . سنە . کرمانشان . هەمەدان) و ل دویماهیێ ڤەگەریا باژێرێ کەرکووکێ ، و دڤێ ماوێ خواندنێدا فێری گەلك جۆرێن زانستی بوو . وەکو (رێزمانا عەرەبیێ . رەوانبێژی ، مەنتق ، ئوسولا کەلامی) ئیجازا زانستی ژ مەلا عەلی حیکمەت سیامەنسوری وەرگرتییە .

ئەسیری ب مەرەما دیتنا برایێ خۆ نەجمەدینێ ئەفەندی ، خۆ گەهاندە ئەستەنبوولێ . ل وێرێ چاڤێ وی ب شێخ عەبدلقادرێ شێخ عوبەیدللاهێ نەهری کەفت و لڤین و چالاکیێن بزاڤا رزگاری خوازیا گەلێ کورد دیتن ، کو ژ لایێ کۆمەکا رەوشەنبیرێن خوین گەرمێن کورد ل وی باژێری دهاتنە ئەنجامدان . ئەڤێ چەندێ کارتێکرنەکا مەزن ل سەر ئەسیری هەبوویە . و عەشقا نیشتمان پەروەریێ د دلیدا پەیدابوو .

ب بیستنا دەنگ و باسێ وەغەرکرنا بابێ خۆ و دگەل ب دوماهی هاتنا شەرێ ئێکێ یێ جیهانێ ل سالا (۱۹۱۸) ێ ز ڤەگەریا کەرکووکێ ڤە بۆ سەرپەرشتی و ب رێڤەبرنا کاروبارێن تەکیایێ و مال و خێزانا خۆ .

- ماوەیەکی ل دادگەها شەرعیا کەرکووکێ ب پلەیا نڤیسەرێ ئێکێ هاتیيە دامەزراندن .

- ل ١٩٥٨/١١/١ هاتە خانەنشین کرن .

- ل ڕۆژا ١٩٦٢/٦/١٨ وەغەرکرییە ، و ل گۆڕستانا شێخ (محیەددین) ی ل کەرکووکی هاتییە ڤەشارتن . ئەسیری هۆزانڤانەکێ زانست پەروەر بوو، خەلك پالّ دان بۆ هندێ کو بچنە قوتابخانەیان و فێری زانستی بن .

د هەلّبەستێن خۆدا داخوازا هاریکاری و ئێك گرتنا ڕێزا نەتەوا کورد کرییە، چونکو دزانی کو مللەت بێی هاریکاری و ئێك گرتن د کاروانێ خەبات و تێکۆشانێدا ناگەهیتە ئارمانجێن خۆیێن ڕەوا .

ئەسیری وەك سیارەکێ زیرەکێ مەیدانا ئەدەبێ کوردی د ناڤ بەرا سالێن (١٩٢١ - ١٩٣٤) ژ ب زیرەکی هەسپێ هۆزانا شۆڕەشگێری راکرییە چوار گاڤێ و هوزانێن وی وەك مەشخەلەکێ دۆل و نهالێن تاریێن کوردستانێ ڕوونکرینە . و ژ بەر ڤێ چەندێ ب هۆزانڤانێ شۆڕەشگێریێ قۆناغا پشتی حاجی قادرێ کۆیی دهێتە دانان .

ئەسیری داغبارێ دیمەنێن جوانێن کوردستانێ بوویە ، وێنە و نەقش و نیگارێ کوردستانا ڕەنگین ب شارەزایی د ناڤ تابلۆیێن هۆزانا خۆدا دکێشیت وەکو دڤێ پارچێدا دیار

(بێرە کوردستان)

١ . بێرە کـــوردستان عەزیزم گەر تۆ ســـەیرانت دەوێ
بت بەمە قەندیل ئەگەر گوڵزاری کوێستانت دەوێ
٢ . سەیری ئەو خێـڵانەکـــە نیشـــتونـــە داوێنی چیـــا
با بچین بۆ مـــاڵی کوردی گـــەر تۆ خۆێشـــانت دەوێ
٣ . بت مە پای تاقی لای ســـەر پیل و ســـەر میل و کرند
پێت نیشان دەم سـەد هەزار ئاســـاری ســاســـانـت دەوێ
٤ . ئاوی ســـاف و ڕۆشـــنی داوێنی چەشـــمەکـــانی چیـــا
لێ ی بنۆشـــە دەم بە دەم گـــەر ئـــاوی حـەیوانت دەوێ
٥ . لاوی کـــوردی من ، لە بەرکـــە شاڵی زاخو و ئـــامێدی
گەر تۆ سەد چاتر لە ڕەنگی شـــاڵی کرمـــانت دەوێ
٦ . هەڵسە گەشتی چیمەن و گوڵزاری کوردستان بکە
گـــەر لـــە بـــۆ دەردی دەروونت داو و دەرمـــانت دەوێ
٧ . ڕوح و ماڵت ســـەرفی ڕێگەی میللەتت کە ڕوحەکەم
گـــەر لـــە خـــوا لوتفی عەمیم وجودو ئیحسانت دەوێ
٨ . ئەی ئەســـیری هێندە عەشقی میللەتی کوردت هەیە
بشـــمری لام وایە قـــەبری گـردی ســـەیوانت دەوێ

(پێنج دێر بۆ ژ بەرکرنێ نە)

ڕاڤەکرنا پەیڤان

بێرە	: وەرە .
سەیری ئەو خێلانەکە	: سەحکە ئەو عەشیرەتێن هە .
نیشتونە داوێنی چیا	: ل دویماهیا چیای خیڤەتێن خۆ دانایـنە .
خۆیشانت دەوێ	: تە خزم دڤێت .
	خۆیش = خزم ئانکۆ کەس و کار .
پای تاقی	: ناڤێ جهەکی یە .
سەرپیل و سەرمیل و کرند	: ناڤێ سێ جهانە .
چەشمەکان	: کانی (چاڤ) .
لێی بنۆشە	: ژێ ڤەخۆ .
ئاوی حەیوان	: ئاڤا ژیانێ .
لە بەرکە	: بکەبەرخۆ .
چاتر	: چێتر ، چاکتر ، باشتر .
گەشت	: گەریان ، سەیران .

دلدار

١٩١٨ - ١٩٤٨ ز

یونسێ مەلا ڕەئووف ل (٢٠) ێ شواتا سالا (١٩١٨) ێ ز ل (کۆیە) ژ دایك بوویە ، بۆ جارا ئێکێ ل ڕانیە دچیتە قوتابخانێ و بەردەوامیێ ددەتە خواندنێ ، هەتا ل سالا (١٩٤٥) ێ کۆلێژا ماف (حقوق) ل بەغدا تەمام دکەت ، و دبیتە پارێزەر .

دلدار هۆزانڤانەکێ نیشتمانپەروەر بوو ، شەیدایێ سرۆشتێ جوانێ وەلاتێ خۆ بوو ، هەلبەستێن حاجی قادرێ کۆیی و نالی و عەونی و وەفایی و کوردی و بێکەسی و پیرەمێردی ژێدەرێن ئیلهاما هۆزانێن دلدارینە ، هەروەسان سرۆشتێ جوان و ڕەنگینێ کوردستانێ هۆکارەکێ سەرەکی بوو د بەهرا شیعرییا دلداریدا ، زێدەباری ئەڤێ چەندێ ژی بارێ نەخۆشێ ژیانا وی ب خۆ هێڤینێ هۆزانێن دلداری بوون ، ئەگەر ژیانا وی ب دوماهی نەهاتبا ئەم دپشت ڕاستبووین ژ دلداری دا گەهتە گوپیتکا هەرە بلندا ئەدەبیاتێن کوردی.

ئێکەمین پارچە هەلبەست ل سالا (١٩٣٥) ێ ل ژمارە (٢) یا گۆڤارا (ڕۆناکی) بەلاڤەکرییە .

دلدار دهەلبەستێن خۆدا شیان و بەهرەیەکا مەزن نیشا ددەت . و خودان فەلسفەکا بلند بوویە ، داغبارێ بیرو باوەرێن کوردایەتی بوویە ، هەلبەستێن وی دسادە و ڕەوانن ، و دپڕی سۆزن ، پشکا پتر ژێ ل دوور بابەتێن نیشتمانپەروەری و کۆمەلایەتی دزڤڕن ، دیوانەکا چاپکری ب ناڤێ (دیوانی دلدار) دگەل دەهان گۆتارێن ب نرخێن ئەدەبی و ڕامیای و

ئابووری ل پشت خۆ هێلاینه . ل ١٩٤٨/١١/١٢ ل باژێرێ هەڤلێرێ وەغەرکرییە ، و هەمی هیڤیێن خۆ ب وی ژیێ کورت لبن ئاخ کرن .

نموونەیەك ژ هەلبەستێن وی : –

١ . کوردستانی خۆش ، نیشتمانی جوان
تو قیبلەگاهی منی بێگومان
٢ . چاوم پشکوتووی شاخاکانتە
فێری ژیانی باخەکانتە
٣ . دەنگیشمشالی شوانەکانت
زریق و باقی جوانەکانت
٤ . قاسپەی کەوانی قەد کێوەکانت
خورەی ئاوەکەی نشێوەکانت
٥ . ئەمانە هەموو گوێیان گردمەوە
هەوێنی شیعری دلیان گرتمەوە
٦ . نەونەمامێ بووم لەم خاکە ڕووام
بە خۆشەویستی وەلات ئاودارم
٧ . بەلێ کوردستان تۆ منت خولقان
تۆ منت خولقان پێت بەخشیم ژیان
٨ . خۆشی ژیانم خۆشی ژینتە
ئێشی ژینی من ڕۆژی شینتە
٩ . چونکە کوردستان ، نیشتمانی جوان
تۆ قیبلەگاهی ، دلی بێگومان[1] .

(پێنج دێر بۆ ژ بەرکرنێ نە)

---

(١) ئەڤ هەلبەستە دەربرینێ ژ فەلسەفە و بیر و باوەرێن هوزانڤانی بخۆ دکەت .

ڕاڤەکرنا پەیڤان

شەیدا	: عاشق ، ئەڤیندار .
هەوێن	: هێڤێن .
پشکو توون	: ڤەکری .
زریق و باقی	: دەنگێ یاری کرنێ .
گوێیان کردمەوە	: گوهێن من ڤەکرن .
نەونەمام	: شتلا تازە .
پێت بەخشیم	: تە دایە من .

سالح یوسفی

۱۹۱۸ - ۱۹۸۱ ز

ناڤێ وی (سالح) ە کورێ (عەبدللایێ یوسفی) یە ، ئێك بوو ژ ڕووناکبیر و خەباتکەرێن مللەتێ مە ، ل سالا (۱۹۱۸) ێ ز ل گوندێ (بامەرنێ) سەر ب قەزا (ئامێدیێ) ل پاریزگەها دهۆکێ ژ دایك بوویە .خواندنا خۆ یا سەرەتایی ل گوندێ بامەرنێ و دواناڤنجی ل بەغدا تەمامکرییە ، ل سالا (۱۹٤۳) ێ ز ژ کولیژا (شەریعە) ل بەغدا دەرچوویە .سالح یوسفی ڕۆلەکێ مەزن د بزاڤا ڕزگاری خوازیا گەلێ کورددا گێڕایە ، ئەندامەکێ چالاکێ پارتا(هیوا) و پاشی (پارتی دیموکراتی کوردستان) و پاشی (حیزبی سۆشیالیستی کوردستان) بوو ، هەر دیسان ڕۆژنامەڤانەکێ ژیهاتی بوو ، د بارێ ڕەوشەنبیریدا خزمەتەکا زۆر هەیە ، سەرنڤیسەرێ گۆڤارا (ئەستێرە) و (ڕۆژی کوردستان) بوو . پتریا هۆزانێن وی باسی کوردایەتیێ دکەن ، و دهێنە هژمارتن ب هۆزانا ڕامیاری .

هەر وەسان داخوازی دکر کو بیرا ئازاد سەر هەلدەت و بەرەڤ پێش بچیت.

ل سالا (۱۹۸۱) ێ ز ب پیلانەکا ڕەش ل بەغدا دهێتە شەهید کرن .

ئەڤە ژی نموونەیەکە ژ هۆزانێن وی : –

ڕۆژا مێرو خورتا هەلات	**هاتن ژ هەوارێ تە ، وەلات**
ژیێ لاوەتی یە خەلات	**جانێ خۆ دکەینە قەلات**
ئەڤرۆ ڕۆژا مە مێرانە	**هەولی خورت و عەگیدانە**
گۆری کرن خۆش سەیرانە	**د ڕێکا وەلاتیدا قوربانە**
ئەم پلنگی زەند ئاسنین	**شێرێت وەلاتی مەزنین**

سنگ چیاینە عەرد د ڕەنین　　نەهنگێت شەڕێ بێ بنین
نەیارا هەمیا دێ سوژین　　دا بسەربەستی و هونەر بژین

(پێنج دێر بوٚ ژ بەرکرنێ نە)

ڕاڤەکرنا پەیڤان

ژیێ لاوەتی : ژیێ گەنجینیێ .
جانێ خوٚ : گیانێ خوٚ ، ڕحا خوٚ .
عەگید : زیرەك و خورت .
قوربان : گوری کرن .

کاردۆخی

١٩١٦ - ١٩٨٢ ز

ناڤێ وێ یێ دروست (محەمەد ئەمین کورێ کاکە شێخێ تەوێلەیی) یە ، کو هەر ل (تەوێلە) ل دەڤەرا (هەورامان) ل سالا (١٩١٦) ێ ز ژ دایك بوویە . دەستپێکێ خواندنا خۆ ل نك بابێ خۆ وەرگرتییە ، و پاشی چوویە قوتابخانێ . و بەردەوام بوویە ل سەر خواندنێ هەتا ل سالا (١٩٣٩) ێ ز بوویە مامۆستایێ سەرەتایی .

کاردۆخی ب خۆ خودان بەهرە و شیانێن باش بوویە بۆ ڤەهاندن و نڤیسینا هۆزانێ ، لێ دیارە ئەو ژی وەکو هەر هۆزاڤانەکێ دی کەفتیە بن کارتێکرنا چەند هۆکارەکان کو بەهرە و شیانێن وی بهێزتر و بەرفرەهتر لێ بهێن ، ژ بلی ڤێ چەندێ حەزژێکرن و ئەڤینی ژی ژێدەرەکێ دی یێ بەهرە و ئیلهاما وی یا شیعری بوون . و هەر وەسان جوانیا سرۆشتێ کوردستانێ ژی هۆکارەکێ مەزنێ ئیلهاما وی بوو .

کاردۆخی دهەلبەستێن خۆدا رێکا نیشتمانپەروەری و دلداری گرتییە ، ب دوو شێوەیێن زمانی هەلبەست هەنە ، ب کرمانجیبا خوارێ و ب هەورامی . دیوانەکا چاپکری هەیە ب ناڤێ (دیوانی کاردۆخی) . ل سالا (١٩٨٢) ێ ز وەغەرکرییە ، دەمێ لەشێن شەهیدان دیتین ل حامیا سولەیمانیێ هۆزانەك دانەیە ب ناڤێ (پیرێکی زانا) ، کو ب زارێ (هەورامی و کرمانجیبا خوارو) د دیوانا ویدا بەرچاڤ دکەڤیت .

پیرێوی زانا

پیریۆ ریش چەرمە ، دونیا دیدەو ڕاس
زانا و فامیدە تەمام پیا خاس
ئاماو ، دیش وەچەم ، کەش و کۆو سارا
قەبرۆ شەهیدا ، جەدەگاو و شارا
دیم ، هەرەش پیما ، تا واچی فری
گرەوی و نالێ دەنگی بەرز چڕی
بە کام نەیاوێ چی کوردستانە
یەکجار فرێنی چی گۆڕستانە
خەفەتی فرەم پەی ئانیشانە
بە دەست و وێما ، نریەی نیشانە
ئازاو گەنجێما ، زیاد جەسەدی
کریێ دارەرە ، بە دەست و بەدی
پیرە شیعرا وانێ و گرەوێ
تاسۆش بیوە ، چاگە مەرد شەوی

(ژ دەسپێکێ پێنج دێر بۆ ژ بەرکرنێ نە)
دیوانا کاردۆخی : چاپا ئێکێ ١٩٧٨ بەغدا

ڕاڤەکرنا پەیڤان

فرێ	: زۆر ، پتر .
گرەوی	: دگریا .
چڕی	: هەوار کرن .
نەیاوێ	: نەگەهشتی .
پەی	: بۆ وی
ئا نیشانە	: بۆ ئەوانە .
ویما	: خۆمان .
نریەی	: هاتە دانان .
گەنجیما	: لاوی ، گەنجی .
بەدی	: خراپی .
ئاسۆش	: ئاگەهـ ژ خۆ نەما .
چاگە	: ل وێرێ .
مەرد	: مر .

مارف بەرزەنجی

ناڤێ وی (مارف) ە کورێ (شێخ عەبدولکەریمە) ، ژ بنەمالا شێخ حەسەنێ (قەرەچێوارین) ە ، ل هەیڤا شواتێ (١٩٢١) ز ل گوندێ (قادر کەرەم) ژ دایك بوویە ، هێشتا بچووك بوو، چوویە قوتابخانێ ، پۆلا چوارێ سەرەتایی ل قادر کەرەم تەمامکرییە ، پاشی هاتییە کەرکووکێ خوێندنا سەرەتایی و ناڤنجی و ئامادەیی ل کەرکووکێ ب دوماهی ئینایە ، ل سالا خواندنێ (١٩٤٤ - ١٩٤٥) ل کولیجا ماف (حقوقێ) هاتە وەرگرتن ، و ل سالا (١٩٤٨) تەمامکرییە و بوویە پارێزەر .

تێکوشەرەکێ ئازا و فیداکار بوو ، د زۆربەی راپەرین و خۆنیشاندانێن سالێن (١٩٤٨ - ١٩٥٢ - ١٩٥٦) پشکداری کرییە ،د ماوێ ژیانا خۆدا تووشی دەردەسەریێ و خۆڤەشارتنێ و دەربەدەریێ و گرتنێ بوویە .

پشتی شۆرەشا چواردەی تەمووزا (١٩٥٨) ز هاتە هەلبژاردن و بوویە سکرتێرێ ئاشتی خوازێن باژێرێ کەرکووکێ ، ل سەر داخوازییا جەماوەری ب سەرۆکێ شارەوانییا باژێرێ کەرکووکێ هاتە دامەزراندن . پشتی هەیڤ و نیڤا ب ئەگەرێ فتنە و شەڕ و پێکداادانان ل کەرکووکێ ل سالا (١٩٥٩) ز کو ل رۆژا ئاهەنگا بیرهاتنا ئێکێ یا شۆڕەشا چواردەی تەموزێ روودای ، هاتە گرتن و رەوانەی دادگەها عورفی کر و حوکمێ سێدارەدانێ ل سەر دا ، پشتی (کۆ دەتا) هەشتی شواتێ (١٩٦٣) ز حوکمێ سێدارەدانێ هاتە ب جھ ئینان و ل رۆژا (١٩٦٣/٦/٢٣) ل سێدارێ دا ، و گیانێ وی بوو ستێرەکا گەش ل ئاسمانێ کوردستانێ .

بەرهەمێن ئەدەبی یێن شێخ مارفێ هۆزانڤان و نڤیسەر و رۆژنامە نڤیس ئەڤەنە:

١- **هۆزان :** وەکی هۆزانەڤانەکێ بەرنیاس ل سەردەمێ دەرکەفتنا گۆڤارا (هیوا - شەفەق - رۆناهی) و پشتی هنگی رۆژناما (ئازادی) دەرکەفتییە و هۆزانێن خۆ بەلاڤکرینە .

٢- **گۆتار :** دوو جۆرێن گۆتاران نڤیسینە :-

ئـ : گۆتارێن گشتی ل سەر دیمکراسیێ و ئاشتیێ .

ب : گۆتارێن رەخنەیی و ڤەکۆلینێن ئەدەبی ، رەخنەگرەکێ ژیهاتی بوو ، گەلەك گۆتارێن رەخنەیی و ڤەکۆلینا ئەدەبی نڤیسینە و د رۆژنامە و گۆڤارێن کوردیدا بەلاڤکرینە .

٣- **چیرۆك :** شێخ مارف چیرۆکنڤیسەکێ ب شیان بوو ، چەند کورتە چیرۆك نڤیسینە وەك (ئاواز و کەباب - گای پیرۆز - شەتڵ - جەژنێکی شادی - نامەی سەرسنوور - سەر لە بەیانی نەورۆزێك) .

شێخ مارف رووناکبیرەکێ چالاك و زیرەکێ سەردەمێ خۆ بوو ، زمانێ (عەرەبی و تورکی و ئینگلیزی) دزانی . گەلەك بابەتێن ئەدەبی و کۆمەلایەتی (جڤاکی) و رامیاری وەرگێراینە سەر زمانێ کوردی .

دقادا رۆژنامەگەریێدا رۆژنامەنڤیسەکێ شارەزا بوو و ئەندامێ دەستەیا نڤیسەرێن گۆڤارا شەفەق بوو .

شێخ مارفی بەرهەمێن خۆ ب ناڤێ (پشکۆ) یان (شوان) بەلاڤ کرینە . ل سالا (١٩٩٣) ز بەرهەمێن وی هاتنە کۆمکرن و د پەرتووکەکێدا هاتنە چاپکرن ب ناڤێ (سەرجەمی بەرهەمەکانی مارف بەرزەنجی شەهید)

(ئەلف و بێ)

شێخ مارف بەرزەنجی

ژ (ئەلیفێ) هەتا (یێ) ، هەمی تشت ژێ پێکدهێن ، مە نەڤێت هەر ب گۆتن بیت بەلکی مە کریار دڤێت ، ژ ڤی دەرگەهی دێ گێر و گرفتێن دژوورارییا ژیانا خۆ ئاخڤین :

ئا - ئاو : کەمایەی ژیانە گەلێ جار ئەبێ بەهۆی زیان ، وەك لافاو ، ئەڵێن دەریا دەست کردمان بۆ دروست ئەکەن ، یەك لە دەربەندیخان ، ئەوی تر لە دوکان . ولاتەکەمان ئەمەی کەم بوو بۆ سەیران و ڕابواردن بەلام بەراوە خواکردەکانی شارەزووررو بتۆین و ڕانیەمان ڕۆ . دیارە بوون بێ چوون نابێ . کە دەریامان بوێ ئەبێ بەراومان بچێ . جا بڕوانە ئاوی چاوی خاوەن بەراوەکان کە ڕوویان ئەکا بە بەراو ، داخەکەم ئاوەکە سوێرە ، ئەترسم شەکری کارخانە دەس پێ نەکراوەکەی شارەزووریش بەر ئاو بکەوێ .

ئاگر : کە ئاومان وت ئەبێ ئاگریش بڵێین ، یادی بەخێر ئاگری خەڵووزو گڕی دار بەڕوو بەهەرزان و بە ئاسان دەستمان ئەکەوێ ، بەلام ئێستا عەلادینمان لێ بووە بە چرای عەلادین ، ڕووی بەفر سپی بێ ئەگینا چەقەی ددان وەك تەقەی دەنووکی لەقلەقی بەهار وا ئەبوو . وابزانم بەفر هەر بەشی کوردستانی ئێرانمان ئەکا . وەك بووبێ بە کفنی کەس و کارە لە ناو چووەکانمان بەدەس بوومەلەرزەو سەرماوە .

ئاسایش : که ئاوو ئاگر هەبوو پێویستی ئاسایشین ، بێ ئەم ، ئاگر ئەبێ بە ئاگری ژیان ، ئاویش بەروبوومی ڕەنج و کرداری هەمووان ئابا . لە خۆرهەلاتەوە تا خۆر ئاوا ئەلێن ئاسایش .
کوردیش ئەلێ : (شەڕ مەکەن و بێ داواش دامەنیشن) .
ب - بێ : ئەگەر بۆم بێ ، یا بۆم بهاتایە وانە ئەبووم ، زۆر کەس وا ئەلێ ، بابا گوڕ گوڕ یاخوا هەر گڕ بێ و گوڕەی بێ ، نەوتەکەی خوێنی گەشی ژیانمانە بینایی چاوەمانە ، بێ ئەو دنیامان تاریك و ماڵمان وێرانە .
برادەر : زۆرترین برادەری ئەمڕۆ هەر زمانییە ، تا لەڕووبن برادەرن ، پاشملەی یەکتری شتی ترن ، یا هەر برادەری پۆکەرن ، خۆزگە بێ درۆو دوو ڕوویی لەسەر بناغەیەکی ڕاستی و پاك برادەرایەتیمان پێك ئەهێنا ، ئەوسا ئەماندی برادەر لە برا باشترە .
ت - خەریك بووم بنووسم ترس باش نییە ، بەلام چاك بوو زوو دەستم گرتەوەو بیرم کەوتەوە کە دەردی ئێمە نەترسانە ترسان نییە .خوانە خواستە نالێم نەترسانەکەمان لە سەرچاوەیەکی ئازایەتییەوە هاتووە ، بەلکو نەترسانەکەمان منالانەیە ، گەلێ جار ئەگاتە ڕادەیەك لە وانەیەك ناوونیشان و شوێن و شێوەمان لە ناو بچێت و بسڕێتەوەو گەلێمان لە بەر پێ نەزانین پێ چاکە .
بۆیە ئەمەوێت بلێم : برا گەل بترسن و ترسان زۆر کەلکێ هەیە . ئەگەر ترس نەبێ قوتابی کۆشش ناکاو لە تاقیکردنەوەدا سەرناکەوێ ، هەر وەها لە ترسی برسێتی نەبێ کەس فرمان ناکا ، میللەتێکیش لە نەمان و لە ناوچوونی خۆی نەترسێ ، ناکەوێتە هەولێ خۆپارستن و بەهێزبوون پێشکەوتن ، لە هەموو کەس زۆرتر کورد

ئەبێ بترسێ پێویستە لە هەموو خشەیەك ڕاچلەكێت ، چونكە ماران گازە .

ح – **حكوومەت :** وەكو (ژان ژاك ڕۆسۆ) ئەڵێ : ئەو دەسگایەیە كە دەڵێن لە سەرتادا خەڵك بە ئارەزووی خۆیان بۆ پارێزگاری كردنی ژیان و ماڵ و سەربەستییان دایان مەزراندووە ، كەچی لە پاشاندا ئەو بە ئارەزووی خۆی لە گەڵێ شوێندا خەڵك لێ ئەخورێ لە ڕاستیدا ئەبێ هەموو ئامانج و تێكۆشانی حكوومەت بۆ كامەرانی و خۆش گوزەرانیی خەڵك بێ و بەیەك چاو سەیری هەمووان بكا . كە ئەو ئامانجەی لەبیر كردوو بوو بە بەردی سەر ڕێگای پێشكەوتنی خەڵك و دڕك و ئازار بۆ ژیانیان ، وەیا چینێك بۆ چینێ چەوسانەوە ، ئەوسا شایانی ئەوەیە ئەو دەسەلاتەی لێ بستێنرێتەوە و بدرێ بە دەستەیەكی ڕاست و دلسۆزتر بۆ خەڵك .

د – **دەردو دەرمان و دەستی بێگانە :** خەوالووی وامان هەن هێشتا خەو بەوەوە ئەبینن كە لە ناكاوا بێگانە بێ دەردی گەورەمان تیمابكا ، كورد ئەڵێ : (دەستی بێگا نە هەر بۆ مارگرتن باشە). وە هەر كەسێك دەستی بۆ دەمی خۆی نەباو هەر كەسێكیش بە هیوای كاسەی ماڵ هاوسێ بێ ، بەبێ شێو سەر ئەنێتەوە . كەوابوو هەر ئەبێ بە هیوای دەستی خۆمان لە رزۆكە تا لە دەستە گۆج لە رزۆك و چەپەڵەكان ڕزگارمان كا ؟

ر – **ڕێگا :** هەموو شتێك ڕێگای هەیە ، كەون ،ئاسمان ،ژیان ،زانستی ، سیاسەت ، جەنگ ، ئاشتی ، ڕۆژنامەچیتی ، ڕزگاری، ئەمانە هەموو لەسەر

دەستووری تایبەتیی بەندەو بۆ دۆزینەوەو لێ گەیشتن و پێگەیشتنی ڕێگای تایبەتیی خۆی هەیە .

ئادەمیزاد بە پێی پێویستی و داماوی خۆی لەگەڵ شوێن و کات و پلەی پێشکەوتنیا ئەم ڕێگایانە یەك لە دوای یەك ئەدۆزێتەوە بۆ کامەرانی خۆی ، بەلام ئەو ڕێگایەی ئادەمیزاد بڕیویەتی لە پێناوی ڕێگا دۆزینەوە دا زۆر دوورو سەختە ، بەناو لافاوی خوێن و عارەقا بە سەر بەردەبازی ملیۆنەها کەللەی مرۆڤی لە پێناو چوودا ، گەیشتۆتە ئەمڕۆمان . بۆ دۆزینەوەی ڕێگا ، ڕێگای هەر شتێك ، یا بلێین ئاشتی ، یا ئازادی ، یا نزیك کردنەوەی هاتوو چوو ، پێویستی چەند مەرجەکێن ، ئەبێ ژیانمان گەیشتبێتە ڕادەیەك ، داماوی دۆزینەوەی ئەو ڕێگەیە بێن ، وەك گوتوویانە داماوی و پێویستی دایە دۆزینەوەن ، تا زۆرترین خەلك نەکەونە ئاخ و ئۆف و خۆزگە خواستی بۆ شتێك بیر ناکەوێتە بۆ دەس خستنی .

ڕاڤەکرنا پەیڤان

ئامانەوێ	: مەنەڤێت ، ئەم ناخوازین .
ئەوێ	: دڤێت .
دەرگا	: قاپی – دەر – دەرگەھ .
گیروگرفت	: تەنگو چەلەمە ، تەنگاڤی .
مایە	: هۆ ، سەرچاوە ، ئەگەر.

زەریا : دەریا، بەحر .
کەم : کێم .
بەراو : بەرئاڤ .
خواکرد : خودێ کری .
خاوەن : خودان .
سویر : شۆر .
خەڵووز : ڕەژوو ، رەژی .
دەنووك : نکل .
بوومەلەرزە : بیڤەلەرز .
بەروبووم : بەرهەم ، متا .
هەمووان : هەمیان .
پاش ملە : نەکامی (غەیبەت) .
خوزگە : خۆزی .
بناغە : بنچینە ، بنواشە .
ناڵێم : نابێژم .
بسرێتەوە : ژێببەت، نەهێلیت .
مناڵ : منداڵ ، بچوك ، بچیك ، زارۆك .
تاقی کردنەوە : ئیمتحان ، ئەزموون .
ماران گاز : مارگەستی .
لە بیرمە : ل بیرامنە .

دەسگا : دەزگەه .

ئارەزوو : حەز .

ناکاو : ژ نیشکێڤە .

شێو : شێت .

هاوسێ : هەڤسوی .

تێبینی :- مامۆستا ب ئارەزوویا خۆ تنێ ئێك ژ ڤان بەشێن ئەڤێ پەخشانێ دێ ب قوتابییان دەتە ژ بەرکرن کو ب ڤی رەنگی دێ دابەش کەین :

١- ئا - ئاو .

٢- ئاگر - ئاسایش (پێکڤە) .

٣- ب بێ ، برادەر (پێکڤە) .

٤- ت - خەریك بووم بنووسم ....هتد .

٥- ح - حکوومەت .

٦- د - دەردو دەرمان و دەستی پێگانە .

٧- ر - رێگا .

ئەمین زەکی بەگ

مێژوو نڤیس و رووناکبیر و ئەدیب و گەورە پیاوێ کورد ، ناڤێ وی (محمەد ئەمین زەکی بەگ کورێ عەبدلرەحمانێ کورێ مەحموود) ە ، ل سالا (١٨٨٠) ز ل بازێرێ سولەیمانیێ ژ دایك بوویە ، ل سالا (١٨٩٢) ز چوویە قوتابخانەیا سەرەتایی و پاشی پشتی سالەکێ چوویە پۆلا دووێ یا قوتابخانەیا ئامادەییا سەربازی ل بەغدا ، پاشی خوێندنا سەربازی ل ئەستەنبۆلێ پایتەختێ دەولەتا ئوسمانی تەمام دکەت و دبیتە ئەفسەر د لەشکەرێ شەشێ ل سالا (١٩٠٢) ز دا .

د سوپایێ ئوسمانیدا گەلەك پایە و پلەیێن جۆرا و جۆر پێ هاتینە دان . پشکداری کرییە د شەرێ مەزنێ ئێکێ ل بەرەیێن جەنگێ ل عیراقێ و فەلستینێ و قەفقاسیا ، ئەندام بوو د کۆمەلەیا دەستنیشانکرنا سنووری ل ناڤبەرا دەولەتا ئوسمانی ل گەل رووسیا و بولگاریا ، ل سالا ١٩٢٤ ز هات بۆ عیراقێ بوویە مامۆستایێ قوتابخانەیا سەربازی ، چەند جارەکا پۆستێ وەزارەتێن جۆرا و جۆر پێ هاتینە دان هەر وەسا یێ بوویە نوینەرێ سولەیمانیێ د پەرلەمانێ عیراقێدا . ل سالا (١٩٤٢) ز دەستێ خۆ ژ وەزارەتێ کێشایە و ب ئەندامەتییا ئەنجومەنێ پیران مایە حەتا ژیێ (٦٨) سالیێ ل (١٠) ێ تەمووزێ سالا ١٩٤٨ ز دچیتە بەر دلۆڤانییا خودێ و ل (گردی سەیوان) ل سولەیمانیێ هاتە ڤەشارتن .

ئەمین زەکی بەگ هەر ژ بچووکاتیێ حەزا مێژوویێ و شینوارێن کەڤن هەبوو ، بەهرەیەکا زۆر ژ زانستێن عەرەبی و تورکی و فارسی

وەرگرتبوو ، شارەزایەکا باش د زمانێن ئینگلیزی فەرنسی دا هەبوو ، ب دەهان پەرتووك ب زمانێ تورکی ل سەر کاروبارێن سەربازی دانایینە ، ب زمانێ کوردی ژی کۆمەلەك پەرتووکێن مێژوویی دانایینە وەك :

١- خولاصەیەکی تاریخی کوردو و کوردستان .

٢- ناودارانی کورد (مشاهیر الکورد) ب زمانێ کوردی د دوو بەرگا دا دانایە .

٣- (تاریخی لیوای سولەیمانی) ب کوردی ل سالا ١٩٣٧ ل بەغدا چاپکرییە.

((ئەڤەژی نموونەیەکە ژ نڤیسینێن وی))

(زمانێ کوردی)

نەك زۆری خەلك بەلکو بەشی زۆری عولەماو موتەفەکریش لە خوسوسی کونهو ماهیەتی زمانی کوردییەوە یان بە تەواوی بێ خەبەرن وەیان زۆر خراپ تێ گەیشتوون . کە لە بابەت ئەم زمانەوە پرسیاریان لێ ئەکەی ئەلێن : ئەم زمانە کوردییە لەهجەیەکی تێکەڵ و پێکەڵی فارسییە و ئەسل و ئەساسێکی سەربەخۆو ڕێك و پێکی نییە ! . زاهر وایە سەبەبی جێگیربوونی مشابەهەت لە بەینی بەعزی کەلمات و ئەلفازی کوردی و فارسیدا ، وە دووەمیش ئیستعمال کردنی بەعزێ کەلماتی فارسی لە کوردیدا ، ئەگەر باش سەرنجی لێ بدەین ئەبینین کە لەیەك چوونی هێندێ کەلمەی کوردی لە فارسی نەتیجەی خزمایەتی یەکی بە قووەتی ئەم دوو زمانەیەو ئەم نەوعە مشابهەتە ل بەینی زمانە خزمەکانی تریشدا هەیە ،

ئینگلیزی و جەرمەنی و لاتینی چونکە هەموویان لە ئەسلێك - زمانی ئاری قەدیم) هاتوونەتە خوارەوە ، ئەبینین کە زۆر لەفز کەلیمەیان لەیەك ئەچن و ئەم لێکچوونە هیچ ساحب مێشکێکی شارەزای تووشی غەلەتێکی وا نەکردووە کە بلێ ئەسلی ئینگلیزی جەرمانییە وەیا لاتینییە بەلکو ئەڵێ : سەبەبی ئەم مشابهەتە دەلالەت لەوە ئەکا کە هەموو ئەم زمانانە لە ئەسلێك - کە زمانی ئاری یە - هاتوونە خوارەوەو کەلیماتی متشابهە یان کەلیماتی ئەسلیەن وە لە هەموویان ماوتەوەو کەمێك زۆرێك تەلەفوزەکەیان کۆڕاوە.

نازانم بۆچی (متفکرین) لە باسی زمانی کوردی و فارسیدا لەم حەقیقەتە لائەدەن و کوردییەکەمان ئەکەن بێچوویەکی لە ڕو لاوازی زمانی فارسی ؟ ! .

ئەگەر بە ئینساف لێکی بدەینەوە ئەبینین کە بەشی زۆر زۆر کەلیماتی کوردی لە شکل و تەلفوزدا لە فارسی ناکاو سەربەخۆیە ، (برژانگ ، سك ، دایك ، باوك ، کچ) واقعا لە بەینی (تووك ، لووت ، چەناگە ، کوڕی) ی کوردی و (موو - بینی) (زنخ - زنخدان) ، (مژە) ، (شکم) ، (مادر) ، (پدر) ، (دختر) ، (پسر) ی فارسیدا هیچ مشابهەتێکی لەفزی نابینرێ ، جا کەوا بوو ئەم کەلیماتانە ئەبێ لە دوای جوێ بوونەوەی قەومی کورد و فارس ڕەنگە ئەم حادسەیە لە عەسری نۆهەم وەیا دەهەمی پێش میلاد دا واقع بوو- ئیجاد کرابێ ئەو پێنج مشابهەتەی (تەلفوزی ، ئەساسی ، شکلی ، تەسریفی و نەحوی) کە لە بەینی کوردی و فارسیدا ئەبینرێ دەلیلی ئەوەیە کە ئەم دوو زمانە لە ئەسلێکی مەعلوم ،

که له پێش هجرەتیانا بۆ تەرەفی غەرب زمانێکی موشتەرەك بووە ، هاتووتە خوارەوەو هەر وەك زمانی ئەقوامی ئاری تر بەرە بەرە فەرقێکی کەم و زۆری تێ کەوتووە .

ڕاڤەکرنا پەیڤان

عولەما : زانایان .
متفکرین : خاوەن بیران ، خودانێت هزرو بیرا .
له خسوسوسی : دەر بارەی .
ماهیەت : کاکل ، جەوهر ، بنەڕەت .
کەلیمە : وشە ، پەیڤ .
ئەسلێك : ڕەگەز ، بنچینە .
غەلەت : هەڵە ، چەوتی .
حەقیقەت : ڕاستی .
تووك : موو ، می .
لووت : دفن ، کەپوو.
چەناگە : چەھ ، ئەرزینگ .
برژانگ : مژیلانگ .
حادیسە : رویدان .
عەسر : سەردەم ، چەرخ ، چاخ .

ئەڤ نڤیسینە ب ڤی رەنگی دێ هێتە ژ بەرکرن :

١- یان ژ (نەك زۆری خەڵك) حەتا (چونکە هەموویان لە ئەسلێك زمانی ئاری قەدیم هاتوونەتە خوارەوە)

٢- یان ژ (نازانم بۆچی (متفکرین) لە باسی زمانی کوردی و فارسیدا) حەتا (وەك زمانی ئەقوامی ئاری تر بەرە بەرە فەرقێکی کەم و زۆری تێ کەوتووە) .

پرۆفیسۆرێ کورد (د . کامیران بەدرخان)

د . کامیران ئەمین عالی بەدرخان ل سالا (١٨٩٥) ز ل ئەستەنبۆلێ ژ دایك بوویە . ژ بنەمالا بەدرخانیانە ، خواندنا خۆ ل ئەستەنبۆلێ ب دوماهی هێنایە ، پشتی سەرکەفتنا شۆرەشا (کەمالستان) و حاشاکرنا وان ژ هەمی مافێن کوردان ، سەرۆکێن کوردان ژ وەلاتی هاتنە دوور ئێخستن ، ئەمین عالی بەدرخان و کورێ وی (ئەحمەد سورەیا) چوون ل وەلاتێ (میسر) ێ ئاکنجی بوون ، کامیران و جەلادەت ژی چوونە ئەلمانیا و دەست ب خواندنا بلند کر ل کولیجا حقوقێ و باوەرنامەیا (دکتۆرا) وەرگرت ، پاشی ل زانکۆیا (سۆربۆن) یا فەرەنسی باوەرنامەیا بلندا فەلسەفە و ئادابێ وەرگرت . ل ئەوروپا تێکەلی دگەل گەلەك ژ ئەدیب و نڤیسەرێن ناڤدار کر وەکی (لوسی پۆل مارگرێت ، مارگرێت رۆدینکۆ) . گۆتار ب زمانێ کوردی و زمانێن دی د کۆڤارێن (هاوار و رۆناهی) دا بەلاڤەکرینە ، هەر وەسا هەلبەستێن نیشتمانی ژی ل ژێر ناڤێ (گەرۆك) بەلاڤ کرینە .

ل دەسپێکا سالا (١٩٤٣) ز دا ل (بەیرۆت) ێ حەفتەنامەیا (رۆژا نوو) وەشاندییە ، ل سالا (١٩٤٣) ز دا گۆڤارا (ستێر) دەرئێخستییە . ل سالا ١٩٤٧ ز چوویە فەرنسا و ل وێرێ (سازگەها لێکۆلێنێ یاکوردی) دانا و کوڤارەك ب ناڤێ (بولتە نامەرکەزا لێکۆلێنێ یا کوردی) دەر ئێخست . دوازدە سالان بێ پارە زمانێ کوردی ل پەیمانگەها زمانێن زیندوو وانە گوتینە و خزمەتەکا زۆر یا زمانێ کوردی کرییە .

د . کامیرانی گەلەك خزمەتا زمان و ئەدەب و دۆزا مللەتێ کورد کرییە . ل سالا ١٩٧١ ز بوویە ئەندامێ کارا یێ کۆرێ زانیاریێ کوردی ل بەغدا .ل سالا ١٩٧٨ ز ل پاریس پایتەختێ فەرەنسا دچیتە بەر دلوڤانییا خودێ و

ل سەر وەسیەتا وی مالێ وی هاتە تەرخانکرن بۆ دامەزراندنادەزگایەکێ رۆشنبیری و زانستی ب ناڤێ (بەدرخان - کوردستان) ،پشتی مرنا وی پەرتووکخانا وی پێشکیشی (ئەنستیتۆیا کوردی) ل پاریس هاتەکرن .

د . کامیران بەدرخان تێکوشەرەکێ سیاسی و روناکبیرەکێ ژیهاتی و مەزن بوو ، ژ بلی کوردیێ ، تورکی و عەرەبی و ئەلمانی و فەرەنسی و یۆنانی و ئینگلیزی و پۆلۆنی دزانی ، گەلەك بەرهەمێن هەین ل سەر (رێزمان - چیرۆك - ئەلفوبێ ...... هتد) هەر وەسا فەرهەنگەکا (کوردی - فەرەنسی) و (ئەلمانی - کوردی) دانایە .

لاوکێ من

گاڤا کۆ فەرمانا کوردان رابوو ئەم هێژ نوو زەوجی بوون . شەڤەکێ تۆ پڕ درەنگ مای و گاڤا تۆ هاتی مال ، ددەستێن تە دە تڤەنگەکە نوو و چەند سەد بەرک هەبوون . دلێ من ترسیا و ڕەجفی ، من ژ تەڕە ب دەنگەکی لەرزی دگۆت

- گورگین .... دیسان چ هەیە ؟

تە ل من هیڤینا چاڤان و ب کەسەرا دلان مێزەکر ، پاشی ب دەنگەکی خورت ل من ڤەگەڕاند .

- داوەت دەست پێ دکە .

دوەلاتی دە شەش مەھ شەڕەکی زۆر چێبو ، ژن بی بوون ، زارۆک سێوی مان ، کورد دەسپێکێ دە دوژمن شکاند ، لێ پاشی ب بێ بەختی هاتنە شکەستن .

گاڤا تو دشەڕ دەبوویی ، من ژ تەرە کورکەک ئانی ئێڤارکێ ، ئەز لبەر دەریێ مالێ سەکنی بووم ، چاڤێن من لێ ڕێ بوون . من دیت تۆ هاتی ، هەردوو دەستێن تە بخوین بوون ، دسەر سینگاتە دە برینەکە کوور و ڤەکری هەبوو ، تە .. ئەز همێز کرم و نەکۆت عەسکەرێن دوژمن دسەر شۆپا من دە نە ، باوڕکە نهۆ ئەوێ بێن و من بگرن ، مەگری !!! تنێ ڤی دەمی ژ بیرا مەکە . پاش تو ب گاڤێن لەز چویی سەر دەرگۆشا کوڕێ خوە ئێ پێنج مەهی (تاجین) و تە ئەو هلانی و ژیرا گۆت .

- تاجین !! دلێ تە ژ بوو نا ئاریکارییا کوردستانێیە . خوینا تە ژ بوونا شەڕو ڕژاندنێیە . تە کوڕێ خوە دکر ناڤ دەرگۆشێ و عەسکەرێن دوژمنان دکەتن هندرێ مالێ ...

لاوکێ من ! ئیرۆ پێنج سال ڤەدیاینە کۆ ئەم ژ هەڤ دوور هاتنە ئێخستن . تۆ نهۆ دکۆر تالکێ دە ب سەد جامێرێن کورد ڕا دکەڤی .

خوە دزانە ... چەرمێ ڕوو وسنگاتە پر چفی و لاشێ تەڕزیبایە .لێ گورگین . بزانە کۆ هەر شەڤ بەری هەڕە ڕاکەڤە کوڕێ تە تاجین زەند و دەستێن خوە ئێن تەڕ داڤێژە سەر ستۆیێ من و ب چاڤێن خوە ئێ زەلوول و ب کەسەر ل من مێزە دکە، من ماچ دکە ژ من ڕە دبێژە:

- دایێ ! .... دایکا من باڤێ من ڕە بنقیسینە کۆ مەزن بوومە . دلێ من ژ بۆ هەژکرنا کوردستانێیە . خورتییا ژ بوونا ئاریکارییا کوردستانێیە ، خوینا من ژ بۆ شەڕو ڕژاندنێیە !!!

لە (د وەلاتی دە شەش مەهـ شەڕەکی زۆر چێبوو) لەبەر دەکرێ تا (تەکوڕێ خوە دکر ناڤ دەر گۆشێ و عەسکەرێن دوژمنان دکەتن هندرێ مالێ)

د. کامیران عالی بەدرخان

هاوار ژمارە (٤) بەریەڕ ٦

٣ێ تیرمەهێ – ئێک شەمب – ١٩٣٢

ڕاڤەکرنا پەیڤان

شۆپ	:	دەوس ، شوین پێ .
همێز	:	همبێز ، باوەش کرن ، ئامێز .
دەرگۆش	:	لاندك ، لانك .
پرچڤی	:	نڤست (چرمسی) .
کەتن هندرێ مالێ	:	هاتنە ژوورڤە .
هندر :	:	دناڤ دا.

ژن بی بوون: بوونه، بی ژن.

مەگری : نەکە گری .

کۆرتالك : چال .

هلانی : ڕاکر، هەلگرت .

ئاریکاری : هاریکاری .

قەدیاینە : بۆرینە / قەتیاینە .

بولتەنەك : گۆڤارەك وەرزیی .

مێزدەکە : دنێرێت ، سەحدکەتێ.

زەلوول : مل کەچ .

داڤێژە : ئاڤێتە : دهاڤێتە .

باڤ : باب .

هەژکرن : حەز ژێ کرن.

داوەت : شایی یە (لێرە مەبەست پێ شەڕە) .

سادق بەهائەدین

١٩١٨ - ١٩٨٢ ز

ل سالا ١٩١٨ ز ل باژێرێ ئامێدیێ ژ دایك بوویە ، ل بەراهیێ ب خواندنا ئایینی دەست پێکرییە ، پاشی چوویە قوتابخانێ ، قوناغێن خواندنا سەرەتایی و ناڤنجی و ئامادەیی سەرکەفتیانە بوراندینە ، ل خانەیا بلند یا ماموستایان ل بەغدا هاتە وەرگرتن ، و ل سالا ١٩٤٤ز دەرچوویە ، و بوویە ماموستا ل قوتابخانێن ناڤنجی و ئامادەیی ، دەمەکێ زور ل گەلەك باژێرێن عێراقێ ماموستا بوویە .

ڤی نڤیسەری هەر د کەڤندا خو ب خواندنا گوڤارێن (هەوار) و (گەلاوێژ) مژویل دکر ، ڤان گوڤاران کارتێکرنەکا زور کرنە سەر رەوشا وی یا رووناکبیری و ژێدەرێ هاندانا وی بوون بو نڤیسینێ . گەلەك گوتار و نڤیسین د گوڤار و روژنامێن کوردیدا بەلاڤەکرینە ، ئەندام بوو ل کورێ زانیاریێ کورد و دەمەکی ژی وانەبێژ بوو ل پشکا کوردی ل کولیژا ئادابێ ل زانکویا بەغدا . ل سالا ١٩٨٢ ز چوو بەر دلوڤانیا خودێ . بەرهەمەکێ زور لدویف خو هێلایە ، یێن گرنگ ئەڤە بوون : -

١- ئیدیەمێت کوردی ١٩٧٣ .

٢- دیوانا مەلایێ جزیری ١٩٧٧ .

٣- دیوانا پرتەوێ هەکاری ١٩٧٨ .

٤- نەو بەهارا سەیدایێ مەزن ئەحمەدێ خانی ١٩٧٩ .

٥- هوزانڤانێت کورد ١٩٨٠ .

٦- خان و مان ١٩٨١ .

٧- مەولیدا مەلایێ باتەیی ١٩٨٢ .

٨- رێزمانا کوردی .

ئەڤە ژی نموونەکە ژ نڤیسینێن وی .

((سیامەند بازرگانەکێ مەزن بوو ، گەلەک ب راهاڤێژ بوو . خەلکێ بازێری ب جارەکێ سەر تێ دکر ، هەمی پێدڤیێن خۆ ژێ دکرین ژ بەر کو مرۆڤەکێ راستگۆ ، چاڤ ڤەکری ، ئاخفتن خۆش ، دەستگر ، خێر خازو جامێر بوو ، دلێ کەسێ نەد هێلا دەست گرتن دگەل ژارو دەست کورتان دکر ، ژ بەر ڤێ چەندێ گەلەکێ ژ جهێ خۆدا ناڤدار بوو ، بەلێ لسەر جامێری و خۆش مرۆڤییا وی ژی ڕا ، خودێ ژ رەنگ نەدیتبوو چو بچوویک نەبوون)) .

(نڤیسین هەمی بۆ ژ بەرکرنێیە)

سوارەی ئیلخانی زادە

١٩٣٧ - ١٩٧٦

ئەڤ شاعرێ نویخازێ رۆژ هەلاتا کوردستانێ ناڤێ وی (سوارە) یە و (کورێ ئەحمەد ئاغایێ ئیلخانی) یە ، ل باژێرێ بۆکان هاتییە دونیایێ ، خواندنا سەرەتایی و ناڤنجی ل سەقز و بۆکان و تەهران تەمامکرییە ، و پاشی چوویە کولیژا ماف ل زانکۆیا تەهرانێ .

(سوارە) تنێ د ژیێ زارۆکینییێدا خۆشی برییە ، پشتی وێ و ژ بەر نەخۆشی و بن دەستیا نەتەوەیا وی گەلەك ب خەم و کۆڤان دکەڤیت . ل سالا (١٩٦١) بوویە ئەندام ل ئێکەتیا خوێندکارێن کورد ل زانکۆیا ئیرانێ .

د هێرشەکا مەزنا گرتن و راهێنلانێ یا پولیسێن (شاە) ی ، (سوارە) ژ هاتە زیندانکرن ل پشکا گرتیخانا سیاسی ل ئیرانی .

پتریا هۆزانێن (سوارە) ی بەحسێ دلداری ، کۆمەلایەتی ، نیشتمانییێ دکەن ، و ب دوو شێوا یێ کەڤن و نوی هۆزان ڤەهاندینە ، ب راستی هۆزانێن وی گەلەك تەڕ و شرین و رەهوانن و ب پەیڤێن جوانێن کوردی هۆزانێن خو ڤەهاندینە ، ژ بلی پەخشان و هۆزانێ (سوارە) ی چەند چیرۆك نڤیسینە وەك : لاس و غەزال و ئافرەت و سەیدەوان و قاسپەی کەو .

(سوارە) ی ئیلخانی ل ژیێ سیە و نەھ سالیێ و ل سالا ١٩٧٦ ل تەهرانێ دچیتە بەر دلۆڤانیا خودێ و تەرمێ وی دبەنە بۆکان ، و ل وێرێ دهێتە ڤەشارتن .

شـــــار

گولم . دلم پڕە ل دەرد و کول
ئەلێم بڕۆم لە شارەکەت
ئەلێم بە جامی ئاوی کانیاوی دێیەکەم
عیلاجی کەم کولی دلی پڕم لە دەردی ئینتیزارە کەت
وەڕز بوو گیانی من لە شار و هارە هاڕی ئەو
لە ڕۆژی چلکنی نەخۆش و تاو یادی شەو
ئەلێم بڕۆم لە شارەکەت
لە شاری چاو لە بەر چرای نیئۆن شەوارەکەت
بڕۆمە دێ کە مانگە شەو بزێتە ناو بزەم
چۆن بژیم لە شارەکەت
کەپڕ بە دل دژی گزەم
لە شارەکەت ، کە ڕەمزی ئاسن و منارەیە
مەلی ئەوین غەوارەیە
ئەلێی ل دەوری دەست و پێم
ئەوەی کە تێل و تان و ڕایە لە ، کەلەپچەیە
ئەوەی کە پەیکەرە میسالی داوەلە
لە شارەکەت کەمەندی دووکەلە
کە دێتە دەر لە مالی دەولەمەند
بە دارە تەرمی کووچە تەنگەکانی شارەکەت

رانەهاتووە لەشم

بناری پڕ بەهاری دێ

ڕەنگی سوور و شین ئەدا

لە شیعر و عاتیفەی گەشم

ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت گوڵم

(ژ دەسپێکێ هەتا ئەوەی کە پەیکەر

میسالی داوەڵە .... بۆ ژ بەرکرنێیە) .

راڤەکرنا پەیڤان

گوڵم : خوشتڤیا من .

نویخاز : رێبازا نوی .

کول : ئێش و ئازار .

تاویاد : تاوولەرز .

نیئۆن : گلوپا نیونێ .

شەوارە : روناهیەکا دژوار کو چاڤ ژ بەر ڤەنابن .

بزێتە : ب زێت ، دەرکەڤێت .

گزە : خوشی و شادی .

ئەوین : ئەڤین .

غەوارە : بیانی ، نەنیاس .

داوەڵ : کالکەکا مەزن ، پێلاڤەکا مەزن .

کەمەند : زنجیر ، وەریس کو خەلك پێ دهێنە گرتن .

عاتیفە : هەست .

ئەحمەد دلزار

ناڤێ وی (ئەحمەد کورێ موستەفا حەمە ئاغایێ حەوێزی) یە ، ل سالا (١٩٢٠) ل باژێرێ کۆیە ژ دایك بوویە ، هەر ل دەسپێکا ژیانا خۆ حەز ژ خواندنێ کرییە ، دژیێ لاوینیا خۆدا کەفتە خەباتا نیشتمانپەروەریێ ، ب ڤێ رێکێ زیندان و ئێش و ئازار و ئەشکەنجەدانەکا زۆر دیتییە ، شاعرێ خەبات و ژیانێ گەلەك باش د وێ گەهشتییە کو دڤێت خەبات بۆ مللەتی بیت ، ژ بەر هندێ دێ بینین کو شعرێن خۆ دێختە چارچۆڤەکێ وەسایێ شعرێ کو پترپا زەحمەتکێشان تێبگەهن ، و بکەنە ستران ، و سروودا کاروانا خەباتا خۆ، وەك دبێژیت :

کارکەرین جەنگاوەرین   رەنج بەرین تێکۆشەرین

شعرێن وی بەحسێ مێژوویەکا خویناوی یا رێکخراوا تەخا کرێکارێن عێراقێ ب گشتی و کوردان ب تایبەتی دکەت ، چنکو دلزار دناڤ وێ ژیانا دژوار دا پەروەردە بوویە ، دلزاری دەستەکێ بالا هەبوو د وەرگێرانێدا ، ئەڤەژی ژ ئەنجامێ زیرەکی و شارەزایا شاعریە د زارێن کوردی و ئەدەبێ بیانیدا ، گرۆڤێ مە ژی بۆ وێ چەندێ : -

١- گەنجینە :- کۆمەلەکا چوارینێن بابە تاهیرە کو ژ شێوێ لوڕی کرییە زارێ کرمانجییا خوارێ .

٢- پێکەنینی بەهار :- پشکەکە ژ وەرگێرانا شعرا شاعرێ بناڤ و دەنگێ فەرەنسی (ڤیکتۆر هیگۆ) بۆ سەر زمانێ کوردی کو دەسپێکا وێ دبێژیت:

واگەڕانەوە ڕۆژە درێژەکان بەجۆش و خۆشی ڕووناکی پەخشان
ئەمەیە بەهار ئازار و نیسان هاتن پێکەوە ڕوو خۆش خەندان

دوو بەرهەمێن ئەحمەد دلزاری هاتینە چاپکرن ب ناڤێ (ئاوازی ئاشتی) و (خەبات و ژیان) . دلزار هەر ئەو شاعر نینە کو شعرێن وی هەر بۆ مەرەما سیاسی هاتبنە تەرخانکرن ، بەلکی شاعری سروشت و بەهار و دیمەنێن جوانێن کوردستانێ ژی کرینە هێڤێنێ شعرێن خۆ ، ئەڤ هەستێ نازك و سۆزا بەرزا شاعری ، د شیعرا (مانگی گولان) دا دەردکەڤیت :

مانگی گولان

١- مــــانگی گـــــوڵانە گـــورەی بەهــــار
زەمیـــن ســـــەراپا بـــــاخ و کـــــولزارە
٢- مــــافووری ســـــەوزی هــەردان گوڵ گوڵە
گـــــوڵشـــــەن بەجـــــارێ پڕ لە بـــولبولە
٣- ســـەراپـا شـــاخ و بــــاخ و دۆڵ و دەشت
چـــاو ئەنـــدازێکن لە باخچەی بەهەشت
٤- پۆلێ کـــــــەنیشـــک و دەســـتەی دڵداران
هـــــاتو چۆیـــــانە لە نێو گـــــوڵزاران
٥- منـــــدالی ورد وێنـــــەی کـــــارژۆڵان
پەرت و پەخشـــانن لە نـــاو مێرگـــوڵان
٦- گەلەی گاکێوی و کەروێشک و ئاسکان
پەرتـــانن بەدەم هـــەڵدێر و باســـــکان
٧- ئاوی کانیـــا وی ســــارد و ســـازگـــار
لــە ژێر و قــەدی کــێوان دێـــتە خــوار

٨- لــــه لایـیّ شـــه‌پۆڵ شڵه شڵپ ئه‌کـــا
له لایێ ئـــاگـــر کڵپه کڵپ ئه‌کـــا

٩-لایه‌کـــیش گـــردو هـــه‌ورازو ڕازه
دامێنی جێگــــــه‌ی یـــــاریی ســـێبازه

١٠- ورد و درشـــــــت و کـــــچ و ژن و ژاڵ
منداڵ و گــــــه‌وره ، پیاو و کوڕ و کاڵ

١١- گشتی سه‌رخۆشی جوانیی ســــــروشتن
به‌رانبه‌ر نه‌غمـــــه‌ی بـــولبولان وشـــــتن

(پینج دێر بۆ ژبه‌رکرنێنه)

ڕاڤه‌کرنا په‌یڤان

مانگی گوڵان : هه‌یڤا نیسانێ .
گوڕه‌ی به‌هار : گه‌شبوونا به‌هارێ .
چاو ئه‌ندازه : دیمه‌نکێ دلڤه‌که‌ر .
پۆلێ که‌نیشك : کۆمه‌له‌کا کچان .
په‌رت و په‌خشان : به‌لاڤ بووینه .
ئاسکان : ئاسك ، غه‌زال .
باسکان : باسك ، باسکێ چیا .
کڵپه ئاگر : گوریا ئاگری .
سێبازه : سێگاڤ (یاریه‌کا کورده‌واریه)
وشتن : هه‌ستیارن .
هه‌ردان : ئه‌رد .
گوڵشه‌ن : گوڵزار .

گەلە : گەلەك

پەرتانن : بەلاڤن

بۆزانین :-

ناڤێن مەهێن کوردی یێن شێوەزارێ کرمانجییا ژووری :-

١ - **وەرزێ بەهارێ :-** نەوروز ، نیسان ، گولان .

٢ - **وەرزێ هاڤینێ :-** خێڤە ، تیرمەه ، گەلاڤێژ .

٣ - **وەرزێ پاییزێ :-** کەوچەرین ، چریا ئێکێ ، چریا دووێ .

٤ - **وەرزێ زڤستانێ :-** بەفر بارانا ئێکێ ، بەفر بارانا دووێ ، ڕەشەمێ .

ناڤێن مەهێن کوردی یێن شێوەزارێ کرمانجییا خوارێ:-

١ - **وەرزێ بەهارێ :-** نەورۆز ، گولان ، جوزەردان .

٢ - **وەرزێ هاڤینێ :-** پووشپەر ، خەرمانان ، گەلاڤێژ .

٣ - **وەرزێ پاییزێ :-** ڕەزبەر ، گەلا ریزان ، سەرماوەز .

٤ - **وەرزێ زڤستانێ :-** بەفرانبار، ریبەندان ، ڕەشەمێ .

ئەو ژێدەرێن بۆ نڤیسینا هەردوو بابەتێن

رێزمان و ئەدەبێ مفا ژێ هاتیە وەرگرتن :

١- رێزمانی کوردی - ئاو ، د . ئاورەحمانی حاجی مارف

٢- ئاواو دەستوورا زمانێ کوردی ، جگەرخوێن

٣- رێزمانی ئاخاوتنی کوردی ، کۆڕی زانیاری کورد

٤- رێزمانی کوردی ، صادق بهاالدین

٥- رێزمانی کوردی ، پ ، کوردۆییف ، د . کوردستان موکریان ژ روسی کریە کوردی .

٦- رێزمانی کوردی ، نوری عەلی ئەمین

٧- دیوانی پێنچوین ، کۆمکرن و ئامەدکرنا ، ئومێد ئاشناو عبدالکریم موفتی

٨- یادی موفتی ، کۆمکرنا بورهان قانیع

٩- ئەسیری شاعیرێکی شۆڕشگێری ، قوناغی دوای حاجی قادری کۆییە ، جەبار جەباری .

١٠ - سەرجەمی بەرهەمەکانی : شەهید مارف بەرزنجی ، کومکرن و رێکخستنا سامان مارف بەرزنجی و عمر معروف بەرزنجی .

١١- دیوان دلدار .

١٢- دیوانی کاردۆخی .

و کەلەک ژێدەرێن دی ژی ....

﴿پشکا خوێندنێ﴾

١ - شێخ مەحموودێ نەمر .
٢ - هەردەم ب ژیانی پێبکەنە .
٣- زانست تشتێ سەیر ڤەدبینیت .
٤- مۆسیقا .
٥ - چەوا دێ خوینی و دێ چ خوینی ؟ .
٦- شکەفتا شانەدەر .
٧- ئەدیسۆن .
٨- ئێکێ ئەیارێ .
٩- هەلەبجەیا شەهید .
١٠ - شۆڕەشا مەزنا ئەیلولا ١٩٦١ ز .
١١ - خێزانەکا ئاوارە .
١٢- بەردە ڤارەمان .
١٣- دهۆك .
١٤- ئافرەتا کورد .
١٥- تەلەڤزیۆن .

شێخ مەحموودێ نەمر

ژ گۆتارەکا (مەحمود ئەحمەد)

ب دەستکاری

نامەوێ ژینی ئەسارەت ، بەسمە عومری گومرەهی
نای کەمە سەرخۆم بەدەستی مودەعی تاجی شەهی
قەت بە ئەمری دوژمنـــانم نامەوێ فەرمـــاندەهی

نوربەخشی[۱]

((... لە ناوچەی پیلان و پرۆژەی چەپەڵی بێگانەدا ، کە وەك دوومەڵی تەقیو لەم سەر بۆ ئەو سەری وولات زووخاویان لێ دەتکا ، ئەو وولاتەی کە شەڕو چاوچنۆکیی ئەوان لە پەل و پۆی خستبوو ، هەمیشە بەبێ ئاسوودەگی و حەسانەوە و چەمانەوە تێ دەکۆشاو بێ ووچان بۆ پێشەوەتر و بەبێ کۆڵدان بەرەو ئامانجی پیرۆزی خۆی و گەلەکەی کە ئازادکردنی کوردستان ئازیز بوو هەنگاوی دەناو پەلی دەهاویشت ، بێ ئەوەی بسلەمیتەوە ، هەر بەو ئایینەوە حەفتا ساڵی بردە سەر، کە مێژوو شاهیدی لاو چاکی و هونەرمەندی و قارەمانیی ئەو سالانەی خۆی و گەلەکەیەتی .

بپرسە لە سوپێرەکانی (ناڵەشکێنی) لە بۆکان و ئێسك و پۆستی سۆلداتی قەیسەری رووس ، بپرسە لە هۆڕاوو دەشتەکانی شوعەیبە و

(۱) (نوربەخشی) نازناڤێ شاعیرانەیی شێخ مەحمودێ نەمر بوو ، ب کوردی و فارسی شیعر هەیە .

لاکی بۆگەنی تۆپیوی ئینگلسی نەگریسی نامەرد . بپرسە لە پیران و مەریوان . بپرسە لە سورداش ، ئەشکەوتی جاسەنەو فرۆکە ڕەشەکە .بپرسە لە دەربەندی بازیان و دەشتە تاڵ و گرێزە و کەناروێ و ئاو باریك . بپرسە لەو بۆمبە هەرە گەورانەی ئەو زەمانە . بپرسە لە شاخ و کێوو دۆڵ و شار و دارستان و ئەشکەوتەکانی کوردستان و مێژووی دوژمنانی خوێن ڕێژ وەلامت ئەدەنەوە . بۆتی دەرئەخەن کە چ پاڵەوانێك بوو ، چ ڕۆڵەیەکی کورد بوو، کە کوردستان شانازیی پێوە بکا ، تاکو ماوە ناحەق نییە ، ئەگەر وەلامت وەرنەگرتەوە بپرسە لە (بەردەقارەمان) ، لە هیندستان و کوێت و بەغدا و ناسریە و ڕومادی و داریکەلی ، کە تا چ ڕادەیەك تواناداروو لێبڕاوو خۆڕاگرو نەچەماوەبوو . بپرسە لە ساڵی ١٩١٨، قارەمانی سۆڤێتی مارشاڵ (بۆدیۆنی) وەلات ئەداتەوە ،کەوا بۆچی پەناو هانای بردە بەر شۆڕشگێڕانی ئۆکتۆبەری مەزن کە داوای یارمەتی و کۆمەکی لێ کردن ، پێت دەڵێت، بۆ ئازادکردنی کوردستان بووە .

بپرسە لە کارەساتی مووسڵ ، بۆت دەگێڕێتەوە کە ئەو خوێنە پاکانە چۆن لە ڕێی ئازادیی کوردستان و سەربەخۆیی و وەلات پەرستی دا بەدەست دوژمنی نارەزا بەو ئایینە بە ناحەق ڕژێنرا .

بپرسە لە سەرۆکی دادگای سوپای ئینگلیز لە ٢٥ی تەمووزی ١٩١٩ دا بۆت دەگێڕێتەوە بۆ چ فەرمانی بە خنکاندنی ئەو قارەمانە نەمرە دا پێت دەڵێت لە بەر ئەوەی داوای ئازادی کوردستانی دەکردو

ڕێگەی نە ئەدا سوپای ئینگلیز و خوێن مژەکانی دەم بنێنە سامانی وولات جەرگی گەلی کوردەوە .

بپرسە لە مەیدان و بانە و دۆزەخ دەرەوە نەڵێن و کۆنە شار و خۆی و سەلماس و چاریە و دەشتی مەرگەوەڕ و تەر گەوەڕو لاجان ، بەڵێ بۆچی ماڵ و منداڵی شیخ مەحموودی پێوە بەستراوانیان گەیشتنە لای ئێوە ؟ وەلامت ئەدەینەوە ، ئەگەر هەر نەبوو زێوەری شاعیری کورد ئامادەیە وەلامت بداتەوە ، چونکە لە گەلیان بوو .

پێت دەڵێت لەبەر داواکردنی ئازادی و سەربەخۆیی خواستن و رازی نەبوونی داگیرکەرانی ئینگلیز بوو وامان بەسەر هات .

بپرسە لە نەخۆشخانەی بەغداو بلێ : بوچی ئەو قارەمانەتان بە پیری و چوونە سالی عومرەوە کوشت ؟

(بپرسە لە رژێم نۆکەرو یا ساوڵ کە بۆ چ تەرمی ئازداری ئەو رابەرەتان گوللە باران کردو بە مردوویی برینداریتانکرد ؟) بۆت دەگێڕنەوە کەوا (لە ژیان و مردندا) ترسێکی گەورە کۆسپێکی سەخت بوو لە رێی ئازاردان و چەوساندنەوەی بێ نەوایانی کوردا ، کەوایان دەزانی بەوە رێیان بۆ بەرللا دەبێت ، دەتوانن بکەونە جلیت بازی . بە بیریانا نەدەهات کە ئەو زنجیرە دەپچرێت و ئەلقەکانی لە یەك دەترازێن و شۆڕشی چواردەی تەمووزی دێتە بەرەوە تەخت و تارجیان تێك ئەدات . بەڵێ قارەمانی نەمر ، رۆڵەی نەتەوەی کوردی نەبەزو چقلی چاوی دوژمنان، بە ئاوێکی ڕشتی کە تا وەلاتێکی ئازاد و گەلێکی شادی پێ

دەگات وشك نەبێتەوە ، مێژووی کوردی سەربڵند و خاوێن کردەوە و هیواو ئایینی گەلی تازە کردەوە .

ئەگەر بەهۆی زوڵم و زوورداریی داگیرکەران و ناتەواوو خۆ پەرستەکانی ناوخۆی نۆکەرو هەلکەوتی جوگرافیی وەلاتەیەوە سەرنەکەوتبێت و نەگەیشتبێتە ئامانج و غەدر لێ کراو سەری نابێتەوە . هەر گیز غەدر ناتوانێت لە شەخسیەتی ئەو کەم بکاتەوە و ئالایەك کە هەڵی کردووە بینەوێنێ . ئەو ئالایە هەمیشەو بە درێژایی ژیان و مێژووی کوردستان بە بەرزییەوە دەشینێتەوەو بە شانازی و یەر بڵندی بەهیواو سروودی خۆشنوودی کورد دەلەرێتەوە .

تا کوردیش ما بێت ، یادی (شێخ) ی نەمر و قارەمان لە دلیدا دەمێنێت و کە سەیری شاری هەڵەت و قوربانی دەکات ، دێرە شیعرەکەی (حەمدی) دەڵێتەوە :

وەك مەدینە بێ نەبێ بێ ، یا نەجەف بێ بێ عەلی
شاری (غەزنە) ش ئێستە بێ مەحموودە وەك داریکەلی

ڕاڤەکرنا پەیڤان

ناوچە : هەرێم ، دەڤەر .

چەپەڵ : پیس ، قرێژی .

بێگانە : بیانی .

تەقیو : پەقی .

چاوچنۆکی : رەزیل ، چاڤ برسی .

ئاسودەگی : تەناهی .

بێووچان : بێ وەستیان ، بێ بێنڤەدان .

بۆ پێشەوەتر : پێشڤەتر .

ئامانج : ئارمانج .

هەنگاو : پێنگاڤ .

بسلەمێتەوە : ڤەچنقی .

پێوە بەستراو : پێڤە گرێدای .

ئاین : ڕێگە ، رەوشت .

سوپێر : سەنگەر .

ئێسك : ئێسقان هێسك ، هەستی .

پۆست : پێست ، چەرم .

سوڵدات (ب ڕووسی) : سەرباز.

لاك : کەلەخ .

تۆپیو : فەتسی ، مرار بوو .

واشە : تەیرەکێ مەزنە وەك بازی یە .

شاخ : چیا .

دۆڵ : نهال .

شار : باژار ، باژێر .

ئەشکەوت : شکەفت .

خۆڕاکر : خۆراگرتی .

کۆمەك : یارمەتی ، هاریکاری .

بڵێ : بێژە .

ئامادەیە : بەرهەڤە.

بێ نەوایان : بەلەنگازان .

هەڵکەوت : بار ، وەزع .

لە پەل و پۆی خستبوو : ژ بزاڤ و لڤینێ ئێخست بوو .

بۆتی دەرئەخەن : بۆتە ئاشکرادکەن .

وامان بەسەر هات : هوسا ب سەرێ مە هات .

جلیت بازی : جۆرە یارییەکە .

دان و ستاندن :

١) دڤێ نڤیسینێدا ناڤێ گەلەك جهان هاتییە ، هندەك ژ وان ل كوردستانا عیراقێ نە ، و هندەكێن دی ل باشورێ عیراقێ ، و هندەكێن دی ل كوردستانا ئیرانێ و هندەك جهێن دی . ئەڤان ناڤان چ پەیوەندی ب مێژوو و خەباتا شێخێ مەزن ڤە هەیە ؟ ژ مامۆستایێ خۆ بپرسە .

٢) هۆزانا كیژ هۆزانڤانی تە ژ بەرە كو باسی شێخ مەحموودێ نەمر بكەت ؟ دپەرتووكخانا بازێرێ خۆدا لێ بگەرێ .

٣) نڤیسەر د ئەڤی دەقیدا كارێ (بپرسە) دادنیتە پێشییا ڕستێ ،ددەمەكیدا پێدڤی یە كار بكەڤیتە پاشیا ڕستێ د ڕستەیا زمانێ كوردی دا ،تۆ دزانی بۆ چی ؟

بۆ وێ چەندێ یە دا گرنگیێ بدەتە وێ پسیارێ ، ڤیجا تۆ ژ مامۆستایێ خۆ بخوازە كو پتر ل سەر ڤێ پێشی و پاشیێ باخڤیت .

هەردەم ب ژیانێ پێبکەنە

ئەگەر یێ رووخۆش بی ، و ل بەرامبەری ژیانێ بکەیە کەنی ، و هەردەم یێ رووناك و گەش بین بی ، هیڤیا ب دەسڤەئینانا ئارمانجان دێ پەیداکەی ، و دێ پشتاتە ب سەرکەفتنێ موکم بیت ، و بۆ خێر و خۆشیا خۆ و یا خەلکی باشتر دێ هزرێ کەی ، لێ ئەگەر یێ روو نەخۆش و ئەنی گرێ و پوسیدە بی ، و هوسا بزانی کو دنیا یا ب سەرتەدا کەفتی ، هەردەم یێ تاری و رەش بین بی ، ئارەزوو و هیڤی و ئارمانجێن تە ئێك ل دویڤ ئێکێ دێ مرن ، و هەردەم دێ یێ لەنگ و کێم بزاڤ بی ، و دێ سەرێ تە یێ تێك شێلای بیت . و ب ڤی رەنگی نە تۆ خێرو خۆشیێ ب خۆ دبەی و نە خەلك ژی سوود و مفای ژ تە وەردگرن ، بەلێ ئەو کەسێن هەردەم بۆ ژیانێ دگرنژن کارێن هەرەمەزن ب دەستڤەدهێن ، چونکە نە تەنگاڤی و ئالۆزی ئەوان سست دکەن ، و نە بارێ گرانێ ژیارا رۆژانە دەست و پێت وان گرێ ددەن .

باوەربکەن ئەگەر ڤێگاڤێ ژمن بپرسن : تە پارە و مالێ دنیایێ دڤێت ، یان دلنیایی و دل و دەروونەکێ ب کەیف و روویەکێ گەش و دەڤەکێ بگرنژین ، ئێکسەر بێی گیروبوون دێ بێژم دلنیایی و رووگەشی . چونکە پارە و مالێ دنیایێ دگەل خەم و دلتەنگیێ بۆ چی یە ؟ چ ل پلەیێن بلند بکەم ئەگەر هەردەم دلتەنگیێ ئەز داگیرکربم ، و دلێ من هاتبیتە گڤاشتن ، و وەکو پاپۆرەکێ ل بن ئاڤ بیت .

هوین سەحکەنە دەیکەکا ب خەم و کۆڤان و ناڤ چاڤ گرتی دمالەکێ دا ، دێ وێ مالێ کەتە دۆزەخ ، لێ ئەگەر ئەڤ دەیکە یا رووخۆش و گەش بیت ، سنگ فرەه و دلڤەکری بیت ، ب دەڤەکێ بگرنژین بیت ، دێ وێ مالێ کەتە بەهەشت ، و دێ بیتە گولەك دناڤ باخچەکێ جوان دا .

هوین سەحکەنە گول و گولزار و کارك و بەرخ و چیچك و سویسك و بولبول و زارۆیێن هەستی سڤك و جوان و سەحکەنە سیلاڤ و چیا و دەریا و شەپولێن گولیێن گەنمی ، ئەگەر سەکرنا هەوە ب روویەکی گەش بیت و ب سەروچاڤێن ڤەکری بیت دێ جوانی هێتە بەرچاڤ، لێ ئەگەر ب دلەکێ تەنگ و بناڤ چاڤ گرتی بیت چ جوانی ناکەڤتە بەر چاڤێن هەوە .

ئەگەر تە بڤێت ب رووگەشی و دەڤەکێ پڕ گرنژین بژی ، پێدڤی یە هەردەم بەرنگاریا دلتەنگیێ و نەخۆشیێ و رەش بینیێ بکەی ، و وێ ژی بزانە دەمێ دکەڤیە کارکرن و ب بجهـ ئینانا کاروبارێن خۆ پێدڤی یە ب دلەکێ ڤەکری و ب گەش بینی و ب ئومێدا سەرکەڤتنێ دەست پێ بکەی ، و دەلیڤێ بدەیە خۆ و بێهن فرەهـ بی دا کو پشکوژا هیڤی و ئومێدان د دل و دەروونێ تە دا شین ببیت ..و گەش بیت ، و پیدڤی هەردەم چاڤەرێی کارێ باش بی نەك یێ خراپ .

ئەگەر هوسا هزرکەی کو تۆ چ نینی و تە چ شیان نینن ، و چ ب دەست تەڤە ناهێت ، هینگێ دێ پاشکەڤی ، و نەشیێ چ پێنگاڤێن بەرەڤ پێش بهاڤێژی ، لێ ئەگەر هوسا هزرکەی کو تە گەلەك تشت پێ چێدبن ، و تو ژ چ کەسێن دی کێمتر نینی ، هینگێ تۆ ب خۆ دێ هەست کەی کو تۆ کەسەکێ کارای و خۆدان شیان و هەبوونی ، و هەمی کارێن تە دێ دبیاڤەکێ ڕەوادا چن ، و چاڤێ تە ژ کاری ناترسیت ، و ژ هەمی ئاستەنگان دێ دەرباز بی . تۆ مەبەست و ئارمانجێن خۆ دەست نیشان بکە ، ڤێجا بلا د دوور و گران ژی بن ، هەر دێ گەهیێ ، چونکە هەر ڕۆژ دێ پێنگاڤەکێ بەر ب سەرکەڤتنێ هاڤێژی .

خۆدان دل و دەروونێن گەش و ڤەکری ئەوێن بۆ ژیانێ دگرنژن ، دەمێ کارەکێ گران و ئالۆز دبینن پێ دکەنن ، و دەست ب کاری دکەن ، و ب چاڤەکێ روون و ب روویەکی گەش و ب ئومێدەکا مەزن پێنگاڤان دهاڤێژن ، و ب ئەڤێ چەندێ ئەو کار ل بەر سینگێ وان سڤك دبیت ، لێ خۆدان دل و دەروونێن رەش بین و بێهن تەنگ هەر کارەکێ ببینن هێز تێ نامینیت ، و پشتا وان دشکێت .

ب ڕاستی هندەکێن زۆر سەیر هەنە ، حەز دکەن سەربکەڤن ، لێ ب مەرجەکی هیچ شیانان نەمەزێخن ، و هیچ وەستیانێ نەبینن و هەر تشتەکێ وان بڤێت هەما ژ ئەسمانی بۆ بێتە خارێ ، یان ژ بن ئەردی دەربکەڤیت ، و ئەگەر ئەڤە ب دەست وان نەکەڤن دل تەنگ دبن ، و بێ بزاڤ دمینن ، وبێ گۆمان گەلەك ژ سەرکەڤتنێ د دویرن .

قوتابیێ خۆشتڤی ، هەر دەم ل بەرامبەرێ زاروکێ دلاندکێدا و ل بەرامبەر کرێکار و پالە و جوتیار و پیر و لاو و گەنج و کەس و کار و خوشك و برا و ناسیارێن خۆ بکە کەنی و ب هەمیان بگرنژە ئەگەر گیروگرفتەك و ئاریشەك هاتە رێکاتە سەرێ خۆ بۆ نەچەمینە ، و سنگێ خۆ ل بەر نەدانە ، هەردەم ب گرنژین سەحکە سەرکەڤتنێ ، و ل هەر چوار لایێن خۆ بگرنژە ، و وەکو گولەکێ بکە دناڤ واندا ، چونکە ئەڤە دبیتە هۆکارێ سەرکەڤتنێ[1] .

(١) ژ پەرتووکا خوێندنا عەرەبیێ یا پۆلا دووێ ناڤنجی هاتییە وەرگێران ب دەستکاری .

دان و ستاندن :

١) بۆچی ئارەزوو ئارمانجێن مرۆڤی ب ناڤ چاڤ گرتیێ وەرش بینییێ دمرن ؟

٢) ئەرێ دێ شییێ کەنی و گرنژینا ب ترانەکێ و گالتەکێ ژ کەنی و گرنژینا خۆشتڤییێ و دلخۆشییێ جۆدا کەی یان نە ؟

٣) دبێژن دەمێ د کارەکیدا سەرنەکەڤی ژی هەر یێ دلنیا و ب گرنژین بە . ئەرێ ئەوێ گرنژینێ مفا هەیە ؟

٤) پیدڤی یە ب چ رەنگ سەرەدەرییێ دگەل کارێن گران و ب ئاستەنگ بکەین ؟

زانست تشتێن سەیر ڤەدبینیت

زانست هەمی ڕۆژەکێ تشتەکێ نوی ڤەدبینیت ، ڤەکۆلینێ و پشکینینێ ووردکاریێ دکەت و تشتێ هوسا نیشامە ددەت کو ئەم پێ سەرسوڕمان دبین ، تشتێ هوسا کو مە گوهلێ نەبووی ، یان ژی مە ب هەلە دزانی . ئەڤ تشتە گەلەکن . گەلەك جۆرن ، ئەم هندەکان دێ ئێخینە بەرچاڤ .

شینکاتی هەیە مۆسیقایێ بۆ لێ بدەی دێ هەلپەڕیت

دوو زانایێن هندی دکتۆر (سنگ) و دکتۆر (پایناها) ، ئەڤە یا ڤەدیتی ، هەمی سپێدەهیان بۆ ماوێ بیست و پێنج خۆلەکان مۆسیقا بۆ هندەك جۆرێن شینکاتی لێددان و دگەل ڤێ مۆسیقەلێدانێ ژی سەحدکرنە پرۆتۆپلازمێ ناڤ خانەیێن وان شینکاتیان ، دیتن کو دەمێ مۆسیقا دهێتە لێدان ئەو پرۆتۆپلازمە بلەزتر لڤینێ دکەن ، و دەمێ مۆسیقێ ڕادوەستینن ئەو پرۆتۆپلازمە وەکی خۆ لێ دهێتەڤە ، و لێڤینا ئاسایی دکەت .

ئەڤ شینکاتیێ تاقیکرن ل سەر هاتینە ئەنجامدان دبێژنێ (مومورزا) . دوو ژ وان دئێك ڕۆژدا چاندن ، و ئاخا هەردووان وەك ئێك بوو . وەك ئێك ژی خزمەتا وان دهاتەکرن ، لێ هوسا د ژێك دوور بوون دەمێ مۆسیقا بۆ ئێك ژ وان دهاتەلێدان دەنگ نەدگەهشتە یادی ، ل دوماهیێ دەمێ مەزن بووین ، سەحکرنێ کو ئەوا مۆسیقا بۆ دهاتە لێدان جارونیڤا تەمەت یادی یا درێژ بووی .

ب شینکاتی ئەم دزانین چ کانزا ل بن ئاخێ هەیە ، دبێژنێ (ئەفسنتین) . ئەڤە ئەوە کو (ئیبنول بەیتار) ناڤ کریە

ب (دەمەسیسە) ، ئەڤە ل هەر دەڤەرەکێ هاتبا چاندن ، ڕامان ژێ ئەو بوو ڤێ دەڤەرێ (مەنگەنیز) تێدا هەیە . هندك شینكاتی ژی هەنە ل هەر جهەكی بێنە چاندن ، رامان ژێ ئەڤەیە کو ل وێ دەڤەرێ ئاسن هەیە .
دەستەیەك ژ جیۆلۆجیێن كازاخستانێ ل وەلاتێ سۆڤێت ، جهەك ڤەدیت ، پڕی گولێن بنەفشوك بوو ، هزركرن ل وی جهی دێ گاز هەبیت ، پشتی دەست ب لێگەڕیان و كۆلینان كرین بۆ وان دیاربوو کو هزر و بۆچوونا وان یا دروستە ، و گاز دیتن .
ئەڤ ڤەدیتنە نە تشتەكێ ڕێكەفتی بوو . چونكە ئەگەر بێینە راستیێ دناڤ بەرا شینكاتی و كانزای ئەو ئاخە ئەوا شینكاتی هێزو وزە و خوارنا خۆ ژێ وەردگریت پەیوەندیەكا موكم هەیە ، ژ بەركو شینكاتی بۆ وەرارا خۆ پێدڤی ب كانزای هەیە دناڤ وێ ئاخێ دا هەبیت داكو شینكاتی باش بێتە بەرهەمی و جوان و سەرنج ڕاكێش بێت .

زێندەوەر هاریكاریا ئێك دكەن :

ئەوا هەتا ئەڤرۆ سەرنجا مە راكێشای ئەڤەیە كو زیندەوەر هەڤركیێ دگەل ئێك دكەن ، و هندك جاران ئێك و دوو ژێك ژێك دكەن . لێ ئەوا زانایان ڤەدیتی بەرۆڤاژی ئەڤێ سەرنجێ یە . و مەرج نینە هەمی زیندەوەر د وەسابن ، ئەو زانایانە دبێژن هندەك زیندەوەر هەنە دژیانا خۆدا هاریكاریا ئێك دكەن بۆ نموونە دبێژن چیچكەكا بچووك یا هەی دەمێ نەهەنگ سەرێ خۆ ژ ئاڤێ

دئینته دەرێ و دەڤێ خوٚ تەمام ڤەدکەت ، ئەڤ چیچکە دهێت ب دمێ خوٚ دکەڤیتە وێ خوارنا مایە دناڤ ددانێت نەهەنگیدا و دخوٚت ، ب ڤی کاری خوٚ تێر دکەت ، و ددانێت نەهەنگی ژی پاقژ و بژین دکەت ، ئەڤ چیچکە ب ڤی کاری یا خوٚشە ، و نەهەنگ ژی یێ رازی یە ، ژ بەر هندێ دەڤێ خوٚ بوٚ ڤەدکەت هەتا کو چیچك کارێ خوٚ ب دوماهی دئینیت .
زانایان ل ئەڤێ دوماهییێ جوٚرەکێ پێکڤە ژیانا ب خوٚش و ئاشتیانە دناڤ بەرا دوو جوٚرێن زیندەوەرێن ژێك جوٚدا دا ڤەدیتیە ، ئێك ژ وان مێری یەکو هێرش دکەتە سەر ئادویێن ئەمریکا ناڤەراست ، هەر چ ب دەست دکەڤیت دخوٚت و دمالیت ، و جوٚرێ دی بالندەیەکە کو بەری وی جوٚرێ مێریا هێرشا وی دەڤەرێ دکەت ، ئادویان دخوٚت لێ تشتێ سەیر ئەوە کو دەستێ خوٚ درێژ ناکەتە وی جوٚرێ مێریا . هەر چەندە هندی بیژی خوارنەکا بژارەیە بوٚ وی بالندەی هەر وەسان ئەو مێری بوٚ لایێ وی بالندەی ناچیت ، هەر چەندە هێرشێ دکەتە سەر هەمی زیندەوەران و هەمیان پەریشان دکەت .

چاڤەك ل ئەسمانی :

هەیڤێن دەست کرد چاڤکێن دەست کردێن هەستیار پێڤەنە ، ئەڤ هەیڤێن دەست کرد ب رێکا ئەوان چاڤکان دشێت وێنەیێن هەمی تشتان ل سەر روییێ عەردی بگرن . هەر چ هەبیت ل سەر روییێ عەردی ژ سوپا و فروٚکخانە و جهێن صاروخ هاڤێژتنێ و جهێن کارگەهێن نەوەوی وێنەیێن هەمیان دگریت.

ئەڤە تشتەکێ ئاشکەرایە کو عەرد ل دۆر خۆ دزڤڕیت ، هەروەسان هەیڤێن دەست کرد ژی ل دۆر عەردی دزڤڕن . ژ بەرهندێ ئەڤ هەیڤێن هە ل ئێك جه نینن . و ژ هەمی جهێن عەردی دەرباز دبن و ب ئەوان چاڤکێن پێڤە وێنەیێن هەمی جهان و هەمی تشتان دگرن ، نە بتنێ ئەڤە بەلکو ئەوان وێنەیان دهنێرنە سەر عەردی بۆ وان زانایێن ڤەکۆلینێ ل سەر دکەن ، و چاڤدێریێ لێ دکەن .

ژ پەرتووکا خویندنا عەرەبی

پۆلا دووێ ناڤنجی هاتییە وەرگێڕان

ڕاڤەکرنا پەیڤان

پشکنین : لێ گەریان .

کانزا : مەعدەن .

نەهەنگ : حویت ، (حووت) .

دان و ستاندن :

١) ب چ تاقیکرن هندەك زانایان زانی هندەك جۆرێن شینکاتی ب مۆسیقایێ وەرارێ دکەن ؟

٢) چەوا ب هندەك شینکاتیان ئەو بۆ مە دەردەکەڤیت ، کو ئەو ئاخا تێدا شین دبیت چ جۆرە کانزا تێدا هەیە ؟

٣) ئەرێ دێ شێی نموونەك دووا بینی کو تێدا هاریکارو پێکڤەژیانا زیندەوەران تێدا دیار ببیت ؟

٤) هندەك سوود و مفایێن هەیڤا دەست کرد بۆ مە بەحس بکە .

مۆسیقا

ئەرێ مۆسیقا تو نابێژیە من تو چی ؟ تو سروودا سروشتی یان بەستەیا گەردوونی ؟ ئەز نزانم تو چی ؟ هەر هند دزانم کو ئاوازەك دهێتە گوهێ من و ئێکسەر دناڤ هەمی ئەندامێن لەشێ من دگەریێت ، هەر ژ کلوڤانکا سەرێ من دەست پێدکەت و ژ تبلا مەزن یا پێ من دەردکەڤیت ، ئاوازەکی دئێخیە د گوهێ مندا دەمارێن من ژ خۆشییێ مت دکەت و من دئێختە پێلا هەستەکێ خۆش خۆش . د خەیالا خۆدا ژ داڤێن نازکێن وی ئاوازی مەحفیرەکێ د چنم و داڤ و تێلێن وێ هەمی سۆز و هژیان بیت ، ئەڤجا هەر ب خەیالێ دێ سیاری وێ مەحفیرێ بم و دێ من بەت و دێ من بەت ....

ئەی مۆسیقا تو ویج ویجا بلبلی کو گیانی دسمیت و خوینێ دمێژیت[1] یان هاوار و مشێنا ئاڤا رووباری کو لایەلایا خەمە[2] بۆ یی بتنێ بشەڤێ .

---

(١) گۆران بو (بلبلی) دبێژیت :-

چۆن تو خوا چۆن ئەی بولبول

ئەی بالداری بەهرە زل

ئەو گەروو بجۆلانە

ئەو ئەغمە بەرز و جوانە

چۆن دێتەدەر ، چۆن ئەرژێ

وا گیان ئەسمێ ، خوێن ئەمژێ

(٢) گۆران د گەشتا هەوراماندا دبێژیت : -

هاوار هاژەی کەف چورینی چەم — بو تەنیایی شەو ، لایە لایە خەم

ئەرێ مۆسیقا : تو ئەولایە لایەی یا دایك بو بچویکێ خو یێ ساڤا دکەت یان پێگوتنا کچەکێی لە سەر گۆڕێ کاکێ خو یێ کوشتی ؟ تو ئەو دەنگی ئەوا ژ دلۆپەکا ئاڤێ بلند دبیت یان ئەو دەنگە کو ژ سنگێ مرۆڤی هندی پیچەکا رحێ تێدا ما بیت بهێتە دەرێ ؟ تو ستڕانی یان لاوك و حەیرانی ؟ تۆ هێزا بەستا حەسەن زیرەکی یان سۆزا خالقی ؟ تو لەگ لەگی یان قەب قەبا کەوی ؟ تو دەهۆل و زورنایا رۆژا نەورۆزێی یان سۆزا بلیلا دەرویش عەبدوللای ؟ تو گرنژینا زارۆکەکی یان تریقێنا پێکەنینا خێزانەکا بەختەوەرێ[1]؟ تو چق چقا دارا چیایانی یان هۆ هۆیا جوتیارێ دەشتانی ؟ دێ بێژە من ئەرێ مۆسیقا تو چی ؟ تو چی ؟

دبێژن رۆژەکێ شڤانەکی کەرێ پەزێ خو برە چەرینێ ، ل وی دەمی لێ بو درەنگ و شەڤ ب سەردا هات ، نەچار بوو دنهالەکێدا لنك جۆك و ئاڤەکێ کو ل بندا لەڤەن لێ بوو پەزێ خو مەخەل کەت و ئەوی ژی پالڤەدا ، گوهێت خو ڤەکرن ، دونیایەکا مت و بێدەنگ هاتە بەرچاڤا ، گەلەك پێڤە نەچوو بایەکێ هێن و خۆش هات و دناڤ نهالێدا بوری و ل لەڤەنا داو ئاوازەکێ سەیر ژێ بلند بوو ،

(١) دەرویش عەبدوللا بلیلڤانەکێ زیهاتی بوو ، گۆرانێ شاعیر شیعرەك بێ گوتیە دبێژیت : –

بەرەنگی زەردو شێوەی دەست و کزا ، دەرویش
حەزم کرد بەستەیەك بیەم سەراسەر حوزن و ماتەم بێ
لە سیماتا بەدیم کرد هەیکەلێ عومرێکی حەسرت کێش
وەها دیارە کە بەختت ئاشیانی بولبولی خەم بێ ....

شڤانی ژ دل حەزدکر گوھ لێ بیت . ژ بەر هندێ سپێدێ رابوو لەڤەنەك بری و چەند کونەك لێکرن و پف کرێ ، ئەڤە ئێکەمین ئامیرێ مۆسیقایێ بوو . ئەی مۆسیقا تو دلی رەق نەرم دکەی ، درەندەی کەهی دکەی و بچویکا درەقسینی ، ماری دەمێ گول دەنگێ تە بیت سەرێ خو بلند دکەت و خو د هەژینیت ، ئەی مۆسیقا تۆ چی ؟ تو گڤ گڤا بایێ شەڤێن بارانێن بوش یێن زڤستانا چیایانی ، یان کزە بایێ هاڤینا گەرمیانی ، تو فڕا فیشەکا ئازادی خوازانی ، یان ژی پێژنا کرۆکالانی ، ئەی مۆسیقا ئەڤە هەمی توی و ژڤان ژی گەلەك زێدەتری .

دان و ستاندن :

(١) - چ دەم مۆسیقایێ کارتێکرن ل تە کریە ؟

(٢) - چ دەنگ د ژیانا تەدا وەك مۆسیقا و ئاوەزیکێ خۆش بوویە لنك تە ؟

(٣) - ئێکەمین ئامیرێ مۆسیقایێ چەوا هاتە چێکرن ؟

(٤) - بو چی مسریا نەخشێ ئامیرێ مۆسیقا خو ل سەر دیوارا هەلکولایە؟

دێ چەوا خوینی و دێ چ خوینی

هیڤیدارین نوکە تو ب دروستی فێری هندێ بووی کو بێدەنگ بخوینی و دیسان هیڤیدارین تو فێری وی رەوشتی نەبوویە کو لێڤێت خو د خواندنێدا بلڤینی و هم همەکێ بو بکەی چنکو ب راستی رەوشتەکێ خرابە و هەر چ دیاربوون هەیە تێدا نینە ، نە هەر ئەو بەلکی دێ بیتە ئاستەنگەك د رێکا خواندنا بلەزدا و دێ تەگیرو کەت ، ئەڤجا نوکە هەر تو ب چاڤ دخوینی ، پەیڤ ب پەیڤێ ناخوینی بەلکی برگە ب برگەی دخوینی و چ ماندیبوونێ نابینی ، هەکە د برگەکێدا نەبیت کو باش تێناگەهی . ئەڤ رەنگێ خواندنێ ب راستی خواندنا خوینەدڤان و تێگەهشتیانە ، چنکو هەکە وەنەکەن ژ بەر شول و کارێ وان یێ زۆر ، ب وێ راناگەهن ئەوا وان دڤێت بخوینن.

ب راستی تام و خۆشیێن خواندنێ دزۆرن ، چنکو خواندن دەرگەهێ شارەزایەکا وەسا بو مە ڤەدکەت کو بەری نوکە نەتنێ مە بیر لێ نەکریە بەلکی نەهاتیە د هزرا مە ژیدا . خواندن ئێك جۆر نینە ، هەیە چیرۆك و چیڤانۆك ، هەیە شیعرا خەملاندنی و کاریگەر ، هەیە بەحسێ بیروباوەرا دکەت ، هەیە بەحسێ دیروکێ دکەت . دیسان پەرتووك هەنە بەحسێ مللەتێن جیهانێ دکەن ، دەمێ مە خواندین ئەم تێگەهشتین کو ل جیهانێ هەر ئەم نینین . بەلکی گەلەك مللەت هەنە و هەر ئێکی وەك مە هیڤی و ئارمانجێن خۆ هەنە .

جیهانا خواندن و پەرتووکان جیهانەکا بەرفرەهـ و بێ سنوورە . د خواندنێدا تە پێدڤی هاریکاریا هەڤالێن خو هەیە . بۆ هندێ دا پەرتووکێن .

باش بو ته ب هەلبژێرن بو خواندنێ ، هەڤالێن ته گەلەك پێ خوشه كو ژ ڤێ لایڤه هاریكاریا ته بكەن ، دیاره ته ژی پێ خوشه كو هاریكاریا وان بكەی . بەلێ پشتی پیچ پیچه د خواندنێدا پێش دكەڤی ئێدی هەر لنك خو دێ بینی كو تو پێدڤی كەسەكێ نینی ، دا پەرتووكان بو ته هەلبژێرن بو خواندنێ چنكو تو بخو وان نڤیسەران دنیاسی ئەوێن نڤیسینێن وان ب دلێ ته.

مروڤێ خویندەڤان هەمی جورێن پەرتووكان دخوینیت . هەتا وان ژی ئەوێن ناڤەروكێن وان بێ رامان و دپویچ بن ، هەكه ته گوت یا باشه ته چ مفا وەرگرت ژ خواندنا ڤێ پەرتووكێ یا ناڤەروكا وێ پویچ ؟ ئێكسەر دێ بەرسڤا ته دەت و دێ بێژیت من مفایێ وێ چەندێ وەرگرت ، كو ئەز تێگەهشتم یا بێ رامان و پویچه ؟ ئەوێن كو پەرتووكێن هەلبژاتی د دەنێ بو خواندنێ وەك وێ گەدا نەخوشه ئەوا خوارنێن هەلبژاتی د دەنێ ، چنكو گەدا ساخلەم و دروست هەمی جورێن خوارنێ دهێریت و هەرس دكەت و تشتێن مفادار بو لەشی ژێ وەردگریت ، هەر وەسا خودانێ مەژیێ رووناك ژی هەمی جورێن پەرتووكان د خوینیت و هەر تشتێ مفادار بیت وەردگریت .

روژەكێ لاوەكێ تازه پێگەهشتی ژ (مازن) ی نڤیسەرێ بناڤ و دەنگێ عەرەبی پرسیار كر كو رێكێ نیشا بدەت بو هندێ دا ببیته نڤیسەرەكێ مەزن وەك وی . (مازن) ی د بەرسڤدانێدا گوت : (رێكەكێ بتنێ دزانم ، ئەوژی ئەوه كو هەردەم بخوینی) .

ئەوێن هەردەم بەردەوام نەبن دخواندنێدا . پیچ پیچە رێزو قەدرگرتنا وان لنك خەلكی كێم دبیت ، چنكو جیهان و زانست و وێژە و بیروباوەڕ هەردەم دگوهوڕین و نویبوونێدانە ، ئەوا نوكە ب راستی دزانی چەند سالێن دی وەسا دەرناكەڤیت . هەكە مل ب ملێ ڤێ گوهوڕینێ نەچی و ژ كاروانێ پێشكەفتن و نویبوونێ گیروبی ، دێ ترانا ب تەكەن و دێ بێژن مەژیێ ڤی یێ هشكە و تشتەكی وەرناگریت و مل ب ملێ پێشكەفتنێ ناچیت .

دیارە خواندنا پەرتووك و گوڤارێن نوی باشترین رێكە بو هندێ كو مل ب ملێ پێشكەفتنێ بچی و گیرو نەبی .

رەنگە تو بێژی نوكە ئەز یێ ل پۆلا هەشتێ بنەڕەتی و ب منڤە ناهێت هەر ژ نوكە پەرتووك و كوڤارێن نوی بخوینم . بەلێ ب راستی دێ بێژینە تە هەكە تو نوكە دەست پێنەكەی و نەشێی ، هەكە مەزن بووی و ب سالڤە چووی هەر نەشێی .

ژ پەرتووكا خاندنا عەرەبی ،

پۆلا دووێ ناڤنجی

هاتییە وەرگێران

دان و ستاندن :

١) بو چی تامەکێ ژ خواندنێ وەردگرین ؟

٢) (مازن) ی چ کوتە لاوێ تازە پێگەهشتی ؟

٣) بوچی ئەوێن نەخوینن ، قەدر و ریز لنك خەلکی نینە ؟

٤) چەوا دێ شێین مل ب ملێ پێشکەفتنێ و گوهورین و نویبوونێ بچین؟

٥) بوچی وەسا باشە کو ب چاڤ بخوینین و نە ب لێڤا ؟

شكەفتا شانەدەر

کوردستان وەلاتەکێ چیایی و سەختە و چیایێن وێ ژی گەلەك کون و کەلەبەر و گەلی و شکەفت تێدایە و هەر ئێك نیشانا وێ چەندێ یە کو هەر ژ کەڤن وەرە مرۆڤ ل ڤی وەلاتی ژیایە و پەنا بو وان شکەفت و کەلەبەران بریە ، ژ وان شکەفتا (هەزار مێرد) نێزیکی سولەیمانیێ و **شکەفتا شانەدەر** یان شانیدەر ل برادۆست و گەلەکێن دی .

گوندێ شانەدەر ل دەشتەکا بەرتەنگ دایە و (٢٦) کم ژ پرا خەلانی سەر زێی خەلان کو لقەکە ژ زێی مەزن و ، (٤٣) کم ژ گوندێ خەلیفان دوورە . شکەفتا بناڤ و دەنگ شانەدەر لێیە و ژ چیایێ (برادۆست) کو (٢١٠٠) پێیە ژ رویێ دەریایێ بلندە ، ژ بەر جهێ وی یێ نەخۆش هەتا نوکە رێکا ترومبێلێ لێ نینە ، بەلێ مرۆڤ ب پێیا یان ب دەواری ب (٤٠) دەقیقا ژ بنێ چیای دگەهتە شکەفتێ کو (٩٠٠) پێیا بلندە .

دەرێ شکەفتێ بەرەڤ باشوورە ، ژ بەر هندێ هەتاڤ لێدەت ب تایبەتی ل زڤستانێ ، جهێ وێ و هەبوونا ئاڤێ تێدا و نێزیکیا وی ژ رویبارێ زێوە وەلێ کریە کو ژ چاخێن بەرینێن کەڤن جهێ مرۆڤێ کەڤن بیت و تێدا ژیابیت . ئەڤ شکەفتە مەزنترین شکەفتە ل ژووریا وەلاتی . شکەفتێ شێوەکێ سێ کوژی هەیە پانیا دەرێ .

وێ (٨٢) پێیە و بلندیا وێ ژی (٢٦) پێیە ، ژ ناڤدا پانیا وێ دگەهتە (١٧٥) پێیا ، ژ ناڤەراستێ ، بلندیا وێ دگەهتە (٤٥) پێیا و نێزیکی (١٣٠) پێیا کویرە ، ل ڤێ دوماهیێ و ل سالا ١٩٦٠ زاینی دیاربوو کو ل دوماهیا وی جهێ کویر دەرگەهەکێ گرتی هەیە ، بەلێ هێشتا لدور ڤێ چەندێ چ لێنێرین نەهاتینە کرن ، دەسپێکا لێنێرین و گەریان ل ڤێ شکەفتێ ل سالا ١٩٥١ زاینی بو دەمەکێ کێم ژ لایێ رێڤەبەریا گشتی یا شینوارا دەست پێکر . پشتی ڤێ (پەیمانگەها ئەمریکی) ب سەروکاتیا (رالف سەلیکی) کو هەیام هەیام دەست ب گەریان و لێنێرینێ دکر و ژ ئەنجامێ ڤەکولینێ لسەر ئاخا شکەفتێ ، بو وان دیار بوو کو گەلەك ژ کەڤن وەرە مروڤ دڤێ شکەفتێدا ژیایە ، چنکو ئەو بەر و کەل و پەل و هەستی و پاشمایێن مروڤان ئەوێن ل وێرێ هاتینە دیتن و لدیف تەخا ئاخێ کو کرنە چوار پشك ، دیاربوو کو ئەو پاشمایێن د پشکا ئێکێدا هاتینە دیتن بو (٧٠٠٠) سالا بەری نوکە ڤەدگەرێن و ل پشکا دووێدا بو(١٢٠٠٠) سالان و ل ژێر تەخا دووێدا (١٧٠٠٠) سالان کو د وێرێدا مروڤ نە ژیایە و ژ (٢٩٠٠٠) سالا هەتا (٣٤٠٠٠) سالا کو تەخا سێیێ یە ، خولی و کەل و پەلێ بەرین وەك یێت دەورێ بەرینێ گەلەك کەڤن وەسایە کو دبێژنی (ئۆرکینشی) و تەخا چوارێ بو (٤٥٠٠٠ هەتا ٧٠٠٠٠) سالێ پەیکەرێ هەستیێ مروڤی کو ب مروڤێ (نیاندرتالێ) بناڤ و دەنگ هاتە دیتن دگەل پەیکەرێ هەستیێ زارۆکەکێ کو یێ نیاندرتالێ، ئەڤ جۆرێ مروڤی گەلەك جودایە ژ مروڤێ چاخێن نێزیك و وێنەیێ کەڤنترین مروڤە کو

ل عیراقێ هەتا نو کە هاتیە دیتن . ژ بلی ڤی گەلەك گژ و گیا و رووەك و گولێن وان سەردەما تێدا هاتە دیتن ، کو پتریا وان هەتا نو کە ل چیایێن زاگروس ل کوردستانێ هەنە و شین دبن . ئەڤجا دڤێت بزانین کو شکەفتا شانەدەر جهێ پاراستنا پاشمایێ یە و پەیکەرێ کەڤنترین مرۆڤە ، ئەڤەژی وێ دیار دکەت کو هەر ژ کەڤن وەرە وەلاتێ کوردستانێ ژیان و مرۆڤ تێدا بووینە و پەنا بو چیا و شکەفتان بریە ، ئەڤجا تو ژی ب رێزگرتنڤە تەماشە بکە .

دان وستاندن :

١) بوچی مرۆڤێ کەڤن چوو د شکەفتانڤە ؟

٢) شکەفتا شانەدەر دکەفتە کیری ؟

٣) ئەو تشتێن ل شانەدەر هاتینە دیتن چنە ؟ چ دیار دکەن ؟

٤) مرۆڤێ (نیاندرتاڵ) چ جۆرێ مرۆڤی بوو ؟ ل کیرێ هاتیە دیتن ؟

٥) ناڤێ چەند شکەفتا بێژە کو ل کوردستانێ هەنە ؟

ئەدیسۆن

١٩٣١ - ١٨٤٧

ئەڤ ناڤدارە ل سالا ١٨٤٧ - ١٩٣١ ل وەلاتێ ئەمریکا ل باژێرێ (میلان ئۆهایۆ) هاتیە دونیایێ و دایك و بابێن وی د هەژاربوون ، ئەو ژی مرۆڤەکێ لاواز و بێ خێر بوو ، د خواندنێدا گەلەك یێ لاواز و مەژی هشك بوو ، رۆژەکێ مامۆستایێ وی گوتێ ((نزانم دایك و بابێن تە چ ژ تە دبینن و تو دانایە بەر خواندنێ و تشتەکی ژی فێرنابی)) . ئەدیسۆن گەلەك ب وێ ئاخڤتنێ هەرشی و د چیتە مال و وێ ئاخڤتنێ بو دایکا خو دبێژیت ، دایکا وی ژی ل دلە دلێ وی د دەت و پشت راست دکەت و دەستێ خو د دانیتە سەر ملێ کورێ خو ، لبەر سیبەرا دایکا خۆ ناڤێ ئەدیسونی ل هەمی جیهانێ دەنگڤەدا . ژ بەر ڤێ چەندێ هەردەم دگوت (دایکا من ئەز پێگەهاندم) .

د ژیێ یازدە سالیێدا دەست هاڤێتە کیمیا گەریێ . د وی سەردەمیدا دەست کورتی تەنگاڤ کربوو . گوتە دایك و بابێ خو کو رێ بدەنێ دا کار بکەت . ئەوان ژی رێ دایێ . ئەڤجا دەست پێکر و رۆژنامە و فێقی فرۆشتن . لڤێرێ پیچەکێ ڤەژیا و ژ دەستێ هەژاریێ پیچەکێ رزگار بوو .

جارەکێ کورەکێ خزمەتکارێ شەمەندەفەرێ ئەوبوو دا کەفتە بن شەمەندەفەرێ. بەلێ ئەدیسۆنی رزگار کر ، بابێ وی کوری بو خەلاتێ ڤی کاری ، ئەدیسون فێری تەلگرافێ کر .

ئەدیسۆن د ژوورەکا شەمەندەفەریدا مژویلی کیمیا گەریێ دبیت . شیشەکا فسفوری دکەڤیت و ئەو ژوور د سوژیت . چاڤدێری شەمەندەفەرێ زللەهکێ ل بن گوهێ وی د دەت . ژ بەر وێ چەند ئەدیسۆن هندی مای هەر یێ کەڕ بوو .

د شازدە سالییێدا ل تەلگرافخانا (ستراتفۆرد) هاتە دامەزراندن ب هەیڤانەکا کێم ژ ڤێرێ پێڤە ب ڕۆژێ خو ب کیمیا گەریێ مژویل دکر و ب شەڤێ کارێ تەلگرافێ دکر . بەلێ دکاری تەلگرافخانێدا هەر چەندە گەلەك خزمەتەکا ژ هەژی نیشادا . دگەل هندی نەهێلانە لسەر کارێ وی و دەرئێخستن . د ژیێ بیست و ئێك سالییێدا داهێنانەکا دی پەیداکر . د بیست و دوو سالییێدا ل باژێرێ (نیویۆرك) دەست کورتییێ ب دروستی شەپرزەکر ، ب نەچاری چوو نك (میستەرلو) بو پەیداکرنا پاریێ نانی ، ئەڤ میستەرلوە سەرۆکێ وی هەڤپیشکییێ بوو ، ئەوا دەنگ و باسێن بهایی بسەر بازرگان و مەزناندا بەلاڤەدکر ، هەڤپیشکییێ د پاداشتا وێ چاکییێدا ، هەیڤانە شیست لیرە بو تەرخانکرن ، ئێدی ژ وێرێ پێڤە ، ئەدیسۆن ژ بەر وێ چەندێ کو کاروبارێ وی باشتر لێ هاتن ، ئەڤجا کەڤتە ژێر ئەرکێ داهێنانێ . داهێنانێن ئەدیسۆنی زۆر زۆرن . بەلێ ژ هەمیان مفاداتر (چرایێ ئەلەکتریك ، بزوینەرێ ئەلەکتریك ، سینەما و گرامافۆن) ن . ئەڤ زەلامێ پایە بەرز د (٨٤) سالێن ژیانا خودا گەلەك خزمەتێن بەرز پێشکێشی مرۆڤایەتییێ کرینە . ژیانا مرۆڤێ سەردەمێ خۆ و پشتی خۆ ب ئەگەرێ داهێنانێن وی ژ تارییێ.

گەهاندە رووناهیێ . ب ئەگەرێ رەوشتێ وی یێ جوان و داهێنانێن وی یێن جوان بو ئێك ژ مەزنە زەلامێن سەردەمێ خۆ و پشتی خو . چەند خۆش بوو بو جیهانێ ئەو سەردەمێ ژیێ ئەدیسۆنی هەشتێ سالَ . سێ سەد کەس ژ زانا و داهێنەرێن ئەورووپا و ئەمریکا ل مالا وی کۆم دبن بو ئاهەنگا جەژنا ژ دایك بوونا وی ، بەلێ هەر ل وی دەمی وەك زارۆکەکێ ساڤا دەست ب کەنیێ کر و مێڤان بجە هێلان و قەستا کارگەها خو کر . دلێ وی گەلەك ب وێ سوپاس نامێ خۆش بوو ئەوا (تۆلستۆی) بۆ هنارتی ، دەمێ گرامافۆن داهێنای و دانەیەك وەك دیاری بۆ تۆلستۆی هنارت ، سەیرتر ئەو بوو ئەدیسۆن دگەل ڤێ هەمی زیرەکیێ و ئازایەتییێدا پارە و تشتێ دی لنك وی چ نەبوو............

د ژیار و بوراندنێدا یێ سست و خاڤ و خەمسار بوو . دگەل هندێ و کو کارگەه و خانیێ وی برەخ ئێکڤە بوون ، بەلێ گەلەك جارا چەند رۆژ و چەند شەڤا نەد چوو مال ؟ دەمێ مال ئاڤایی کری . ل سەرانسەری وەلاتێ ئەمریکا بو چەندەکێ هەمی چرایێن ئەلەکتریکێ هاتنە ڤەمراندن . ئەڤەژی ژ بەر نەمریا ئەدیسۆنی بوو ، ب ئەگەرێ داهێنانێن خو چرایێ ناڤێ خۆ روونکر .

دان و ستاندن :

١) تو چ ژ ژیانا (ئەدیسۆن) ی فێر بووی ؟

٢) ناڤێ چەند داهێنان و داهێنەرێن دی بنڤیسە ؟

٣) تو چ ژ چیرۆکا ئەدیسۆنی فێربووی و تە چ بو خو ژێ وەرگرت ؟

٤) پەیداکرنا هێزا ئەلەکتریکێ (کارەبا) چ داهێنانا دی ل دویڤدا هات؟

نێکێ ئەیارێ

سترانەکا کوردی هەیە دەبێژیت (بهار مانگی نیسانە) هەر ئەو سترانا کوردی ل بهار و نیسانێ بەحسێ مێرگ و گول و گولزاران دکەت . بەحسێ خوشییێ و گول و سەیرانا دهێتە کرن ، ل رۆژێن دوماهییا نیسانێ هەمی باژێرێن ل سەر ڤی عەردی خو بو رۆژا نێکێ ئەیارێ بەرهەڤ دکەن .

نهو ئێکێ ئەیارێ ل سەرانسەرێ جیهانێ جەژنە ، شاهییە ، خوشییە ، کەرنەڤالەکا هەمەرەنگە ، جەژنا کرێکارێن جیهانییە ، جەژنا هەمی کەس و دەستە و تەخێن گومەلییەیێن باوەری ب تەخەیا کرێکاران هەی . وێ تەخەیا ب شیان و زەند و باسك هلدای ب رابەرێ گەلان دزانن ، کاروانێ خەبات و ژیانێ و بنیات دانانا دوا رۆژا پڕ شادی و بەختیاری و پێشکەفتن و شارستانییەتێ .

لێ چەوا ئێکێ ئەیارێ بوویە جەژنا کرێکارێن جیهانێ ؟

دەمێ دهێیە سەر ڤی بەحسی دڤێت چیرۆکەکا دیرۆکی یا پڕ خوینا تەخەیا کرێکاران ڤەگێرین ؟ چیرۆکا ڤێ کارەساتێ بوو شادی ، ئەو شینی و بەهی بوونە جەژن ، ئەو زولم و زۆرداری و خوین رشتن تیرۆژکەکا نوییا ئازادیێ و سەرکەفتنێ و خەباتێ ژێ هات .

ل سالا (١٨٨٦) ێ ز ل باژێرێ (شیکاغو) ل ئەمریکا کرێکارێن کارگەها (میکرنیك) بڕیارا مانگرتنێ و کارنەکرنێ دا ، و ب ڤێ رێکێ داخوازا پشکەکێ ژ مافێ خو یێ دەست ب سەرداگرتی بکەن . داخوازا زێدەکرنا کرێ و باشکرنا ژیانێ و جهێ کارکرنێ دکر .

سەرمایەدارێن خوینمێژ و کەد خوّر ئەڤە ب دلی نەبوو ، وان نە دڤیا دانپێنانێ ب مافێن کرێکاران بکەن ، دەستێ خوّ ژوێ پشکا قازانجی هەلگرن ، کو هەمی بەرێ کەدا کرێکارانە و هەقێ کرێکارانە و ئەو وی هەقی دخوّن .

دەمی کو سەرمایەدار ب گورز و گوللە و ئاسن و بەندیخانەیێ نەشێت خەباتا کرێکاران راوەستینیت ، دێ پەنایێ بەتە بەر فندوفێلا ، هەر ب ڤی رەنگێ نە زەلامینیێ دگەل کرێکارێن شیگاغوّ لڤین ، ب فێل گازی وان کر بوّدان و ستاندنێ ، هەر د وی جهێ کو کرێکار تێدا کوّمبووین ، کرێگرتییەکێ خوّ ئینا بوو ، جلکێن کرێکاران کر بوونە بەر ، وی کرێگرتی دەمانجەیەك دانا پوّلیسەکی کو ل وی جهی راوەستابوو ، ب ڤێ بەهانە بوّ پوّلیسان چێبوو ، بوّ هندێ کو تەقەیێ ل کرێکاران بکەن و گەلەکان ژێ بکوژن و پشتی کوشتنێ گەلەك گرتن و ناڤێ خەباتا کرێکاران ژی پیسکر .

بەلێ گەلەك ڤەنەکێشا راستی دەرکەفت و زانی کو ئەڤە فندوفێلێن سەرمایەدارانن و ئاشکرا بوون .

دادگەها پر دادیبا مروّڤاتییێ سەرمایەدار گونەهبار کرن و کرێکارێن شیکاغوّ بێگونەه دانان . هەر ل وی دەمی کونگرەیەکێ کرێکاران داخوازکر کو هەمی کرێکارێن جیهانێ روّژا ئێکی ئەیارێ ب روّژا خوّ بزانن ، روّژا خەباتا کرێکاران ، روّژا دەرکەفتنا هەقێ کرێکاران و پاقژی و سەر راستییا تەخەیا کرێکاران ، وێ روّژا ب خوینا پاقژا وان یا ب نەحەقی .

رشتی راستییەك ژ راستیێن ڤی سەردەمی تێدا دەرکەفت ، راستییا ماف و دەست دانە هێلان و رابەرییا تەخەیا کرێکاران . پشتی کرێکارێن ئەمریکا ، گەلەك وەلاتان ، ئەڤ رۆژە ب چەژنا خۆ دانا و ئەڤ رۆژە کرە نیشانە بۆ بیرئینانا شەهیدێن شیگاغۆ و هەمی خەباتکەرێن وێ تەخەیا رابەر ، بۆ نیشانەیا تێکۆشانا کرێکاران و بۆ جەژنا سەرکەفتنا پالا و زەحمەت کێشان .

رۆژ ل دویڤ رۆژێ ، سال ل دویڤ سالێ ل گەل سەرکەفتنێن نوی یێن تەخەیا کرێکاران ، وەلاتێن تازە ئەڤ رۆژە ب جەژن نیاسی و کرە رۆژەکا بێهنڤەدانێ ، ل وەلاتێ مەژی دەمەکە کرێکار ئێکی ئەیارێ ب رۆژ و جەژنا خۆ دزانن ، دەمێ وەلات ل ژێر حوکمێ رژێما کەڤنە پەرستا پاشایەتی ، کرێکاران ب دزیڤە ئاهەنگا جەژنا خۆ دکر ، لێ شۆرەشا چواردەی گەلاڤێژێ سالا ١٩٥٨ ز ئەو رژێم سەر و بن کر ، ئێکێ ئەیارێ ب جەژن هاتە دانان و رۆژا بێهنڤەدانێ ، ل ئێکێ ئەیارێ کرێکارێن عیراقێ ژی ئاهەنگێ دگێرن ، جەژنێ دکەن ، نیشانەیا ئێکگرتنا ریز و خەباتا خۆ دەردئێخن ، بیرهاتنا شەهیدێن کاروانێ کارکەران گەهشتە ئاخا مەژی ، یا وەکو هۆزانڤانەکێ کورد دبێژیت :

هەرچەندە ورگنەکان

بەری تەقەلاچنەکان

بە فێڵ و فڕ

کوژا نیانەوە گلپەی ئاگر

بەڵام ڕۆژی ئایاری سوور

شەماڵ ناوی فڕان بۆ دوور

بوو بەچرا

ئایار بووبە پشت و برا

ڤێجا دڤێت ئەم ژی ل رۆژا ئێکێ ئەیارێ ل گەل تەخەیا کرێکارێن وەلاتێ خۆ جەژنێ بکەین و ئالایێ خەباتا سەرکەفتنێ بلند بکەین و سروودا وێ تەخەیا رابەر بخوینین و هەر ل گەل هەمی هۆزانڤانێن شۆرەشگێر و وی هۆزانڤانی بێژین :

بۆیە ئەیار

نەک هەر دەرگای جەور شکێنە

وەک ڕۆژی شەوگاری تار

دوایی بەزۆ داران هێنە

ساتۆ ئەی ئایاری ڕەنگین

جەژنی گشت ئازادی خواهانی

بۆ پێشخستنی گیان و ژین

لە ڕێبازا چرا مانی

دڵنیابە تۆی خوێناوی

تا کرێکارێ مابێ ، ماوی

ڕاڤەکرنا پەیڤان

خۆ بەرهەڤ دکەن	: خۆ ئامادە دکەن ، خۆ حازر دکەن .
نهۆ	: نۆکە ، ڤێگاڤکێ ، ئێستا .
کەڕنەڤال	: میهرەجان .
تەخە	: چین .
فندوفێل	: حیلە ، فێلبازی .
بەهانە	: بیانوو ، هێجەت .
ورگن	: زك مەزن ، زك هیز .
تەقلا	: خەبتین ، هەوڵ .
کوژاندیا نەوە	: ڤەمراندن ، تەمراندن .
گڵپە	: گوڕی .
جەور	: زۆرداری ، ستەم .
تار	: تاری .
ئازادی خواهان	: ئەوێن حەز ژ ئازادیێ دکەن .
خوێناوی	: ب خوین .

دان و ستاندن :

١ - ل ئێکێ ئەیارێ هەست ب چ دکەی ؟

٢- ئەرێ تۆ دزانی ئەو دێرێن هۆزانێ یێن کێنە ؟ و د کیژ دیوانێدا بەلاڤەکرینە ؟ بیرا خۆ لێ بینە ، ئەگەر تە زانی تەماشەی ڤان چەند دێران بکە و ل دویڤ دیوانێ بگەرێ :

((ئەڤە هندەك دێرن ژ هۆزانا (ئێکێ ئەیارێ) هۆزانڤانەك پتر ب ناڤێ (ع - ح - ب) هۆزانا د رۆژنامە و کۆڤاراندا بەلاڤە کرینە ، ئەو بخو ناڤێ وی (محەمەد شێخ حوسەین بەرزنجی) یە سالا ١٩٢٣ ز ل (بەرزنجە) ژ دایك بوویە ، سالا ١٩٣١ ز هاتییە سولەیمانیی و تا نهۆ ل وێرێ دژیت ، دیوانا وی یا چاپکری ناڤێ وێ (ناسوورەی دەروون) ە .

٣ - ئەرێ هۆزانا هۆزانڤانەکێ دی ل سەر ئێکێ ئەیارێ د زانی ؟

٤ - دەه ڕێزان ل سەر ڤێ بنڤیسە : (تەخەیا کرێکاران پێشەنگێ پێشکەفتن و سەر کەفتنا هیڤییا مرۆڤایەتییێیە) .

هەلەبجەیا شەهید

هەلەبجە باژێرەکێ جوانێ کوردستانییە ، دکەڤیتە باشوورێ رۆژهەلاتێ باژێرێ سولەیمانییێ ، د ناڤ هەمبێزا زنجیرا چیایێن سەر بلندێن هەورامان و شنرۆی و بالا جودا ، ب دیمەنێن سرۆشتێ رەنگین ، ئاڤێن سازگار ، زەڤیێن ب پیت و بەرەکەت ، زۆریا بەرهەم و فێقی ، دارستانێن پڕ دار ، هوینکاتیا بای ، کانگایێن ئاسنی و گۆکردی و گێجێ ب ناڤو دەنگە ، هەلەبجە باژێرەکێ گەلەکێ کەڤنە دیرۆکا وێ گرێدایە ب دیرۆکا شارەزوورێ میرگەها بابان ، ل سەردەمێ ئوسمانییان بنگەهـ و بارەگایێ لەشکەرێ ئەوان بوو ، ل دەڤەرا هەلەبجە گەلەك گرێن شوینوار و وێنە و نیگارێن جۆرا و جۆر دهێنە دیتن ، کو مێژوویا وان بۆ سەردەمێ ئاشۆریان و میدییان ڤەدگەریێت .

هەر ژ کەڤندا هەلەبجە و دەڤەرێن دەورو بەرێ وێ مەلبەندێ خواندن و زانستێ بوویە ، جهێ مامۆستا و زانایێن پایە بەرزێن ئایینی بوویە ، د بوارێ ئەدەبیاتادا شارێ هەلەبجە وەکی ستێرەکا گەشا بریقەدار ل ئاسمانێ کوردستانێ گەش بوویە ، گەلەك ژ هۆزانڤانێن ناڤدارێن کورد ل ڤێ دەڤەرێ پەروەردە بووینە و پێ گەهشتینە وەکی (مەولەوی ، وەلی دێوانە ، تاهیر بەگ جاف ، گۆران ، ئەحمەد موختار جاف ، کاردۆخی ......) .

هەلەبجەیا شەهید هەمی گاڤا بنگەهێ شۆرەش و راپەرینا بوویە ، بۆ شۆرە سیار و شۆرەشگێران جهێ ڤەحەواندنێ بوویە ، سترێ چاڤێن ناحەزان بوویە ، ژ بەر هندێ هەر ژ کەڤندا دوژمن و داگیرکەرێن کوردستانێ کەرب و کینەیا خۆ .

بەرانبەر وێ دەڤەرێ دیارکرییە و هێرشێن درندانە برینە سەر . ئینگلیزان ل سالێن پشتی جەنگا ئێکێ یا جیهانی ل سەردەمێ شۆرەشا شێخ مەحموودێ نەمر ب چەند فرۆکەیەکا شارێ هەلەبجە و عەبابەیلی بوردمان کر و گەلەك خەلکێ بێ گونەهـ شەهیدکرن ، هەر وەسا شارێ هەلەبجە ل رۆژا ١٩٧٤/٤/٢٦ ز کەفتە بەر هێرشا عەسمانییا فرۆکێن بەعسیا هەڤ دەم ل گەل بوردمان کرنا باژێرێ قەلادزێ یا خویناوی ، خەلکەکێ زۆر شەهید و بریندار بوون .

ل بهارا سالا (١٩٨٨) ز کو شەرێ عیراق و ئیرانێ هەبوو ، ئیرانییان لەشکرێ عیراقێ شکاند و دەڤەرێن هەلەبجە و خۆرماڵ و بیارە داگیرکرن ، وێ روودانێ رێ ڤەکر بۆ دەستهەلاتدارێن رژێما بەعس تۆلا لەشکرێ خۆ یێ شکەستی ژ خەلکێ بێ دەستهەلات ڤەکەت . کەرب و کینەیا دلێ خۆ یێ رەش رشتە سەر کوردان ، ئەو بوو ل (١٩٨٨/٣/١٦) ز ب هۆڤانەترین شێوە ب چەکێ کیماوی هێرش کرە سەر باژێرێ هەلەبجە و دەوروبەرێن وێ دا ، ب هزاران بچووك و ژن و زەلام و کەنج و نوی پێگەهشتی ل کولان و شەقامێن باژێرێ هەلەبجە د مەزنترین روودانێن دیرۆکێدا شەهیدکرن و ب هەزاران دەربەدەرکرن . ئەڤ کارێ بێ وژدانێ رژێمێ دڤی سەر دەمیدا یێ بێ وینەیە و گەلەك هۆڤانە تربوو ل کریارێن نازییان .

ئەڤ کارەساتەیا دلتەزین د دەمەکیدا روودا کو سەرێ بهارێ بوو . دەشت و دۆڵ و چیا جلکێن کەسك کر بوونە بەرخۆ ، پشکوژێن .

دار و باری پشکفتبوون ، گول و بەیبین و بنەفشۆك و چنوور دەست د ستوییَ ئێك وەراندبوو و ئەو دەڤەر خەملاندبوو .
ئاكنجیێن دەڤەرێ چاڤەرییَ گەشت و سەیرانێ بوون .
خۆ بەرهەڤكربوو بۆ جەژنا نەڤرۆزێ ، بەلێ مخابن ل شوینا بیَهنا گولێن جوان و ئاهەنگ و خۆشییێ عەورێ نەگبەتێ عەسمانێ هەلەبجەیا شرین گرت و خەردەل باراند ، ب هزاران مرۆڤ و تەیر و مەڕ و مالات قڕكرن و بوونە قووربانیێن زولم و زۆرداریيا بەعسا خوینرێژ .
كیمیا بارانا هەلەبجەیا رەنگین كارەساتەكا ترسناكا تراژیدی بوو ، دڤیا وژدانا سەرانسەرێ جیهانێ بۆ هەژیابا ، چاڤێن هەمی مرۆڤان روندكێن ب خوین بۆ رشتبا ، بەلێ مخابن حوكمەتێن دنیاییێ حەتا مللەت ژی بەرامبەر ڤێ كارەساتێ بێ دەنگ بوون . ژ بەر بەرژەوەندییا خۆ . د دەمێ خۆدا ب تانا گەلێ مە یێ زولم لیكری نەهاتن ، گوهێ خۆ ل هەوار و نالینالێ قەومییا نەگرت .
هاریكارییا بریندار و دەربەدەرا نەدا ، پشتەڤانی ل مافێ مرۆڤی نەكر ، دەنگێ خۆ بەرامبەر گونەهباران بلند نەكر و رسوانەكرن ، هەر چەندە هندەك بێزارییا دەربرینێ هەبوو ب شێوەكێ تاك و تەرا و بەلاڤ بەلێ د ئاستێ پێدڤیدا نەبوون .
هەلەبجەیا شرین تو بوویە هەڤالا هیرۆشیما و ناكازاكی ، توبێژی ئەو زۆرداریيا لێ هاتییەكرن هەرووەسا ب ساناهی بهێتە ژبیركرن ؟ نەخێر چوجارا چاڤەرێی ئەڤێ نەبە ، برینەكا كوورە زویكا ساخ نابیت ، هندی .

کورد مابن ژ بیر ناکەن ، نەوە ل دویڤ نەوەی دێ ئێك و دوو تێگەهینن کو کورد ب هەناسە کێشانێ شەهید بووینە .

ئەڤ کارەساتا مەزن و کاڤلکرنا گوند و باژێرکا ، زەبر و زەنگا بێ سنوور یا رژێمێ و ئەنفال و هەمی جۆرێن ئەشکەنجەدانێ ، گوریا ئاگرێ شۆرەشا کوردی خۆشتر کر ، خۆراگرتن و شیانێن خەلکی ب هێزتر بوو ، گولا هیڤییا گەشتر بوو ، ریزا هێزێن نیشتمان پەروەر موکمتر بوو ، هێزا گەل هاتە مەیدانێ و وەکی ڤۆلکانەکێ پەقی ل راپەرینا ئاداری ل ۱۹۹۱/۳/۵ خۆ دیار کر ، دام و دەزگەهێن سەرکوتکەر و تیرووستێن رژێما بەعس رامالین و ژ ناڤبرن و کوردستان رزگار بوو ، پەرلەمان و حکومەتا کوردستانێ پەیدابوون و پشتی وێ سەرکەفتنا مەزن ، ب هێزا زەند و باسکێن گەلێ مە ، ب دەستێ هاریکارییێ باژێرێ هەلەبجەیا شەهید هاتە ئاڤەدانکرن ، دەربەدەر و لێ قەومی ب جهێ ئاکنجیبوونا باب و باپیرێت خۆ دلشاد بوون ، نهۆ ژی هەمی کورد هەر سال ل بیرهاتنا وێ کارەساتێ کو شازدەی ئادارێیە سەرێ ریزگرتنێ بۆ گیانێ پاقژێ شەهیدێن هەلەبجە د چەمینن و قەفتە گولان ل سەر گۆرێن وان دادنن و سۆز و پەیمانا نوی دکەنەڤە کو بەردەوام بن ل سەر خەبات و تێکۆشانێدا بۆ پارستنا دەستکەفتان و ب دەستڤەئینانا هەمی مافێن رەوا یێن گەلێ مە ، بزاڤێ دکەن رەه و ریشالێن هەڤرکیێ و تۆڤێ دوو بەرەکیێ هەلبکێشن ، ب ئێك دل و ب ئێك مەبەست ژ پێخەمەتی دوا رۆژا نەتەوەیا کورد و چارەنڤیسا وێ خەباتێ دکەن و تێدکۆشن .

ڕاڤەکرنا پەیڤان

گۆکرد : کبریت .

دیرۆك : مێژو .

پایە : پلە .

دڕندانە : هۆڤانە .

ئاکنجی : خۆ جھ .

ترسناك : ب ترس .

تان : تەوار .

ڤۆلکان : بورکان .

شۆرەشا مەزنا ئەيلوولێ ١٩٦١

گەلێ کورد خودانێ نیشنمانەکا بەر فرەهـ و ب پیت و بەرەکەتە ، هزاران ساڵە گەلێ کورد ل سەرڤێ ئاخێ کو جهێ باب و باپیرێن وانە ئاکنجینیە ، دوژمنان هەمی دەما چاڤ ل سامانێ وێ بوویە ، ژ بەر هندێ هوڤانە و نەمروڤانە هێرش و پەلامار هێنانە سەر و ب هێزا چەکی داگیر کرییە ، ئیمپریالیزما نوی ژی چنکی پشتەڤانیێ ل زولم و زۆردایێ دکەت ، لەوا پشتی شەرێ مەزنێ ئێکێ بوو پاڵپشت بۆ دەولەتێن داگیرکەرێن کوردستانێ و نیشتمانا کوردی و کوردستان دابەشکر . کوردستان بوو چوار پارچە و هەر پارچەیەك دا دەولەتەکێ ، ئەو ستەما ل گەلێ کورد هاتییەکرن خاڵەکا رەش بوو ل ناڤ چاڤێن مروڤایەتیێ ، ئەو خاڵ ژی رانابیت و ژێ ناچیت حەتا ئەو گەلا زولم لێکری ب هەمی مافێن رەوایێن خۆ نەگەهیت .

بەشەکێ گەلێ کورد ڤبەر عیراقێ کەفت ، ئەو بەش دەهان ساڵا پتر کەفتە بزاڤ و تێکوشانێ و خەباتەکا دژوار گرتە بەر بۆ ب دەستڤە ئینانا کێمترین مافێن خۆ یێن رەوا ، بەلێ مخابن حوکمەتێن عیراقێ گوهـ نەددا داخواز و حەزێن کوردێ عیراقێ و هەمی جاران ئاگر و ئاسن بۆ کپ کرنا گەشبوونا شۆرەشێ بکار دهات .

شۆرەشا ١٤ی گەلاڤێژا ١٩٥٨ ز ل عیراقێ و سەرەو ژێرکرنا رژێما پاشایەتیێ گوری و تینا وێ بزاڤا رزگاریخوازا گەلێ مە ل بەر دەم کوردێ عیراقێ روهنکر ، کوردێ عیراقێ ماوەیەکی .

بێهنا ئازادیێ و تەناهییێ هەلکێشا ، بەلێ ل سەر رێ داچوونا شۆرەشێ هەمی هێڤیێن گەلێ کورد تێبرن ، دەستهەلاتدارێن شۆرەشا تیرمەهێ ژ هەمی پەیمانێن خۆ لیڤەبوو ، و کەتە گیانی کورێن مللەتێ کورد ، ب نەچاری کوردان دەست دا چەکێ بەرەڤانیکرنێ و پشت قایمکرن ب چیایێن سەر بلند و ب بیرو باوەرێن نەلڤین، کوردایەتییێ شۆرەشا یازدەی ئەیلوولێ سالا (١٩٦١) ێ هەلکر ، نەژ بەر هندێ کو کورد حەز ژ کوشتنێ دکەن ، بەلکی نەچار بوون ڤێ رێکێ بگرنە بەر بۆ بەرەڤانیکرنێ ژ مان و مافێن خۆ . هندی پاشتر بوو ئاگرێ شۆرەشێ ب گوڕی تر د بوو دەهان هەزار پێشمەرگێن ب جەرگ و زەند و باسك پیلا ل چیا و کەژ و شاخێن کوردستانێ بەلاڤبوون ، گورمێنا تۆپان و گڕە گڕا فڕۆکان و ڤیز ڤیزا گوللەیان ببوونە سیمفونیا یا سەردەمی ، ئەو رۆژگار بوو شەڤ و تەم و مژا رەش شاپەرێ خۆ ب سەر کوردستانێدا کێشا ، ب دەهان داستانێن ئازایەتیێ و قارەمانییێ هاتنە تۆمارکرن ، حکومەتا عیراقێ چەند جارەکا ب نەچاری شەڕ راوەستاند و راگرت و داخوازا دانوستاندنان دکر ، هەمی جارا ژی گەلێ کورد و سەرکردایەتییا خۆ ل دویڤ داخوازییا وان دهاتن چونکی مللەتێ کورد شەڕخواز نینە ، بەلکی ئاشتیخواز و مرۆڤ دۆستە .

ل جارا دوماهیێ دانوستاندن درێژبوو ، گفتوگۆ بەردەوامبوون حەتا ل دوماهیێ بەیانا یازدەی ئاداری سالا (١٩٧٠) ێ دەرچوو کو تێدا بۆ جارا ئێکێ حکومەتێ دان ب مافێ خورێبەرییا کوردان دا ، ئاگرێ شۆرەشێ حەتا دەمەکی بێدەنگ بوو ، گورمێنا تۆپا و گڕە گڕا فڕۆکان نەمان و ل جهێ وان ساز و دەنگێ دهۆل و زوڕنا کوردەوارییێ ل دۆل و نهالاندا دەنگ ڤەددا ، لویلیا تڤەنگ و .

تۆپان حەلاندن و کرنە گێسن و مەربێل بۆ زەڤی کێلانێ و ئاڤەدانکرنێ . بەلێ ئەو بارودۆخ گەلەك ڤەنەکێشا ، حکومەتا عیراقێ ل هەمی پەیمان و بڕیارێن خۆ پەشێمان و لێڤەبوو ، پشتا خۆ دا کوردان و بەرێ خۆدا کۆمەلەکا هەلبەرست و مرۆڤێن نە ژ هەژی ، ژ بەر وێ چەندێ شۆرەشا کوردی دووبارە ژ هەمی لایەکی ڤە گوڕیا وێ هەلبوو .

ڕاڤەکرنا پەیڤان

پیت : بەرەکەت .

ئاکنجی : خۆ جە .

پالپشت : پشتەڤان .

کپ کرن : بێدەنگ کرن .

تێن : تێهن ، گەرماتی .

خێزانەکا ئاوارە (دەربەدەر)

وێ سالێ داهاتیێکی باش بوو ، وەرزان هەر ئێکی ب ئارەزوویا خۆ تێلا ئارمانجا خۆ بۆ مەبەستەکێ لێ ددا ، کو چەند سالەك بوو چاڤەرێیێ داهاتیێکی وەسا بوون ، ژ بلی وان کەسان نەبیت کو ب تەمامی بارێ ئالۆزێ وەلاتێ خۆ دزانی و دوژمنێن گەلێ خۆ باش نیاسیبوون کو ب فەرمانا بیانیان کاردکەن دژی بەرژەوەندییا ڤێ کۆمەلا تێکوشەر ، لەورا سویند خوار ب پیروزترین تشت ل نك وان کو حەتا دوا هەناسە و دوماهیك دلۆپا خوینێ ب هەمی هێزو شیانێن خۆ دژی داگیرکەران شەڕی بکەن و خۆ نەدەنە دەست دوژمنی داکو تڕانە و گەمان ب پڕۆژەیێ (زندە بەچالان) بکەن .

چەرخێ گەردوونی زڤڕی ب سەر چارەنڤیسێ مللەتیدا ، دوژمن ب هاریکاریا ناپاکان هێرشەکا نارەوا هێنایە سەر دەڤەرێ جوتیار و زەحمەتکێشان بەرسنگێ لەشکرێ ستەمکاران گرت ، ئەوێ سەد سالا ئێك و دوو نەڤیای ، دڤی شەرێ هەتکبەروناحەقدا یەکتر گرت بۆ پاراستنا نیشتمان و دەڤەرا خۆ ، ئاگر ل دوژمنان باراند ، وەکی شێران گازی دکر :

بژی ئازادی ، بژی کوردستان .

دۆست و برادەرێن گیان ب گیان ، ئەڤی دگۆتە ئەوێ دی ، ها..............

قوربان ، قوربانی کوڕان بم ، مرن یان سەرکەفتن و زالبوون ب سەر دوژمنێ روورەشدا .

بابێ پشت کودێ ب ناڤ سالڤەچوویێ گۆپال ب دەست دگۆتە کوڕێ خۆیێ ئێکانە : کوڕێ من ، مەردانە شەڕی بکە ، دوژمنی ببەزینە ،((بەرخێ

سەر بەرینە)) بلا دایك و خوشكێن هەوە ب دیلی نەكەڤنە دەست ناپاكان...
لاوێن جەمەدانی ل سەرسەری ب گەریا هشك و تێهنی دگرنە ڤێری : بلا
گوللێن هەوە بهێنە ئاراستەكرن بۆ سەرێ دوژمنی و ببنە پەند بۆ رۆژگاری
، هەوار و ڤیژییا دایك و خوشكان دچوو بەرعەسمانی ، تەرمێ دوژمنێن
خۆ دكرنە چەپەر ، دناڤ روناهییا تۆپا و تەقەیا برنۆیان و قرقرا تەنتریوڤا
، ب ئێك گاڤ خۆ دگەهاندە لەشكرێ شەركەرێ خۆ ئەوێ ب شەستیرە
و ڤونداخ ماویزە رو كچیچاپا شەر دكر . هەر چەندە ل دەسپێكا شەری
سەركەفتنەكا گەلەك مەزن ب دەستڤەئینا . بەلێ نەمانا فیشەكا و سروشتێ
دەڤەرێ و لەشكرێ ڤەنەقەتیایێ دوژمنی ئەم دوورپێچ كرین و كەتنە سووتن
و تالان و كوشتن و براندنا بێ گونەهان ... ئەڤە و ژ بلی ئاگرتێبەردانا
تەروهشكی پشتی تالانكرنێ ، ب لۆریان كەتنە كێشانا پیرو و پەككەفتیێن
خودێ نیاسێن مزگەفتێ ، مال و مندالێن دەست نە كەفتی ژی وەكە كوترە
باریكە (تڤیرك) ێ بەلاڤە و دەربەدەر و هێلێن لێ تێك چوو ! داپیرا (ستی
) ژی ئێك بوو ژ ئەوێن دڤی شەریدا پاریزییا بچووكێن (باپیر) ێ كورێ
خۆ دكر دەربازكربوون ، نە ئێخستبوونە دەستێ دوژمنی ، ل گوندەكێ خۆ
فرۆشان ، لایێ نیاسەكێ خۆ كو ب ناڤ سەر ب ئەوانڤە بوو ، ستارەكربوون
، پشتی گرتنا نازدارا خودان زارۆكێن ساڤا بووكا وێ ل شوینا .

(باپیر) یٚ کورێ وێ ، ل گەل چەند ژنێن دی یێن گوندی و دانە دەست ئەفسەرەکی ، کەس دئاخفتنا وان نەدگەهشت ، ل ڤێ رۆژێ دنیا ب ئێکجاری ل داپیرا (ستی) گەهشتە ئێك خەما داگرت کو چەوا ،ب چ ئایین و بیروباوەرەکی ژنا بێ گونەه بێخنە دگرتیخانێدا چنکی زەلامێ وێ خۆ نادەتە دەستێ دوژمنی ؟ ! باشە ، کی دبێژیت کورێ وێ نهۆ ساخ مایە ؟
هەمی دەما وەکی مەنجەلا شیرێ بهارێ دکەلی ، روندکێن ب گوری دهاتنە خوار ب تایبەتی دەمێ وێنەیێ باپیری دهاتە بەرچاڤ ل رزدەیەکا چیایەکی ب دژواری بریندار بوویە و مرنێ سنگێ خۆ بو ڤەکرییە تەحەم ! جەرگێ دایکێ خرابێ ، چەوا لبەر مرنێ ب وی دەستێ فرشك پێ دای قومەکا ئاڤێ نەدایێ ! ئێڤارییەکێ قازانا زادی ل سەر کوچکی دکەلی ، ئاگرێ سەرگێن و پشکلا ل سەر ئێك ببونەکەلەك ، بایێ ئۆدێ یێ رەش و دوکێلی بوو . بەلێ گەرم بوو . جاجارا شیشکەکادی دئێخستە بن قازانێ ، ب دەستێ راستێ ژی لاندکا نەڤیێ خۆ دهژاند .. چەتۆی سەرێ خۆ دانابوو سەر رانێ چەپێ یێ داپیرا خۆ کو هەمی دەما ژ بەر ئێشانا باهینکێ (روماتیزم) درێژی هەبوو ، جار جار نویزە یەکا (دایکێ ئەز مرم) ژ برسان ژێ دهات . (بێری) خوشکا مەزنا زارۆکان ل وی رەخێ ئاگری ، وەکی گولەکا چرمسی یا ئاڤ ژێ هاتییە برین زەروسیس هەلگەریابوو ، جل و بەرگێن درپای ل بەربوون ، داڤەکا دەزی ژێ کیشابا سەد پنی .

دا کەڤنە خوارێ ، ژ برسا وەکی کڤانی لێهاتبوو ، چاڤێن گەلاوێژی یێن تێکچووی ل شۆربا پیرخەنی بوو ، ژ لایەکی (دایکێ شێڤێ) ، ژ لایەکی (دایکێ نانی) ژ بلی واق واقا دناڤ لاندکێدا . ئەڤە تێکەلی هۆرینە و لاوژو و پێگوتنا داپیرا بریندارا سالێ ب سەرڤە چووی دبوون و نەخشەیا کارەساتەکا رەش و ب تازی و ترسناك دکێشا . ژ بەر هندێ بیرهاتنێن وێ یێن بووری وەکی شریتا سینەمایێ دهاتنە بەرچاڤان ، ب دەنگەکێ تژی کزگریوك لای لایەیا ساڤایێ خۆ و ب ئاوازەکێ تێکەل دگۆت :

لای لایێ رۆڵەی من لای لایێ — کۆر پەکەی دایێ لۆ خەوت نایێ ؟ !
بابی بێ سەرت هیچ دەنگی — نایێ خودای هەژاران بەهانام نایێ
سووتام و برژام لۆ خەوت نایێ ؟ !

ژ نشکەکێڤە کەسەك زۆر ل سەرخۆ ، بێ پێژن ، هێدی :

– داپیر تۆ ل مالێ ؟

(چەتۆ) و (بێری) لڤین و هشیار بوون !

– کییە ، جەرگێ داپیرێ ؟

– مێڤانان دحەوینن ؟

– کورێ من ، بفەرموون ، مێڤان دخۆشتڤینە !

(پیرۆت) مامۆستایێ گوندی : سەلامو عەلێك

– وە عەلەیکە سەلام ، ... ئای مامۆستایە ! کچێ بێری ، پێش منڤە ، جۆدەلیکێ بۆ مامۆستای بهێنە .

جۆدەلیك شرپ ب عەردی دادا و تۆزێ ئۆدە تژی کر .

مامۆستای گازی چەتۆی کر و ماچی کر ، سیڤین دگەل خۆ ئینایـن کرنه دکۆشا وی دا ، خالەتا (ستی) بخێرهاتنەکا گەرم و گوڕ ل مامۆستای کر، حەتا بێژی ئێك دوو شیڤا خۆ تێکر و هەر ئێکی نانەك ل بەر دانا ، ئەو مژوولی خوارنێ بوون و ئەڤەژی کەتنه ئاخفتنێ دگەل ئێك و دوو .

داپیره ستی : ئەرێ گۆری تەبم چ دەنگ و باسێن خۆش دگەل ته نینن ؟ ب مەرقەدێ حوسینێ غازی ، ژ بەر نازداری دایکا زارۆکان وەخته بمرم ! گیان یال جهەکێ قایم ناهێته دەرێ ! بلا خۆفرۆش و دوژمن دەستی خۆ بوەشینن ، ب وێ زنجیرا ل مالا خودێ من راهەژاندی با ... با... پـ پـ پیر بهێته ڤه ، شیرێ ڤان مەمکان دێ لێ حەرام کەم ، ب نڤیژا نیڤرۆ ئەگەر دوژمنان نەده نەبەر گوللەیێن وێ برنۆیا ب نانێ زارۆکان هاتییه کرین !...

مامۆستا : داپیر ، ئەم هەمی (باپیر) ین ، کوڕێن ، تەیێن بچووکێن ، رۆژەك دێ هێت لبەر چاڤێن ته دێ دەنه دادگەها گەل و سزایێ تاوانێن خۆ دێ پێ هێتەدان . ئەڤه مللەته – مللەت ، ژ پیلای قایمتره ، ژ دەریا بێ بن فرەهتره ، فریزییه هەر ببره شین دبیته ڤه ! دبێژن لەشکرێ مه سەرکەفت ، پشتی سەرکەفتنێ دێ وەرگرن ، هەما بزانه مزگینیا رزگارییێ بۆ ته هات . هێشتا ئاخفتنا وی د دەڤیدا مابوو هەر دوو لایێن رووییێ وی ماچی کرن :

– وەی داپیرا رەق و هشك ، نازدار ژ گرتیخانێ دێ هێتەڤه ؟

دگەل باپیری بۆ ناڤ مال و زارۆکێن خۆ ب سەر بلندی ؟ !

وەی خودێ دەرگەهەکی بۆ مە ڤەکە ، ئاخ .... مەرگێ داپیرێ بۆ کوڕێن جحێلێن خۆ نەفرۆش ییت...

- داپیر ، ل من دەرنگە ، ڤی پێنج دیناری بگرە ، تە پێدڤی ب چ هەبیت پێ بکرە ، ڤان سێ دیناران ژی بدە (سێوێ) بەلێ نەبێژێ مامۆستای یێن هنارتین ، چنکی ژنەکا دەڤ بەردایە ....

- ئای مامۆستا ، کەنگی ڤەنجیێن تە دێ ل سەر خۆ راکەم ؟

مامۆستا رابوو سەرپێیا ، نە داپیر ، ئەڤە یێ مللەتییە ، کو ب شانازی بۆ هەوە دهنێرن ، باپیر بۆ مللەتی سەرێ خۆ کرییە قوربان ، ل سەرخۆ خاترا خۆ خواست و چوو دەرێ .

سپێدێ حەتاڤ دەرکەفت ، داپیرا ستی خۆ گوهاندە مالا سێوێ :

- ها ، ئەڤە سێ دینار ئەوان بۆ تە هنارتینە .

- هەبیت نەبیت ، کێ هنارتینە بۆ من ؟

- من نەنیاسی .

- مامۆستا پیروت نەبیت ، شەڤا پێشتر لگەل هەوە بوو .

من ژ ژنان گوهـ لێ بوو ، دبێژن گەلەکێ باشە .

ستیێ گوتێ : نە ئەو نینەو ، زڤڕی مالێ .

سێوێ چوو بۆ ناڤ کۆما ژنان رۆنشت و گوت :

- ب خودێ گەلی خوشکا مامۆستا پیرۆتی شەڤا چوویی حەفت دینار بۆ من هنارتن ، دابچم هندەك تری بکرم ، گەلەك حەژ ژێ دکەم ، ب خودێ بابێ لێقەومییانە .

هەر د وی دەمیدا دەنگ گەهشتە سەرۆکێ خۆ فرۆشان و ئاکەهداریا ڕێکخراوا دوژمنی هاتە کرن . مامۆستا گرێدا و ئێخستە ناڤ پیکەپا کەسک و بۆ باژێڕی بر ، ل وێرێ پشتی سێ شەڤ و سێ رۆژان لێدان ، ڤیان ناڤێ وان کەسان بێژیت ئەوێن پشتەڤانێن شۆرەشگێران و جڤین و کرێتییا پێ بدەت.

بەلێ ئەڤ خۆش مێرە رابوو و گۆتە وان : هەر دێ من کوژن ، بەلێ تۆلا من ب هزاران ژ هەوە دێ هێنە کوشتن !

پشتی دەمەکی شەر هاتە راگرتن و پێشمەرگێن قارەمان بەرەڤ خێزانێن خو ڤەگەڕیان ، هەر ئێکی زارۆکێ وی لبەر سنگی ، خۆشی و شادیێ سەرانسەری نیشتمانێ ڤەگرت ،بێریو چەتۆ ل دەرگەهێ حەوشێ ، هەر دەمەکی بۆ لایەکی غارددان و (سەرکەوت) ژی ب لوتکان دویڤ دکەفت ، چاڤ ل بابێ خۆ دگێڕا کو دەرکەڤیت ، بەلێ مخابن دەمەك بوو نیشتمانا خۆشەویست دناڤ گۆڕیدا باوەشینك لێ دکر .

بەردە قارەمان

ل دەستپێکا سەدێ بیستێ چەرخا کێشوەرێ عوسمانی بەرەف لاوازیێ دچوو ، هەر دەمەکی بۆ دەمەکێ دی ئالۆزی پەیدادبوون ، چونکی ستەم و زۆرداریا عوسمانیان ژ سنوورا دەرباز ببوو ، ژ لایەکێ دیڤە دەنگێ زەنگلا باوەریا نەتەوەیی بەرە بەرە دناڤ وەلاتاندا دەنگڤەددا و گەلێن بن دەست ئاگەهداردکرن و ، ئەو گەلێن کو ل ژێر رژێما عوسمانیان دنالین ، هیڤیێن وان ئەو بوون کو رۆژەك بهێت لێ وی بارێ گرانێ تێدا دژیان رزگار بن .

کورد ژی ئێك ژ وان گەلان بوو کو بێهنا وان کورت ببوو ل ژێر فەرمانێن تورکان ، هەردەم هیڤی دخواستن کو چرایەکێ رۆهنێ ئازادیێ لناڤ ئاخا کوردستانێدا هەلبیت .

هەروەسا ل سالا ١٩١٤ ز کارەساتا شەرێ جیهانیێ ئێکێ دەست پێکر ، وی دیمەنێ ترسناك هێدی هێدی شاپەرێن رەشێن خۆ ب سەر هەمی قولاچێن جیهانێدا کیشان ، هەمی لایەك تێکشیلاند ، د ئەنجامێ ڤی شەرێ خوێناویدا چەرخا فەلەکێ ئینگلیز ب سەر کەفتی گەهاندە ئاخا دلێران کو کوردستانە.

وی دەمی ژی شێخ مەحموودی پایەکا بەرز هەبوو دناڤ کورداندا ، چ ژ لایێ ئایینی ڤە ، چ لایێ نیشتمان پەروەریڤە ، کو وی دڤیا کوردستان یا سەربەخۆبیت ، شێخ مەحموود دڤی دەمیدا یێ شەپرزە و ئالوز بوو ، وی ب باشی زانی کو ئینگلیزان ئاگەهدار بکەت کو ئەڤ

ئاخه وەلاتێ كوردانه دڤێت بۆ كوردان بمینیت.ژ بەر هندێ نامەك بۆ نوینەرێ ئینگلیزی هنارت كو ل بەغدابوو ، دناما خۆدا گوتبوو:
ب سەدەهان سالە ئەڤ ئاخه مەلبەندێ كوردانه و هیڤیدارین كو هوین مافێ مه بدەنەمه و ، وی مافی نەده نەمه كو پاشی بچەكی ئەم داخوازا مافێ خۆ بكەین. پشتی ئینگلیزان هزر دڤێ چەندیدا كری گوت ئەم دێ مافێ كوردان دەینێ، پاشی لسەر ڤێ پەیمانێ نوینەرێ ئینگلیزی (مێجەر نوئێل) بێ ی ئالۆزی و ئاستەنگ گەهشته سولەیمانیێ ، بۆ رۆژا پاشتر لبەر دەرگەهێ (سەرایا سولەیمانیێ) ل پێش چاڤێن هزاران ئاكنجیێن باژێری چوو سەر كورسیەكێ هەر زوو گوت : ((بناڤێ میرێ بەریتانیا حاكمێ گشتی یێ عیراقێ ئەم هەوە ئاگەهداردكەین كو هوین یێ ژ ئێخسیریێ و گرتنێ رزگار بووین ، ئێدی هوین دسەربەست و ئازادن ، شێخ مەحموود حاكمدارێ كوردستانێ یە))
ب كەیف خوشیا ڤێ مزگینیا خۆش ، گەلێ كورد وەكی گولێ گەش بوو ، باژێرێ هەلەت و قوربانیێ بوویە پارچەیەك ژ بەهشتا بەرین لێ هزار مخابن! ئەڤ خۆشی و شادیە گەلەك ڤەنەكیشا !! چونكی ئینگلیزان ژ نیڤا دلێ خۆ باوەری ب مافێ كوردان نەبوو . بەلكی بو خۆ بنەجهكرنێ ئەڤ ئاخفتنە گوت بوو !! بڤی رەنگی ب تەمامەتی ژ ئاخفتنێن خو لێڤەبوو ، دەست دا ب ئینانا بیانیان ژ دەرڤە بۆ ناڤ ئاخا كوردستانێ و دوور ئێخستنا هندەك كوردان ، ئها بڤی رەنگی بارێ كوردستانێ رۆژ ب رۆژ ئالۆز تر د بوو ،

هەتا گەهشتیە وێ رادێ شێخی ئاگەه لێ نەدما ، شییان و ووزەیا وی نەمان کو کاودانێ وەلاتی بڤی شێوەی رابگریت ، ئەڤجا نامەکا توندوتیژ بو دادوەرێ گشتی یێ عیراقێ هنارت و داخوازا بجهئینانا پەیمانا وی ژێ کر ، کوسەربەخوّیا کوردانە ، ئەڤ داخوازییە ژی یا بێ مفا بوو ، چونکی ئینگلیز ب تەمامی ژ وێ سوزێ پەشێمان ببوون ئەوا وان دایێ ، ڤێجا شێخی دەست دا خوّ ئامادەکرنێ ژ بوّ دەرئێخستنا بیانیان ژ ئاخا کوردستانێ ، ئیدی ئاگرێ شەری هەلبوو ، سیار و پەیادەیێن کوردان وەکی پلنگان ژ هەمی لایەکیڤە هێرش دبرنە سەر سەنگەر و چەپەرێن دوژمنی ، ب راستی کریارەکا وەسا وان ئەنجامدا کو چ دەما نەهێتەکرن ، تاسلوجە ببوو گورستانا سوپایێ لێڤی یێ ئینگلیز ، پشتی ڤێ سەرکەفتنا مەزن سوپایێ کوردان ل ژێر سەرکردایەتیا حوکمدارێ کوردستانێ بەرەڤ کەرکوکێ چوون ، ل دەربەندێ بازیان بارەگایێ خوّ دانا ، هەر وەسا ئینگلیزان ژی هێزەکا مەزن ژ موسلێ بوّ کەرکوکێ ئینا ، پاشی ئەڤ هێزە بەرەڤ بازیان لڤی .

بڤی رەنگی ددەمەکیدا دگەل بەیانا سپێدێ سوپای ئینگلیزی ژ چەند لایەکا ڤە هێرش برنە سەر شەرکەرێن دلێرێن کوردان ب گرانترین چەکێ کوژەك ل ئەردو ئەسمانان .

سوپایێ کوردان ژی وەکی شێران بەرهنگاری وان بوون و شەرەکێ مەردانە کر هەتا وەلێ هاتی رێزێن پێشیێ یێن سوپایێ کوردان دەست بدەنە

خەنجەران و هێرش دکرنە سەر دوژمنی و بناڤ کەتن ، ئیدی هەر ئەو بوو کو کەس ب زیندی نەڤەگریان ، پشتی شەرەکێ دژوار و بێ وێنە شێخ مەحموود بریندار بوو ، ژ ئەنجامێ ڤی شەرێ دژوار سوپایێ کوردان شکەست و دوژمن هاتە ناڤ بارەگایێ واندا ب دەستیشانا کوردەکێ بێ بها شێخ ب برینداری ل بن بەرەکی نیشا ئینگلیزان دا ، ب ئێخسیری برە بەغدا و شەڕ ب دوماهی هات ، ئەو بەر ببوو چەپەرەك بو پاراستنا شێخ مەحموودی د دەمێ شەڕێدا و ناڤێ وی بەری کرە (بەردە قارەمان) ، ئەڤ بەرە دکەڤیتە ژێریا دەربەندێ ، باشی ناڤێ ڤی بەری بەلاڤەبوو ، ل سەر زارێ هەر نیشتمان پەروەرەکێ کورد و ناڤی وی ب پیروزی لناڤ لاپەڕێن مێژوویا ب خوین یا گەلێ کورد هاتە تومارکرن ، بەرێ ناڤبریژی هەر ب وێ هیڤیێ یە کو توڤێ دوو بەرەکیێ و خو فروشیێ و نا پەسەندیێ ژ ڕەه و ڕیشالان ژ ناڤ کوردان بهێتە هەلکێشان ، هەر وەسا هاتییەگوتن: چ جاران پشتا خو ب بیانیان ڕاستنەکەن .

دهۆك

دهۆك د دیرۆكێدا :-

بێ گومانە کو دهۆك ژ باژێرین کەڤنێن کوردستانا عیراقییە ، پرۆفیسۆر (فۆر) دبێژیت : ل دەمێ ئاشووریاندا دهۆك بناڤێ (ئەدیان) ناڤ و دەنگێن وێ بەلاڤە بوویە ، چونکی پایتەختێ هەرێما دیموزا ئاشووری کو نێزیکی (بیت داکان) بوو ، گومان تێدانینە دهۆك جهەکێ گرنگ و ب بها بوو لنك ئاشووریان ، چونکی سەرێ رێکا سێ دەربەندا چیایی بوو ، (دەربەندا دهۆکێ و دەربەندا قەشەفرێ و دەربەندا دەرگەلا شێخان) ، هەمی هاتو چوویێن ئاشووریا دگەل دەولەتا ئورتوو ولاتێ حسییان دڤان سێ دەربەندا دا بوو ، لەورا دهۆك ئێك ژ باژێرێن کەڤنێن کوردستانێ یە ، بەلێ دێ ب چ هێتەزانین کو کەڤنە باژێرە ؟ ب پەیکەر و وێنەیێن دا تراشیێن شکەفتێن دەوروپشتێن وێ ، دگەل وان گۆرێن کەڤن یێن هەتا نوکە دڤان شکەفتاندا مابنە ، ژ بلی وێ چەندێ ژی دەڤەرەکا گرنگا میرنشینا داسنیێن ژێری بوو ، ئەو میرنشینا بەری سالا (٩٦١) ی زاینی هاتیە دامەزراندن هەتا سالا (١٢٣٦) ی زاینی ژ کار و دەستهەلاتدار و فەرمانڕەوا بوو ،میرنشینا داسنیان کو یا بێ هێز و هەژار بوو ، میرنشینا شێخان ل جهێ وێ هاتە دامەزراندن ، بەلێ پشتی دەمەکێ کێم بوویە پارچەیەك ژ میرنشینا بەهدینان ، کو هەتا سالا ١٨٤٣) ی زاینی دەسهەلاتداری ل هەرێما بەهدینان دکر ، دیرۆکنڤیسێ ب ناڤ و دەنگ (هارتمان) دبێژیت : -

ل دەم و جهێ فەرمانڕەوایا (تاسیوس بیزاسیوس) دا

دهۆك بناڤێ (جا هۆك) هاتیه ناڤكرن ، چونكی هەتا نوكه ل شكەفتا هەلامەتان ل چیایێ شندۆخا بەرامبەری گوندێ (گەڤەرکێ) پەیکەر و وێنەیێ بەرێ هەلكولای ب روویێ چیایڤە مایە ، وێنەیەك ژ وێنەیێن هەلكولای یێن شكەفتێ وێنەیێ پاشایێ ئاشووری (ئەرد نەرێری) یە .
دیرۆك نڤیسێ كوردێ بناڤ و دەنگ (حوسێن حوزنی موكریانی) دبێژیت: ئەگەرێ ناڤ لێنانا باژێری ب (دهۆك) ئەوە ، كو پاشای یان میرێ نیڤ سەدێ چوارێ زایینیدا ، كو ناڤێ وی (ئاخ شندۆ) بوویە ، هەر تشتێ ژ دەخل و دانی یان بەرهەمێ دی یێ چاندنێ هاتبا وێرێ ئانكو (دهۆك) ێ دوو مستا ژ وی متای دا ژێ ڕاكەن ، بەلێ هارتمان دبێژیت :
(ئاخشندۆ) میرنشین بوویە ل سەدەی دووێ زایینی ل شندۆخا . لڤێ دوماهیێ پاشمایێ گرنگ و ب بها ل گوندێ (مالتایێ) كو نزیك باژێرێ دهۆكێ هاتیە دیتن .
باژێرێ دهۆكێ د دۆلەكێدایە دناڤبەرا ڕزدا چیایێ درێژێ سپی ژ لایێ باكووریڤە ، چیایێ شندۆخا ژ لایێ باشووریڤە ، ئەڤ دۆلا كو باژێرێ دهۆكێ تێدا هاتیە دروستكرن ، دوو ڕووبار ڤی باژێری ئاڤەدان دكەن :
یێ ئێكێ (ڕووبارێ دهۆك) یێ كو ل سەرێ ژووری ئانكو سەرێ باژێری بەرەڤ باشوورێ ڕۆژ ئاڤا دەرباز دبیت ، یێ دووێ (ڕووبارێ هشكە ڕوو) یە كو یێ بچووك ترە ژ یێ ئێكێ ل ژێریا باژێری بەرەڤ باشوورێ ڕۆژ ئاڤا دەرباز دبیت و دگەهیتە ڕووبارێ دهۆكێ ل ڕۆژئاڤایا دۆلێ .
دهۆك وەكی نیمچەدورگەیە كو كەفتیە دناڤبەرا هەر دوو ڕووباراندا ، ب ئاڤا هەر دوو ڕووباران باخ و بیستان و ڕەزێن دەوروبەرێن

بازێڕی پێ دهێنه ئاڤدان ، فێقیەکێ بژاره و ڕەز و باخێن وێ بناڤ و دەنگن.

هژمارەکا زۆر ژ ئاکنجیێن وێ خوشیێ پێ دبەن .

پشتی ڕێکا دناڤبەرا موسل و ئامێدیێ هاتیە ڤیرکرن کو د دهۆکێدا دەربازدبیت . دهۆك کەفتیە سەر سێڕیانا بازرگانی دناڤبەرا قەزایێن کوردی یێن دەڤەرا بەهدینان و موسل و هەڤلێرێ ژی ، ژ بەر هندێ دهۆك یا بەرەڤ پێشکەفتن و ئاڤەدانبوونێ دچیت ، نەخاسمە گرنگی پێدان ب هاڤینگەهێن دەڤەرا بەهدینان وەکی (زاویته ، سیاراتیکا ، سەرسنگ ، سۆلاڤ ، ئەرەدنا ، بامەرنێ ...) پشتی ل سەر داخوازیا بزاڤا ڕزگاریخوازا مللەتێ کوردی ل ١٩٦٩/٥/٢٩ حکومەتا عیراقێ بڕیار دای دهۆك ببیتە پارێزگەهـ ، ل ڤان سالێن دوماهیێ ب تایبەت پشتی سەرهەلدانا مللەتێ کورد ل بهارا سالا ١٩٩١ ز بازێڕێ دهۆکێ ئاڤەدانیەکا مەزن ژ هەمی لایان ڤە بخۆڤە دیتیە و پاشه ڕۆژەکا ڕووناك هەیه ، چونکو دێ بیتە دەڤەرەکا بازرگانی و زانست و پێشەسازی یێ ل بەهدینان .

ئافرەتا كورد

دمێژوویا ژیانا كوردەواریدا ئافرەتێ پایەكا بلندا جڤاكی هەیە ، نەخاسمە ئەگەر سەحكەینە كریارێن ب هێزو بلندێن ئافرەتا كورد دێ بینین :
دلێ وێ زۆر ب مێرو ماڵ و زارۆكێن وێ خوشە ، لەوا یا هەڤپشكە دگەل زەلامێ خۆ دخۆشی و تەنگاڤیاندا ، بڤێ چەندێ بۆمە دەردكەڤیت كو ژنێن كورد هەتا چ رادەیەكێ دەست رەنگینن ل ماڵ و پەروەردەكرنا زارۆكان و هاریكاریكرنا هەڤسی ، كا چەوا خزمەتا مێڤانان دكەت ، دەمێ زەلامێ وێ ل ماڵ نەبیت ، گەلەك جاران بڤێ ژی رازی نابن ، بەلكی یا مژیلی كارێ رستن و چنینێ و دروست كرنا ماست و پەنیر و ژاژی و دەوی و نیڤشكی و فری یە ، بو مفایێ خێزانێ و بو فرۆشتنێ ، ژ لایەكێ دیڤە مل بملێ زەلامێ خۆ ل چیا ، بو دیڤ گوریانا (كەزوان و بەروو ، مازی چنینێ) یان ژی مژیلی باركرنێ و بەر ئاڤێ و تووتن چاندنێ و رەز و باخ و ئاڤدانێ یە ، و خودانكرنا تەرش و كەواڵی یە و ، داربرین و كرین و فرۆشتنێ ل گەل زەلامێ خۆ ، و هاریكاریا وێ ل كارگەه و زەڤیان دكەت ، ئەوا هەژی گوتنێ لڤێرە جوانیا ئافرەتا كوردە ، كو جوانیە كە خودێ پێدایە ، بێی خەملاندن و نیشان و نەخش و نیگارە ، سەر و سیمایێ وان دسوور و سپی و گەنم رەنگن ، دەمێ دبینی دهەستی سڤك و خوین شرینن ، پرچێ وان یێ رەشە یان زێرینە ، ژ بو پێدڤی یا ژیانێ سیاری دەواران دبن و ، لناڤ مێرگ و چیمەن و دارستانان دگەرێن ، لەورا سیارچاك و تڤەنگ خۆشن ، د خوشیاندا داوەت و شەهیانا و رەشبەلەكێ دكەن ، و

سەربەخۆیەکا تەمام هەیە ، ل هندەك جها نەبیت ، دبارێ شوکرنێدا ، دلداری و ئەڤینیەکا پاقژ دزانن ، بو هندێ داشوو پێ بکەن و د دەهمەن پاقژن ، دڤی باریدا ئێك ژ نڤیسەرێن بیانی کو (جانزە) دبێژیت : دەهمەن پیسی دناڤ کوچەرێن کورد دا نینە ، بەلکو کێم جارا ئەڤ رەوشتە دهێتە دیتن .

هەر وەسا (میجەر سۆن) و (میستەر ریج) کو هەر دوو رۆژهەلاتناسێن ئینگلیزن دڤی باریدا دبێژن : (نەتەوێ کورد ئێکەم نەتەوەیە ل رۆژهەلاتی کو دەهمەن پاقژیا ئافرەتا خۆ پاراستییە) .

ل گەلەك دەماژی ئافرەتا کورد ب زیرەکی و هێز و شیان دیار کرییە . رێڤەبەری و دەستهەلاتداری دایە دەستێ وێ ، ژ بو خودێ نیاسین و چاکیێ و نیشتمان پەروەریێ و زانینێ و هونەرمەندیێ و دل تەریێ ژ زەلامی یا کێمتر نەبوو ، بۆ نموونە وەکی (خاتوون خانزاد - میرا سۆران) کو شاژنەکا ئازا و بجەرگ بوو د شەراندا . یا زانا و جوامێر و دادپەروەر بوو ، هەردەم خەبات کرییە ژ بو ئاڤەدانکرنا وەلاتی ، ژ ڤەکرنا گەلەك قوتابخانا و مزگەفت و نەخۆشخانان ، چ جارا رێکا بن دەستیێ و سەرشووریێ نەدایە دوژمنی ، بەلێ (قەدەم خێر) و (قەرە فاتم) ، دوو نموونێن خەباتکەرێن ئافرەتێن زیرەك و چاڤ نەترس و بناڤ و دەنگێن کوردستانا ژووری و کوردستانا رۆژهەلات بوون .

هەروەسا (حەپسە خانا نەقیب) سەرکردەیا راستەقینە یا هەمی ئافرەتێن سولەیمانییێ بوو ژ لایێ جڤاکیڤە و ، ژ باشی و کورد پەروەری و مرۆڤایەتییێدا ، گەلەك سەرۆك و زەلامێن ناڤدار راو بو چوونێن وێ وەرگرتینە و پرسیار ژێ کرینە ، ل سالا (١٩٣٠)ز نامەك دەربارەی مافێ نەتەوەیێ کورد بۆ (جڤاکێ گەلان) هنارتیە و

هەر دڤێ سالێدا ژی (کومەلا ژنان) ل سولەیمانییێ دامەزراند . هەمی پالدان بۆ خواندنێ و تێگەهشتنێ و کاروبارێن کوردایەتیێ ، ژ بلی ڤێ چەندێ دهەمی بیاڤاندا هاندانا ئافرەتێن سولەیمانییێ دکر ژ بو کریارێن باش ، وەکی دەست گرتنا یێن هەوجە و پێدڤي و هاریکاریا هەژاران و رێزگرتنا زانایان ب شێوەکێ رێك و پێك ، رەوشتەکێ پاقژ و بلندێ ئافرەتێن کورد نیشا بیانیان ددا ل دەمێ چوونا وان بۆ بازێرێ سولەیمانییێ .

هەر دیسان نموونەکا دی یا ئافرەتا رەوشەنبیرا کورد :

(رەوشەن بەدرخان) کو خێزانا (جەلادەت بەدرخان) ە ، بو پێشکەفتنا ئەدەب و تورێ کوردی و بەلاڤەکرنا گیانێ کوردایەتیێ خەبات کرییە .

نهو ژی نموونەکا جوانیا ئافرەتا زانا و زیرەك و سەربلند و نیشتمان پەروەرا کوردە دناڤ کوردێن رۆژئاڤادا .

ڤێجا ئەڤە نموونەیەیێن رابەرێن دلسوزیا ئافرەتێن کوردستانێ بوون ، هەلگرێ چرایێ رێکا سەربەستیێ و رزگاریا قوناغا نەتەوەیێ بوون ، هەمی بزاڤ و خەباتا وان بو ئافرەتێن ئەڤرو یێن کوردستانێ ئەو بوو : کو ئەرکێ فەرێ ل سەرملێن وان ، و ب وی پەرێ ئازایەتیێ و دلسوزیێ و خوگوریکرنێ ، مل ب ملێ برایێن خوییێن خەباتکەر و زاناو رەوشەنبیر خەباتێ بکەن ، ژ بۆ ب دەستڤەئینانا مافێن رەوایێن کورد و کوردستانێ ، وێ جارێ دێ شیێن بێژین هوین ب راستی جهێ شانازی و سەربلندیا مللەتینە و پەروەردکارێن ئاڤا زەلال و بایێ فێنك و ئاخا جوانا پڕ بەرهەما کوردستانێنە .

تەلەڤزیۆن

رۆژانێت ئەڤرۆ مرۆڤایەتیا سەردەم و زانست و پێشکەفتنێ یە ، چرا و خەتیرا زانیاریێ کو نێزیکی سێ پشکێن ڤێ جیهانێ روونکرینە و ، مرۆڤێن پاشکەفتی ژی لبەر ڤێ رووناهیێ کەفتینە سەر وێ چەندێ کو ب زووترین دەم ژ ژەنگا نەزانین و تاریاتیێ و نەخوێندەواریێ رزگاربن و ، بهێنە رێزا وان مللەتان کو بەری دەمەکی پێنگاڤێن باش دڤی باریدا هاڤێتینە ، ژیانا ئەڤرۆ یا مرۆڤایەتیێ جوداهیەکا زۆر هەیە دگەل ژیانا چەند سالەکێن بەری نهو ، چونکی ژین و ژیارا نوکە یا پرە ژ تشتێن نوی داهاتی و کو بەری نوکە نەبوون و هزر ژی لێ نەدکر ، بۆ راستی یا ڤێ باوەریێ ژی ژوی باشترنینە کو ب چاڤەکی پێدا چوونەکێ ب لیستا ناڤێ وان زانا و بەرێزاندا بکەین ، کو تشتێ نوی بۆ کۆمەلگەهێ مرۆڤی یێ داهێنای ،

گومان تێدانینە دناڤ ڤێ لیستا دوورو درێژ دا ناڤێ تەلەڤزیۆنێ و داهێنەرێ وێ ل سەر پشکێ هەمیانە .

تەلەڤزیۆن ئەو ئامێرێ نوییە کو ل زۆر خێزانێن باژێران و گوندان و ل گەلەك وەلاتان ب کار دئینن و مفای ژێ وەردگرن ، مێژوویا داهێنان و دروست کرنا وێژی دڤەگەرێتە چەند سالەکێن بەری نوکە ، گەلەك ژ مێژە زانا دکار کرنێدانە ژ بو ب دەستڤە ئینانا ڤێ خەونێ ، هەتا ژ نشکەکێڤە زانایێ بناڤ و دەنگ (جۆن بێرد) شیا وان هیڤیێن هەمی زانایان ساخ کەت و مرۆڤایەتیێ ژی بڤێ دروست کرنا خۆ شاد بکەت .

تەلەڤزیۆن دئێك دەمدا دەنگی و وێنەی وەردگریت ، وی وێنەیێ کو ژ ئەگەرێ کامیرەکا تایبەت دهێتە وەرگرتن و دبنەرەتدا دهێتە گهوڕین و دئێخنە سەر شێوەیێ پێلێن کارەبایێ و پێلێن بێ تێل و ب رێکا ئێستگەهەکێ تایبەت یێ تەلەڤزیۆنێ دهێتە وەشاندن ، پاشی ئەڤ پێلە ژ لایێ تەلەڤزیۆنێڤە دووبارە ، دهێنە گهوڕین و دئێخنە سەر شێوێ وێنەی و دهێتە نیشادان .

دەنگ ژی هەر بڤی ئاوای ژ ئەگەرێ مایکرۆفۆنێ ژ ئێستگەهێ تەلەڤزیۆنێ دهێتە گهوڕین و دبیتە پێلا کارەبێ و دهێتە پەخشکرن هەتا ل دوماهیێ دناڤ تەلەڤزیۆنێ جارەکا دی ڤەدگەرێتە سەر شێوێ دەنگێ ئاسایی و تەماشەڤانێن تەلەڤزیۆنێ دگەل دیتنا وێنەی دێ گوه ل دەنگی ژی بیت ، ژ ڤێ چەندێ دێ ئەو بۆمە ئاشکرا بیت کو هەر ئێستگەهەکا تەلەڤزیۆنی دبنیاتدا ژ دوو ئێستگەهان پێکهاتیە ، ئێك ژ وان وێنەی دهنێریت و ئەوا دی دەنگی .

ئێستگەها تەلەڤزیۆنێ پروگرامێن خۆ تنێ بۆ (١٦٠) کیلومەتران دشێت بهنێریت و ، چەند بورجێ ئێستگەهێ یێ بلندتر بیت ، پێلێن هنارتنێ پتر دچن ، هەر بۆ ب ساناهیکرن و نەهێلانا ڤێ گرفتاریێ ، زانایان بیر ل هندێ کرەڤە کو هژمارەکا ئێستگەهان دروست بکەن و پێکڤە گرێبدەن و دئێك دەمدا هەمی پێکڤە ئێك پروگرامی بەلاڤە بکەن .

د سەردەمێ مەیێ ئەڤرۆ دا تەلەڤزیۆن ئێکە ژ وان تشتێن پێدڤی کو دەستەکێ بالا هەیە دپێش خستنا جڤاکی و روونکرنا رێکا ژیانێ .

تەلەڤزیۆن رێکەکا بژارەیا فێرکرن و بەلاڤەکرنا زانیاریایە و ، هۆکارەکێ مەزنێ روونکرنا هزرێ و مەژییە .... گرنگیا تەلەڤزیۆنێ دوێ چەندێدایە کو مرۆڤ یان هەر مرۆڤەکێ خوێندەوار و نەخوێندەوار دشێت مفای ژێ وەربگریت ، تنێ گوهـ لێگرتن و تەماشە کرن ڤێ مەبەستێ دگەهینیت .

جڤاکێ ئەڤرۆ یێ مرۆڤی ، نەخاسمە دباژێرێن مەزندا و دگەل دەرکەفتنا هەتاڤا هەمی رۆژەکێ دەست ددەنە کارو کریارێن خۆ ، دکەڤنە سەر گێژیا شولکرنێ ب دەست و ب مەژی دکەڤنە کاری ، ژ ئەنجامێ ڤێ کارکرنێ لەش و مەژیێ وان ماندی دبن ، ژ بەر ڤێ چەندێ ئێڤاران یان دەمێ کارێ وان کەسان ب دوماهی دهێت ، مەژیێ وان یێ وەستیای پێدڤی ب خوارنێ دبیت و نەچار دبیت پەنایێن خو ببەنە بەر تەلەڤزیۆنێ ، چونکی ئاواز و دەنگی سترانبێژ و دەنگێ خۆشێ سازێ و سەمتوورێ و دیمەنێ جوان و هەمەرەنگێ سروشتی و داوەت و شاهی یێن هەمە جۆر ، دبنە خوارنا مەژیێ ماندی و مرۆڤی دبەنە دەریایەکا مەزنا پڕی ئارامی و تەناهیێ .

ئەو کەسێن حەز بکەن خۆ مژیل و یاریان بکەن ، هەردەم دێ گرێدایبن ب تەماشەکرنا تەلەڤزیۆنێ ، چونکی ئەڤە نە د شیانێن واندایە کو تێهنیا خۆ ب دیتنا یاریا تەپا پێی و ڤۆلی بۆلێ و گەلەك جۆرە یارێن دی بشکێنن و ، دلێ خۆ پێ خۆش کامەران بکەن .

دڤان سالێن دوماهییێدا ، ددەمێ مرۆڤێ سەر زەمینی سەرێ خۆ بلند کری و بەرێ خۆ دایە هەیڤ و ستێرێن گەرۆك و ، کەفتنە کارکرنەکا بێ راوەستیان دابگەهنە ڤێ جیهانا نەنیاس .

تەلەڤزیۆنێ مفا گەهاندێ ژ بۆ بجە ئینانا ڤێ خوزی و هیڤیا کەڤنا مرۆڤایەتیێ بەشداری تێدا کری .

هەمی جڤاکێ سەر روویێ ڤی ئەردی ، هەر ژ چینێ و ژاپۆنی بگرە هەتا دگەهیتە ئەورووپا ، ئەڤ چەندە بچاڤ دیت کا چەوان (ئارمسترۆنگ) ی بۆ جارا ئێکێ ددیرۆکا دوورو درێژا مرۆڤیدا ب دەستڤەئینای ، ئەرێ ، ئەگەر تەلەڤزیۆن نەبایە ، ئەم داشێین ڤی دیمەنێ جوان ب چاڤ ببینین ؟

ئانکو تەلەڤزیۆن رێکا بەلاڤەکرنا پێزانینا و رەوشنبیرییێیە و ، ئەگەرێ خوش و شادییێیە و نوینەرا زانایانە ل هەمی جهاندا .

هزاران سلاڤ ل گیانێ پاکێ وان زانایان بن یێن پشکداری د دروست کرنا تەلەڤزیۆنێدا کری .

(پێرست)

ژ	بابەت	لاپەرە
	پشکا رێزمانێ	٥
١-	ناڤ ژلایێ رەگەزیڤە	٦
٢-	نیشانێن تایبەتیێن نێرو مێ	١٢
٣-	ناڤێ نەناسیار و ناڤێ ناسیار	١٩
٤-	ناڤێ تاك و كۆ (كت و كۆم)	٣٣
٥-	ناڤێ بچووككری	٤٠
٦-	جهناڤێ كەسێێ لكاو (د كرمانجییا ژووریدا)	٤٣
٧-	جهناڤێ كەسێێ لكاو (دكرمانجییا خوارێدا) (١)	٤٧
٨-	جهناڤێ كەسێێ لكاو (دكرمانجییا خوارێدا) (٢)	٥١
٩-	هەڤالناڤ	٥٨
١٠-	هەڤالناڤێ چەوایی	٦٠
١١-	جۆرێن هەڤالناڤێ چەوایی	٦٥

(پێڕست)

ژ	بابەت	لاپەڕە
-١٢	پلەیێن هەڤاڵناڤی چەوایی	٧٠
-١٣	هەڤاڵناڤێ نیشانە	٧٥
- ١٤	جهناڤێ نیشانە	٨١
- ١٥	جوداهیا هەڤاڵناڤێ نیشانە و جهناڤێ نیشانە	٨٦
- ١٦	هەڤاڵکار	٩٠
- ١٧	جۆرێن هەڤاڵکاری	٩٢
- ١٨	گرێیا ناڤی	٩٧
- ١٩	گرێیا هەڤاڵکاری	١٠١
- ٢٠	گرێیا هەڤاڵناڤی	١٠٦
- ٢١	کارێ تێنەپەڕ و کارێ تێپەڕ	١١١
- ٢٢	بەرکار	١١٧

(پێرست)

ژ	بابەت	لاپەڕە
	پشکا ئەدەبێ	١٢٠
٢٣-	موفتی پێنجوینی	١٢١
٢٤ -	قەدری جان	١٢٥
٢٥ -	بێکەس	١٣٣
٢٦-	ئەسیری	١٣٦
٢٧ -	دڵدار	١٤٠
٢٨ -	ساڵح یوسفی	١٤٣
٢٩ -	کاردۆخی	١٤٥
٣٠ -	مارف بەرزنجی	١٤٨
٣١ -	ئەلف و بێ	١٥٠
٣٢ -	ئەمین زەکی بەگ	١٥٦
٣٣-	پرۆفیسۆرێ کورد د . کامیران بەدرخان	١٦١

(پێرست)

ژ	بابەت	لاپەرە
٣٤-	سادق بەهانەدین	١٦٦
٣٥-	سوارە ئیلخانی زادە	١٦٨
٣٦-	ئەحمەد دلزار	١٧٥
	پشکا خواندنێ	١٧٦
٣٧-	شێخ مەحموودێ نەمر	١٧٧
٣٨ -	هەردەم ب ژیانی پێبکەنە	١٨٤
٣٩ -	زانست تشتێ سەیر ڤەدبینیت	١٨٨
٤٠ -	مۆسیقا	١٩٣
٤١ -	دێ چەواخوینی و دێ چ خوینی ؟	١٩٧
٤٢ -	شکەفتا شانەدەر	٢٠١
٤٣ -	ئەدیسۆن	٢٠٥
٤٤-	ئێکێ ئەیارێ	٢٠٩

(پێڕست)

ژ	بابەت	لاپەڕە
-٤٥	هەلەبجەیا شەهید	٢١٥
-٤٦	شۆرەشا مەزنا ئەیلولا ١٩٦١ ز	٢٢٠
-٤٧	خێزانەکا ئاوارە	٢٢٣
-٤٨	بەردە قارەمان	٢٣٠
-٤٩	دهۆك	٢٣٤
-٥٠	ئافرەتا کورد	٢٣٧
-٥١	تەلەڤزیۆن	٢٤٠

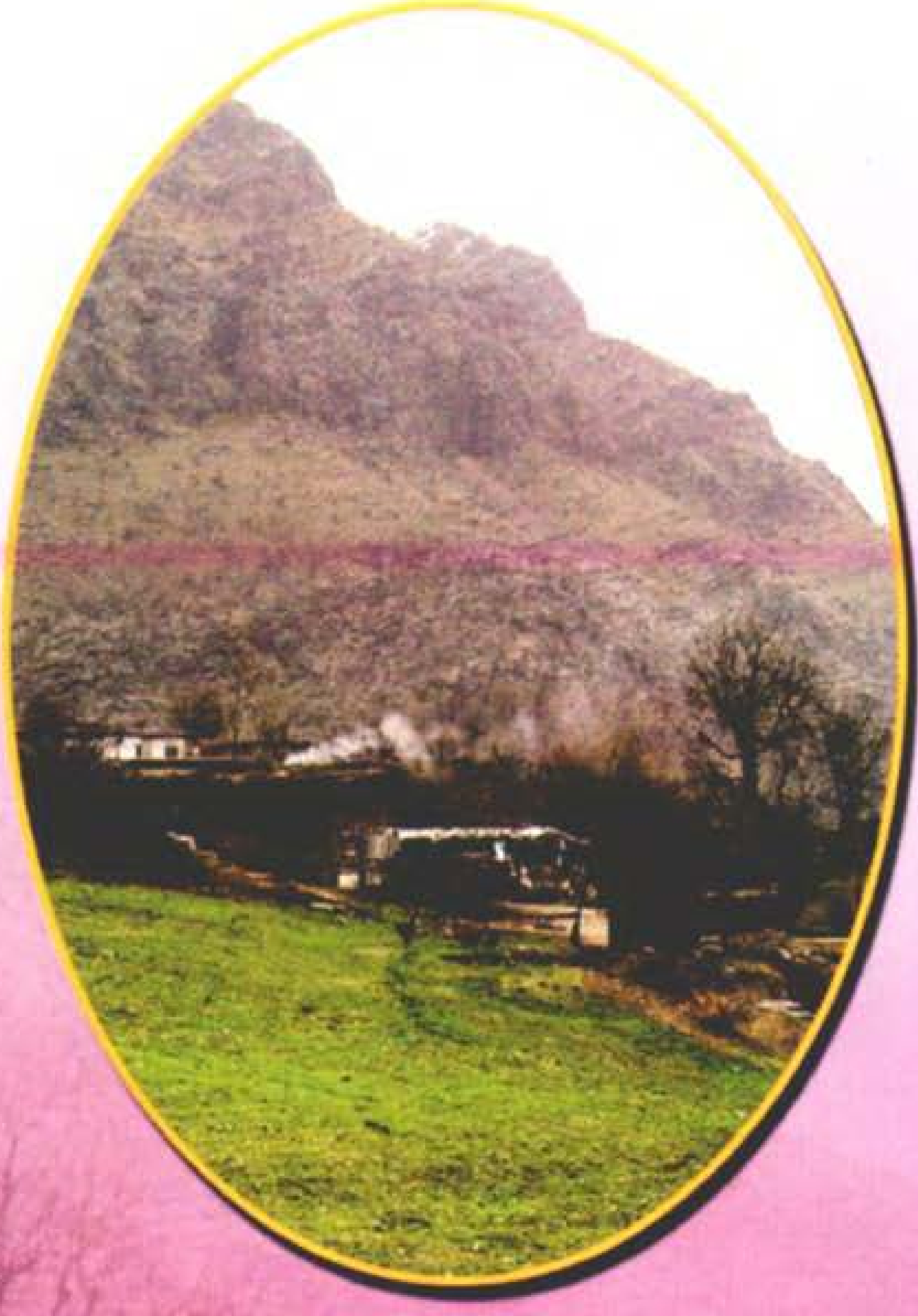

تیراژ (42961) دانە

ژمارا سپاردنێ (٢٠٧١)

نرخ (904) دینار

چاپا پێنجێ ٢٧١٣ کوردی ٢٠١٣ زایینی ١٤٣٤ مشەختی

چاپخانا المستقبل - لوبنان